

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่อง การศึกษาการจัดการเรียนการสอนของครู โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี เขตยานนาวาสาทรและบางคอแหลม กรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยได้ศึกษาความเป็นมาของการเรียนการสอน แนวทางทฤษฎีตลอดถึงเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่นำมาใช้ในครั้งนี้ดังต่อไปนี้

๒.๑ โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของคณะสงฆ์ไทย

๒.๒ การจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของคณะสงฆ์ไทย

๒.๒.๑ การจัดการเรียนการสอนสมัยสุโขทัย

๒.๒.๒ การจัดการเรียนการสอนสมัยกรุงศรีอยุธยาและธนบุรี

๒.๒.๓ การจัดการเรียนการสอนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (ยุครัชกาลที่ ๑-๔)

๒.๒.๔ การจัดการเรียนการสอนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (ยุครัชกาลที่ ๕-๘)

๒.๒.๕ การจัดการเรียนการสอนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (ยุครัชกาลปัจจุบัน)

๒.๓ ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนการสอน

๒.๓.๑ ทฤษฎีการเรียนรู้

๒.๓.๒ ทฤษฎีการสอน

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน

๒.๔.๑ แนวทางการจัดการเรียนการสอน

๒.๔.๒ การจัดการเรียนการสอนโดยสถาบันพระพุทธศาสนา

๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับขอบข่ายการจัดการเรียนการสอน

๒.๕.๑ ด้านหลักสูตร

๒.๕.๒ ด้านการจัดการเรียนการสอน

๒.๕.๓ ด้านสื่อการเรียนการสอน

๒.๕.๔ ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน

๒.๕.๕ ด้านบรรยากาศการเรียนการสอน

๒.๕.๖ ด้านการวัดผลและประเมินผล

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของคณะสงฆ์ไทย

การศึกษาพระภิกษุสามเณรในยุคปัจจุบันมีหลายประเภท แต่การศึกษาที่เป็นระบบของคณะสงฆ์โดยเฉพาะเป็นอิสระจากรัฐคณะสงฆ์เป็นผู้ดำเนินการเอง ได้แก่ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี การศึกษาพระปริยัติธรรมได้วิวัฒนาการมาโดยลำดับ ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นราชธานี การศึกษาของกุลบุตรชาวไทยแต่เดิมอยู่วัด โดยการบวชเป็นสามเณรศึกษาพระปริยัติธรรมด้านบาลี สมัยกรุงสุโขทัยก็ได้มีผู้ศึกษาด้านพระพุทธศาสนากว้างขวางซึ่งปรากฏในหลักฐานในคัมภีร์ไตรภูมิ พระร่วงแสดงด้านการศึกษามีความเจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่ง สมัยกรุงสุโขทัย เป็นราชธานี แต่ปรากฏว่าไม่มีการสอบ หรือเลื่อนขั้นทางวิทยฐานะแต่ประการใด ครั้นถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็น ราชธานี ได้มีการสอบพระปริยัติธรรมขึ้นอย่างเป็นทางการ โดยพระเจ้าแผ่นดินทรงอุปถัมภ์บำรุงการศึกษาพระปริยัติธรรมและศาสนา ด้วยการอุดหนุนอุปถัมภ์ผู้ศึกษาเล่าเรียนให้มีกำลังใจ ในการ ศึกษาเล่าเรียนโดยการยกย่องให้ผู้ศึกษาเล่าเรียนให้มีวิทยฐานะและมีสมณศักดิ์เรียกว่า พระมหาขึ้นเป็นครั้งแรกและจัดชั้นเรียนเป็น ๓ ชั้น คือเปรียญตรี เปรียญโท เปรียญเอก^๑

๒.๒ การจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของคณะสงฆ์ไทย

การศึกษาของพระภิกษุสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมุ่งเน้นในด้านการอบรมจิตใจโดยเฉพาะ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. คันถุระการศึกษาเล่าเรียนหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็นภาคทฤษฎีโดยวิธีบอกกล่าว ท่องจำปากต่อปากที่เรียกว่ามุขปาฐะ ทั้งที่เป็นการเล่าเรียนสดับรับฟังจากพระพุทธเจ้าโดยตรงและจากพระอรหันตสาวก

๒. วิปัสสนาธุระ คือการศึกษาวิธีฝึกหัดอบรมจิตใจให้สงบสะอาดปราศจากกิเลสอาสวะทั้งปวง^๒

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานพระมหาสาวก ซึ่งมีพระมหากัสสปมหาเถระเป็นประธานได้ทำการสังคายนาพระธรรมวินัยและรวบรวมคำสั่งสอน เพื่อไม่ให้ประหลาดใจวุ่นวายไปจากคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ จัดไว้เป็นหมวดหมู่มี ๓ หมวดรวมเรียกว่าพระไตรปิฎกมี ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นแบ่งได้ดังนี้

^๑ ชำเรืองวุฒิจันทร์การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๖) หน้า ๑๐๑-๑๐๓.

^๒ พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๗๖.

๑. หมวดพระสูตรเรียกว่าพระสูตรตันตปิฎกมี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์
๒. หมวดพระวินัยเรียกว่าพระวินัยปิฎกมี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์
๓. หมวดพระอภิธรรมเรียกว่าพระอภิธรรมปิฎกมี ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์

พระสงฆ์สาวกสมัยนั้นก็ศึกษาท่องจำกันด้วยปากเป็นคณะๆ คณะละหมวดบ้าง สองหมวดบ้างจนถึงสังคายนาครั้งที่ ๕ จึงมีการจารึกลงในใบลานไว้เป็นหลักฐานด้วยภาษาบาลี หรือภาษามคธทั้งนี้ด้วยเล็งเห็นว่าในกาลภายหน้าจะไม่มีผู้ทรงจำพระไตรปิฎกได้ทั้งหมดและจากการที่พระไตรปิฎกได้ถูกจารึกไว้ด้วยภาษาบาลีนี้เอง พระสงฆ์สาวกโดยเฉพาะฝ่ายเถรวาทจึงหันมาศึกษาภาษาบาลีให้เป็นความรู้พื้นฐานก่อนจากนั้นจึงศึกษาพระไตรปิฎกต่อไป เพื่อเป็นการรักษาพระธรรมวินัยดั้งเดิมของพระพุทธองค์ไม่ให้คลาดเคลื่อนหรือวิปลาสไป ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาได้เจริญแพร่หลายไปยังนานาประเทศจึงได้มีการคัดลอกพระไตรปิฎกไว้ด้วยภาษาของตนเพื่อจะได้เรียนรู้ได้ง่ายขึ้น และสามารถถ่ายทอดคำสั่งสอนนั้นออกมาอย่างถูกต้องตามพระพุทธประสงค์

การเรียนการสอนพระปริยัติธรรม คือ กระบวนการเรียนการสอนการค้นคว้าทำความเข้าใจและจดจำคำสอนของพระพุทธองค์ ซึ่งจารึกเป็นภาษาบาลีเป็นหลักในการศึกษาพระไตรปิฎก โดยที่การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ตั้งแต่ประโยค ๑-๒ จนถึงเปรียญธรรม ๕ ประโยค จะเป็นการเรียนการสอนด้วยภาษาบาลีทั้งสิ้น

การเรียนการสอนพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทยเรานั้น อาจกล่าวได้ว่ามีมานานนับตั้งแต่ภายหลังการสังคายนาครั้งที่ ๓ ซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราชทรงจัดส่งพระภิกษุสงฆ์ไปประกาศพระพุทธศาสนาในนานาประเทศ พระโสณะกับพระอุตตระได้นำเอาพระพุทธศาสนามาเผยแผ่ยังสุวรรณภูมิ คือประเทศไทยจนกระทั่งมาเจริญรุ่งเรืองขึ้น ในสมัยลพบุรีและปรากฏว่า มีพระเถระหลายรูปที่ศึกษาอยู่ในระดับแตกฉานสามารถแต่งคำรับคำร่ายชัยธรรมะเป็นภาษาบาลีได้อย่างเชี่ยวชาญ โดยการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมในประเทศไทยแต่ละสมัย^๓ ดังนี้

๒.๒.๑ การจัดการเรียนการสอนสมัยสุโขทัย

การเรียนการสอนพระปริยัติธรรมในสมัยนั้น พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้บริหารและจัดการศึกษา คือ เป็นครูผู้สอนกันเอง ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงการปกครองคณะสงฆ์แบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย

^๓ กรมวิชาการ, ประวัติการศึกษาคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ลาดพร้าว, ๒๕๒๗),

คือฝ่ายคามวาสี และฝ่ายอรัญญวาสี ทรงส่งเสริมให้มีการเรียนการสอนพระพุทธศาสนา จากคัมภีร์พระไตรปิฎก แม้พระองค์ก็ทรงสั่งสอนประชาชนตามหลักธรรมเช่นกัน

การเรียนการสอนสมัยนั้น ยังยึดหลักภาษาบาลี ศึกษาในเชิงหลักภาษาและเนื้อหาธรรมะ จากพระไตรปิฎก โดยแบ่งเป็นตอนๆ อันดับแรกศึกษาพระสูตรต้นคปิฎกเมื่อจบแล้วก็ศึกษาพระวินัยปิฎกและพระอภิธรรมปิฎกตามลำดับ

สถานที่เรียนในสมัยสุโขทัยใช้วัดและวังเป็นศูนย์กลางนั่นคือ วัดเป็นสำนักเรียนของบรรดาบุตรหลานขุนนางและราษฎรทั่วไป โดยมีพระภิกษุสงฆ์เป็นครูสอนและจัดการศึกษา ส่วนวังเป็นสำนักราชบัณฑิต ซึ่งทำการสอนให้เฉพาะเจ้านายข้าราชการและเป็นที่เรียนธรรมของพระสงฆ์เท่านั้น

การวัดผลการเรียนการสอนในสมัยสุโขทัย และลพบุรีนั้น ยังไม่เด่นชัดเป็นแต่การวัดผลจากความทรงจำและความสามารถของพระภิกษุสงฆ์

๒.๒.๒ การจัดการเรียนการสอนสมัยกรุงศรีอยุธยาและธนบุรี

การจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสงฆ์ในยุคนี้แรกๆ ถูกปล่อยปละละเลย ต่อมาถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงเห็นพระพุทธศาสนาถูกลัทธิภายนอกย่ำยีประชาชนมัวเมาหลงใหลเห็นผิดเป็นชอบ จึงทรงรับบำรุงพระพุทธศาสนาทรงโปรดจัดการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมขึ้นเหมือนในครั้งกรุงสุโขทัยให้มีการสอบไล่พระปริยัติธรรม นับว่าเป็นการสอบไล่ที่เกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศไทย ต่อมาจนถึงสมัยกรุงธนบุรีพระเจ้าตากสินมหาราชทรงใส่พระทัยพัฒนาการพระพุทธศาสนา ทรงรวบรวมอาราธนาพระภิกษุสงฆ์ให้มาอยู่ร่วมกันอีกครั้งหนึ่งทรงแต่งตั้งสมณศักดิ์และสถาปนาพระอารามหลายแห่ง ให้พระภิกษุสงฆ์ได้ศึกษาเล่าเรียนคันถธุระและวิปัสสนาธุระ พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นอีกวาระหนึ่ง^๔

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้ทรงโปรดให้คณะสงฆ์เอาการะธุระในการเรียนการสอนอย่างจริงจังโดยกำหนดหลักสูตรเวลาเรียนการประเมินผลและฐานะของผู้สอบไล่ได้เป็นการแน่นอนใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลีเป็นหลักสูตร โดยแบ่งเป็น ๓ ชั้นเรียน คือ

๑. บาเรียนตรี ต้องแปลภาษาบาลีจบพระสูตร

๒. บาเรียนโท ต้องแปลภาษาบาลีจบพระสูตรและพระวินัย

๓. บาเรียนเอก ต้องแปลภาษาบาลีจบพระสูตรพระวินัยและพระอภิธรรม

ผู้เรียนจบบาเรียนตรี-โท-เอกเรียกว่า “มหาบาเรียนบาลี” โดยใช้อักษรย่อว่า “บ.บ.”

^๔ พระมหาวรญาณ วรณฺฑ, ประวัติศาสตร์การศึกษาบาลีของคณะสงฆ์ในสยามประเทศ, (กรุงเทพมหานคร : อารการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๔๓-๔๕.

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา การเรียนการสอนพระปริยัติธรรมใช้บริเวณพระบรมมหาราชวังเป็นที่เล่าเรียน ส่วนวัดวาอารามต่างๆ เป็นสถานที่เล่าเรียนส่วนย่อยเท่านั้น ครูผู้สอนได้แก่พระมหากษัตริย์บ้างราชบัณฑิตบ้างพระเถระผู้มีความเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎกบ้าง

เริ่มแรกเรียนคัมภีร์มูลกัจจายณะ (หลักของภาษา) ใช้เวลาประมาณ ๒-๓ ปีจึงเรียนแปลพระไตรปิฎกที่จารึกในใบลานเป็นหนังสือแบบเรียนเมื่อมีความรู้ความสามารถในการแปลได้ดีแล้วครูบาอาจารย์และเจ้าสำนักเรียน ก็จะกราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ทรงทราบ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศการสอบไล่ความรู้ของพระภิกษุสามเณรขึ้นเรียกว่า “สอบสนามหลวง” หมายถึง การสอบในพระบรมราชูปถัมภ์ทรงยกย่องผู้สอบได้ให้มีสมณศักดิ์เป็น “มหา” นำหน้าชื่อ แล้วพระราชทานให้เป็นพระราชาคณะเป็นเกียรติแก่พระพุทธศาสนาสืบไปสถานที่สอบใช้พระบรมมหาราชวังเป็นที่สอบและใช้ระยะเวลาเรียน ๓ ปีจึงมีการสอบ ๑ ครั้ง

เมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงประกาศให้มีการสอบพระปริยัติธรรมขึ้นแล้วพระมหาเถระและราชบัณฑิตทั้งหลายต้องแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นโดยมีพระเจ้าแผ่นดินเป็นประธาน การสอบแปลผู้สอบต้องจับสลากตามที่คณะกรรมการกำหนดให้ ถ้าจับได้ผูกใดก็แปลผูกนั้นโดยเริ่มจากพระสูตรก่อนต้องแปลปากเปล่าต่อหน้าคณะกรรมการพิศัพท์หรือประโยคได้เพียง ๓ ครั้ง ถ้ากรรมการทักท้วง เกิน ๓ ครั้งถือว่าตก ถ้าแปลได้คล่องเป็นที่พอใจไม่มีการทักท้วงถือว่าสอบได้ในประโยคนั้นๆ เมื่อผ่านพระสูตรก็ให้เกียรตินาคเป็น “บาเรียนตรี” เรียนพระวินัยปิฎกต่อไปอีก ๓ ปีสอบผ่านก็เป็น “บาเรียนโท” จากนั้นศึกษาพระอภิธรรมปิฎก อีก ๓ ปีสอบผ่านก็ได้รับยกย่องเป็น “บาเรียนเอก”^๕

๒.๒.๓ การจัดการเรียนการสอนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (ยุครัชกาลที่ ๑-๔)

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาไปพร้อมกับการพัฒนาบ้านเมือง ทรงอาราธนาพระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ และราชบัณฑิตเป็นกรรมการชำระพระไตรปิฎก จารึกเป็นอักษรขอมขึ้นใช้เวลา ๕ เดือนจึงเสร็จสมบูรณ์ซึ่งถือว่าเป็นการทำสังคายนาครั้งแรกในกรุงรัตนโกสินทร์

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยุคต้นการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมหลักสูตรยังใช้พระไตรปิฎก เรียน ๓ ปีจึงมีการสอบ ๑ ครั้งเหมือนครั้งกรุงศรีอยุธยาต่อมาในยุครัชกาลที่ ๒ ได้มีการปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอนขึ้นใหม่โดยจัดหลักสูตรเป็น ๕ ชั้น ดังนี้

๑. ประโยค ๑-๒-๓ ใช้คัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเป็นแบบเรียน (แปลคราวเดียวกัน ๓ ประโยค)

๒. ประโยค ๔ ใช้คัมภีร์มังลัตถทีปนี ภาคแรก

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕ - ๗๑.

๓. ประโยค ๕ ใช้คัมภีร์บาลีมุตตะกะ
๔. ประโยค ๖ ใช้คัมภีร์มัจจกัตถปิณี ภาค ๒
๕. ประโยค ๗ ใช้คัมภีร์อรรถกถาวิญญิตปาสาทิกา
๖. ประโยค ๘ ใช้คัมภีร์ปกรณวิเสสวิสุทธิมรรค
๗. ประโยค ๙ ใช้คัมภีร์ฎีกาสารัตถปิณี (ภายหลังเปลี่ยนเป็นฎีกาอภิธัมมัตถวิภาวินี)

ยุครัชกาลที่ ๑ และที่ ๒ โปรดเกล้าฯ ให้ใช้พระที่นั่งมณเฑียรธรรมในวัดพระศรีรัตนศาสดารามและบางที่ที่ใช้บ้านของขุนนางชั้นผู้ใหญ่เป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม ของพระสงฆ์และเจ้านาย ส่วนข้าราชการชั้นผู้น้อยให้ไปศึกษาตามวัดต่างๆ พอถึงยุครัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้ใช้พระอารามบ้าง ทรงสร้างเก๋งบริเวณพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ภายในระบมหาราชวังบ้างเป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียน โปรดให้เลี่ยมเพลพระภิกษุและพระราชทานรางวัลด้วย ภายหลังสถานที่ไม่เพียงพอ จึงโปรดให้ใช้พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเป็นที่เล่าเรียน ต่อมาในยุครัชกาลที่ ๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเก๋งขึ้น ๔ หลัง ณ วัดพระศรีรัตนศาสดารามเพื่อใช้เป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียนเพิ่มเติม

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นการสอบพระปริยัติธรรมยังเหมือนเมื่อปลายกรุงศรีอยุธยา คือเรียน ๓ ปี มีการสอบ ๑ ครั้งต่อมาในยุครัชกาลที่ ๓ เมื่อนักเรียนคนใดจะสอบก็ให้จับสลากถูกของไหนก็ให้แปลของนั้น ก่อนแปลกรรมการจะให้เวลาเล็กน้อยให้หายตื่นเต้น จึงเรียกเข้าไปแปลต่อหน้ากรรมการต้องแปลครั้งเดียวให้ผ่าน ๓ ประโยคจึงจะเป็น “บาเรียน” ถ้าเพียง ๒ ประโยคถือว่าตกหรือถ้ากรรมการทักท้วงเกิน ๓ ครั้งก็นับว่าตกพระภิกษุสามเณรที่เรียนเก่งก็สามารถแปลสอบตั้งแต่ประโยค ๑-๙ รวดเดียวได้ สถานที่และเวลาในการสอบ การสอบพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณรนับเป็นราชการแผ่นดินประเภทหนึ่ง เพราะอยู่ในพระราชกรณียกิจของพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นศาสนูปถัมภกดังนั้นส่วนใหญ่จึงใช้สถานที่ สอบในพระบรมมหาราชวังเป็นหลักการสอบสมัยนั้นเริ่มเวลาประมาณ ๑๕.๐๐ น. ทุกวัน เว้นวันโกนและวันพระเวลาในการสอบนั้นไม่มีกำหนดแล้วแต่ผู้เข้าสอบแปลได้เร็วหรือช้าแต่โดยปกติให้เวลาประมาณ ๑๕.๐๐ น. หรือ ๒๐.๐๐ น. การสอบแต่ละครั้งตั้งแต่เริ่มตนจนเสร็จสิ้นใช้เวลาประมาณ ๒ – ๓ เดือน^๖

๒.๒.๔ การจัดการเรียนการสอนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (ยุครัชกาลที่ ๕-๘)

ในยุครัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่า การศึกษาเป็นสิ่งสำคัญ จึงทรงสนับสนุนการศึกษาทั่วไป สำหรับพระภิกษุสงฆ์ได้ศึกษาเล่าเรียน ทั้งด้านพระ

^๖ พระธรรมปัญญาภรณ์ (สุชาติ ธรรมรัตน์) และคณะ, การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี, (กรุงเทพมหานคร: อารการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๔๗-๕๔.

ปรีชัทธิธรรมและวิชาการสมัยใหม่ควบคู่กันไปได้ทรงตั้งสถาบันการศึกษาชั้นสูงทางคณะสงฆ์ขึ้น ๒ แห่ง คือทรงสถาปนามหาธาตุวิทยาลัยขึ้น เมื่อพ.ศ. ๒๔๓๒ ที่วัดมหาธาตุต่อมา พ.ศ. ๒๔๓๕ จึงทรงพระราชทานนามใหม่ว่า มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและในพ.ศ. ๒๔๓๖ ก็โปรดให้เปิดขึ้นอีกที่วัดบวรนิเวศวิหารและได้ทรงพระทานนามว่า มหามกุฏราชวิทยาลัย อย่างไรก็ตามมหาวิทยาลัยทั้ง ๒ แห่งนี้ ก็ยังไม่พร้อมที่จะดำเนินการในรัชกาลนี้

มาถึงยุครัชกาลที่ ๖ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงเป็นผู้ดำเนินการศึกษาของคณะสงฆ์ได้ร่วมมือกับพระเถระในยุคนั้น (พ.ศ. ๒๔๕๔) จัดให้มีการศึกษาพระธรรมวินัยในแบบภาษาไทยโดยคัดเลือกหัวข้อธรรมวินัยในพระไตรปิฎก จัดเป็นหมวดหมู่เป็นชั้นๆ ตามความยากง่ายทั้งนี้เพื่อให้ผู้บวชเข้ามาใหม่เรียนได้ง่ายขึ้น โดยแบ่งเป็น ๓ ชั้นเรียน คือ ชั้นตรี ชั้นโทชั้นเอก ผู้ที่เรียนจึงได้ชื่อนักธรรมพระเถระที่สอบได้ก็เรียกกันว่า “พระนักธรรม” หลักสูตรนี้ต่อมาอนุญาตให้ชาวบ้านเข้าสอบด้วยเรียกว่า “ธรรมศึกษา” สำหรับผู้ที่สอบบาลีได้เป็นเปรียญ และสอบนักธรรมได้อีกเรียกว่า “เปรียญธรรม” ใช้อักษรย่อว่า “ป.ธ.” อนึ่งผู้ที่สอบบาลีนั้น จะต้องสอบนักธรรมให้ได้ก่อน ถ้าสอบนักธรรมตกบาลีก็โมฆะคือนักธรรมตรี มีสิทธิสอบได้แค่ประโยค ๑-๒-๓ นักธรรมโทมีสิทธิสอบประโยค ๔-๕-๖ ส่วนนักธรรมเอกมีสิทธิสอบประโยค ๗-๘-๙

เดิมที่ใช้บริเวณวิหารคดรอบพระอุโบสถและตามพระอารามต่างๆ เป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียน ต่อมาเมื่อสร้างมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ สงฆ์แห่งขึ้นแล้วจึงใช้เป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียนของพระภิกษุสงฆ์

ยุคแรกการสอบพระปรีชัทธิธรรมใช้เวลาศึกษา ๓ ปี สอบ ๑ ครั้งต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ จึงได้กำหนดให้สอบปีละ ๑ ครั้งตลอดมาวิธีสอบพระปรีชัทธิธรรมในสมัยรัชกาลที่ ๕ ยังคงใช้สอบแบบเดิมคือสอบด้วยปากเปล่า ต่อมาปี พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้เปลี่ยนแปลงมาสอบด้วยวิธีเขียนเฉพาะประโยค ๑ และประโยค ๒ ส่วนตั้งแต่ประโยค ๓ ขึ้นไปสอบแปลด้วยปากเปล่าตามแบบเดิมต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๙ จึงได้ยกเลิกการสอบแปลด้วยปากเปล่าเปลี่ยนมาสอบโดยวิธีเขียนทุกประโยค

อนึ่ง การสอบนั้นตามประเพณีเดิมไม่ได้กำหนดด้วยนาฬิกา แต่ใช้เทียนเป็นสัญญาณกำหนด คือ เมื่อเริ่มแปลเวลาประมาณ ๑๕.๐๐น. ไปจนกระทั่งค่ำแล้วจุดเทียนตั้งไว้จนกว่าเทียนจะหมดก็เป็นอันเลิกสอบในวันนั้น ถ้ายังแปลค้างอยู่ก็เป็นอันตกหมด ต่อมาจึงยกเลิกการใช้เทียนเป็นสัญญาณให้ใช้นาฬิกาแทนและกำหนดให้นักเรียนชั้นที่แปลธรรมบทรูปละ ๖๐ นาที ให้แปลหนังสือ ๓ ใบลาน ซึ่งจารึกด้วยอักษรขอมแปลเป็นภาษาไทย ซึ่งมีประมาณ ๓๐ บรรทัดภายหลังเห็นว่ายาก

ไปไม่ทันเวลาจึงลดลงเหลือ ๒๐ บรรทัด ประโยคสูง ๕๐ นาฬิก บางทีถ้าประโยคยากก็เพิ่มให้อีก ๓๐ นาฬิก เป็นกรณีพิเศษก็มี^๓

๒.๒.๕ การจัดการเรียนการสอนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (ยุครัชกาลปัจจุบัน)^๔

การศึกษาพระปริยัติธรรมยุคนี้ นับได้ว่าเป็นยุคที่ทันสมัยแล้ว สำนักเรียนบาลีมีขึ้นทั่วราชอาณาจักร ความนิยมต่อการเรียนพระบาลีมามากขึ้น ทั้งนี้มาจากการเทียบหรือรับรองวิทยฐานะของผู้เรียน ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้มีระเบียบองค์การศึกษาว่าด้วย การจัดการศึกษาพุทธศักราช ๒๔๕๔ ขึ้นมาแทนฉบับเดิม ที่เคยใช้มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๑^๕

ปัจจุบันการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีมีองค์กรของคณะสงฆ์ไทย คือ กองบาลีสนามหลวง ปัจจุบันมีสมเด็จพระมหาธีรราชมณฑลจารย์ (ช่วง วรบุญมหาเถร) วัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร เป็นแม่กองบาลีสนามหลวง กำกับดูแลการศึกษาของสงฆ์ โดยการกำหนดนโยบาย กำหนดหลักสูตร และดำเนินการจัดวัดผลการเรียนระดับประเทศ ที่เรียกว่า “สอบบาลีสนามหลวง” โดยมีกระบวนการเริ่มแต่การออกข้อสอบ จัดสอบ ประกาศผลสอบ และออกหนังสืออันเป็นหลักฐานแสดงวุฒิการศึกษาพระปริยัติธรรมให้กับผู้สอบผ่านในแต่ละชั้นประโยค ส่วนการบริหารและการจัดการเรียนการสอนนั้น มีสำนักเรียน สำนักศาสนศึกษา และโรงเรียนพระปริยัติธรรมประจำจังหวัด เป็นผู้ดำเนินการในแต่ละสำนัก ซึ่งการบริหารการคณะสงฆ์กองบาลีสนามหลวงในปัจจุบัน สรุปได้ตามแผนภูมิที่ ๒.๑ ดังนี้

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘-๘๑

^๔ พระมหาธีรสุข ธรรมสารโร “การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี : กรณีศึกษาสำนักเรียนวัดโมลีโลกยาราม เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร,” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔) หน้า ๑๐-๘๕

^๕ กรมการศาสนา, ประวัติการศึกษาของคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๕), หน้า ๓๙๕

โครงสร้างการบริหารการคณะสงฆ์กองบาลีสนามหลวงในปัจจุบัน^{๑๑}

แผนภูมิที่ ๒.๑ แสดงโครงสร้างการบริหารของกองบาลีสนามหลวงในปัจจุบัน

^{๑๑}สนามหลวงแผนกบาลี, เรื่องสอบบาลี, (กรุงเทพมหานคร : อาทรการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๒๘๑-๒๘๒.

๑. **หลักสูตร** การเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ได้รับการปรับปรุงและพัฒนาโดยกองบาลีสนามหลวง กำหนดหนังสือตำราเรียนรวมเป็นวิชาหลักได้ ๔ วิชา และแยกเป็นรายวิชาย่อยได้ ๑๖ วิชา ในแต่ละชั้นประโยคมีไม่เกิน ๔ วิชา ดังนี้^{๑๑}

๑) วิชาบาลีไวยากรณ์ แยกเป็นวิชาบาลีไวยากรณ์ สำหรับประโยค ๑-๒ และประโยค ป.ธ. ๓

๒) วิชาบูรพภาค ความรู้เกี่ยวกับภาษาไทยและรูปแบบหนังสือราชการสำหรับชั้นประโยค ป.ธ.๓

๓) วิชาวากยสัมพันธ์ เฉพาะประโยค ป.ธ. ๓

๔) วิชาแปลมคธเป็นไทย หรือแปลบาลีเป็นไทยเป็นวิชาหลักที่ต้องเรียนทุกชั้นประโยคแตกต่างกันโดยคัมภีร์ที่กำหนดให้เรียน

๕) วิชาแปลไทยเป็นมคธ ตั้งแต่ประโยค ป.ธ. ๔ ถึง ประโยค ป.ธ.๕ กำหนดคัมภีร์ต่างไปตามชั้น

๖) วิชาแต่งไทยเป็นมคธ เฉพาะประโยค ป.ธ.๕

๗) วิชาแต่งฉันทภาษาบาลี เฉพาะประโยค ป.ธ. ๘

คัมภีร์ที่กำหนดสำหรับการแปลในแต่ละชั้นประโยคมี ดังนี้

๑) ประโยค ๑-๒ ชัมมปทัฏฐกถา ภาค ๑-๔

๒) ประโยค ป.ธ. ๓ ชัมมปทัฏฐกถา ภาค ๕-๘

๓) ประโยค ป.ธ. ๔ มังคลัตถทีปนี ภาค ๑

๔) ประโยค ป.ธ. ๕ มังคลัตถทีปนี ภาค ๒

๕) ประโยค ป.ธ.๖ สมันตปาสาทิกา ภาค ๑

๖) ประโยค ป.ธ.๗ สมันตปาสาทิกา ภาค ๑-๒

๗) ประโยค ป.ธ. ๘ วิสุทธีมรรค

๘) ประโยค ป.ธ. ๙ อภิธัมมัตถวิภาวินี

เมื่อรวมทุกชั้นประโยคแล้วต้องให้หนังสือหรือตำราเรียน จำนวน ๘๐ เล่มซึ่งหลักสูตรแผนกบาลีสนามหลวงในปัจจุบัน สรุปได้ตามแผนภูมิที่ ๒.๒ ดังนี้

^{๑๑}ส่วนการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. “เอกสารประกอบการประชุมพิจารณาร่างแผนยุทธศาสตร์และแผนพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลี, ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ๒๕๕๔. หน้า ๔.

หลักสูตร	รายวิชา	แบบเรียน
ประโยค ๑-๒	๑.แปลมคธเป็นไทย ๒. บาลีไวยากรณ์	๑.ธัมมปัทฏฐกถา ภาค ๑-๔ ๒.หนังสือบาลีไวยากรณ์
ประโยค ป.ร. ๓	๑.แปลมคธเป็นไทย ๒.สัมพันธไทย ๓.บาลีไวยากรณ์ ๔.บุรพภาค	๑.ธัมมปัทฏฐกถา ภาค ๕-๘ ๒.ธัมมปัทฏฐกถา ภาค ๕-๘ ๓.หนังสือบาลีไวยากรณ์ ๔.ความรู้เกี่ยวกับภาษาไทย และรูปแบบหนังสือราชการ
ประโยค ป.ร. ๔	๑.แปลไทยเป็นมคธ ๒.แปลมคธเป็นไทย	๑.ธัมมปัทฏฐกถา ภาค ๑ ๒.มังกลัตถทีปนี ภาค ๑
ประโยค ป.ร. ๕	๑.แปลไทยเป็นมคธ ๒.แปลมคธเป็นไทย	๑.ธัมมปัทฏฐกถา ภาค ๒-๔ ๒.มังกลัตถทีปนี ภาค ๒
ประโยค ป.ร. ๖	๑.แปลไทยเป็นมคธ ๒.แปลมคธเป็นไทย	๑.ธัมมปัทฏฐกถา ภาค ๕-๘ ๒.สมันตปาสาทิกาภาค ๓
ประโยค ป.ร. ๗	๑.แปลไทยเป็นมคธ ๒.แปลมคธเป็นไทย	๑.มังกลัตถทีปนี ภาค ๑ ๒.สมันตปาสาทิกาภาค ๑-๒
ประโยค ป.ร. ๘	๑.แต่งฉันทภาษามคธ ๒.แปลไทยเป็นมคธ ๓.แปลมคธเป็นไทย	๑.ข้อความตามที่กรรมการออก ข้อสอบกำหนด ๒.สมันตปาสาทิกาภาค ๑ ๓.วิสุทธิมรรค
ประโยค ป.ร. ๙	๑.แต่งไทยเป็นภาษามคธ ๒.แปลไทยเป็นมคธ ๓.แปลมคธเป็นไทย	๑.ข้อความตามที่กรรมการออก ข้อสอบกำหนด ๒.วิสุทธิมรรค ๓.อภิธรรมมัตถกวิภาวินี

แผนภูมิที่ ๒.๒ แสดงหลักสูตรประโยคบาลีสานามหลวงในปัจจุบัน^{๑๒}

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๓-๑๑๔.

๒. ด้านการเรียนการสอน การเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี กำหนดระดับการเรียนการสอนไว้ ๘ ชั้นประโยค คือตั้งแต่ชั้นประโยค ๑-๒ ถึงเปรียญธรรม ๘ ประโยค โดยชั้นประโยคที่ถือว่าเป็นเปรียญ คือเปรียญธรรม ๓ ประโยค ถึงเปรียญธรรม ๘ ประโยค จัดรวมเป็น ๓ ชั้น ดังนี้

๑) เริ่มจากชั้นบาลีไวยากรณ์ประโยค ๑-๒ ถึง ประโยค ป.ธ. ๓ เป็นชั้นเปรียญตรี (ใช้เวลาเรียน ๓ ปี นับจากชั้นบาลีไวยากรณ์)

๒) ชั้นประโยค ป.ธ. ๔ -๕-๖ เป็นชั้นเปรียญโท (ใช้เวลาเรียน ๓ ปี นับจากเปรียญตรี)

๓) ชั้นประโยค ป.ธ.๗-๘-๙ เป็นชั้นเปรียญเอก (ใช้เวลาเรียน ๓ ปี นับจากเปรียญโท)

รวมเวลาเรียนตั้งแต่ชั้นบาลีไวยากรณ์ถึงประโยค ป.ธ. ๘ ใช้เวลาเรียนอย่างน้อย ๘ ปี พระภิกษุสาณะที่เข้ารับการศึกษาระดับพระปริยัติธรรมแผนกบาลี จะต้องสำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษาแล้ว และจบนักธรรมชั้นตรีจึงมีสิทธิสอบบาลีสนามหลวงชั้นประโยค ๑-๒ และประโยค ป.ธ. ๓ จบนักธรรมชั้นโท จึงมีสิทธิสอบประโยค ป.ธ.๔-๖ และจบนักธรรมชั้นเอกจึงมีสิทธิสอบประโยค ป.ธ. ๗-๘^{๑๑}

เวลาเรียนแบ่งเป็น ๓ ภาคเรียน คือ ภาควิสาขะ ภาคพรรษา และภาคปวารณา ในแต่ละวันกำหนดเป็นสองรอบ คือ เริ่มเวลา ๐๘.๓๐-๑๐.๓๐ น. และเวลา ๑๓.๐๐-๑๖.๓๐ น. โดยเรียนสัปดาห์ละ ๕ วัน หยุดเรียนวันโกนกับวันพระ

การเรียนการสอนใช้วิธีท่องจำจากตำราและจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย หรือแปลจากภาษาไทยเป็นภาษาบาลีโดยจะต้องมีการเตรียมตัวก่อนเข้าเรียนทุกครั้ง ถ้าไม่เตรียมตัวมาจะแปลไม่ได้ ดังนั้น การเรียนบาลีจึงใช้เวลาในการดูหนังสือที่ห้องพัก มากกว่าเวลาเรียนในห้องเรียนซึ่งวิชาที่ถือว่าเป็นหลักในการเรียนทุกระดับชั้น คือวิชาแปลมคธเป็นไทย ส่วนวิชา อื่นๆนั้นแล้วแต่อาจารย์จะกำหนดว่าให้เรียนวันไหนก่อนการเรียน นักเรียนต้องเตรียมดูหนังสือมาก่อนถ้าไม่ได้ดูมาก่อนก็จะแปลไม่ได้ หรือฟังรูปอื่นแปลไม่รู้เรื่อง

ลักษณะพิเศษประการหนึ่งของการสอนวิชาแปลมคธเป็นไทยคือ ไม่ใช่ครูแปลแล้วให้นักเรียนนั่งฟัง ตรงกันข้ามนักเรียนจะต้องเป็นผู้แปลเองแล้วครูคอยฟังการแปลของนักเรียน หากผิดตรงไหนก็จะให้คำแนะนำบอกความรู้เพิ่มเติมให้นักเรียน จะสอบผ่านหรือไม่ผ่านขึ้นอยู่กับที่

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

ตัวเองถึงร้อยละ ๘๐ ส่วนอีกร้อยละ ๒๐ จะได้รับจากครู ดังนั้นถ้านักเรียนมีความขยันหมั่นเพียร อยู่เสมอ ๆ ก็จะประสบความสำเร็จได้ไม่ยากนัก ^{๑๔}

สถานที่เรียนถ้าเป็นสำนักเรียนขนาดใหญ่จะมีอาคารเรียนที่เป็นสัดส่วน แต่ถ้าเป็นขนาดเล็กมักเรียนตามศาลาการเปรียญหรือตามที่อื่น ๆ ซึ่งสามารถจัดการเรียนการสอนได้

สำหรับครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีนั้น ไม่มีการสอบบรรจุอย่างทางคฤหัสถ์ แต่ถือหลักว่า มีความรู้ในเนื้อหาที่จะสอนและมีศรัทธาที่จะสอนก็สามารถเป็นครูได้ การเข้ามาเป็นครูก็ไม่สลับซับซ้อน เพียงแต่สำนักเรียนทำเรื่องถึงเจ้าคณะจังหวัด เพื่อเสนอแต่งตั้งเท่านั้น และส่วนมากครูบาลีจะมีวุฒิประโยค ป.ธ.๓ ขึ้นไป โดยไม่จำเป็นต้องมีความรู้ด้านครุมาก่อน สำนักเรียนในกรุงเทพมหานคร ครูส่วนมากมีวุฒิเปรียญสูงและมีจำนวนมากสามารถที่จะเลือกได้ แต่ในต่างจังหวัดหลายสำนักขาดแคลนครู บางสำนักมีครูสอนรูปเดียว ต้องสอน ๓-๔ ชั้น และสอนวันละหลายๆ รอบ ดังนั้นหลายสำนักจึงต้องใช้ระบบ “พี่สอนน้อง” คือทำหน้าที่เป็นนักเรียนด้วย เป็นครูด้วย ซึ่งทำให้ประสิทธิภาพของการเรียนการสอนไม่สมบูรณ์เพราะเวลาเตรียมตัวไม่เพียงพอ ขาดประสบการณ์ความรู้ ไม่แตกฉานและขาดเทคนิคการถ่ายทอดเป็นต้น ^{๑๕}

เกี่ยวกับปัญหาดังกล่าว กรมการศาสนาได้เข้ามาช่วยเหลือโดยการจัดทำโครงการอบรมครูสอนแผนกบาลีขึ้น ซึ่งก็ได้รับการแก้ไขในระดับหนึ่ง แต่ก็ยังไม่เพียงพอ ปัจจุบันสำนักงานแม่กองบาลีสนามหลวง วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ ต้องการจะพัฒนาครูสอนบาลีให้มีศักยภาพด้านวิชาการบาลีมากยิ่งขึ้น จึงได้ให้มีโครงการ “การประชุมอบรมครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี” โดยได้รับงบประมาณอุดหนุนจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และโดยใช้เวลาครั้งละ ๑๕ วัน ซึ่งก็เป็นวิธีการพัฒนาครูอีกทางหนึ่ง เพราะเป็นประโยชน์ต่อกระบวนการพัฒนาการเรียนการสอนอย่างยิ่ง ^{๑๖}

๓. ด้านสื่อการเรียนการสอน สื่อ และอุปกรณ์ประกอบการเรียนการสอนนับเป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะช่วยสร้างความสนใจในการเรียนการสอน และช่วยให้การเรียนการสอนประสบผลสำเร็จมากยิ่งขึ้น แต่การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี มีอุปกรณ์การเรียนการสอนที่น้อยมาก

^{๑๔}พระมหาทองดี ปญฺญาวชิโร, การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี, (กรุงเทพมหานคร : อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๕.

^{๑๕}พระมหาแผน พูนพัค, รูปแบบเชิงระบบการบริหารงานทางวิชาการที่มีประสิทธิภาพของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี, วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๔), หน้า ๔๑.

^{๑๖}พระธรรมปัญญากรณ์ (สุชาติ ฐมฺมรตโน), พระมหาทองดี ปญฺญาวชิโร, การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี, (กรุงเทพมหานคร : อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖๕-๑๗๐.

ที่ใช้เป็นหลัก คือ ตำราเรียน สมุดจดบันทึก กระดานดำ ชอล์ก หรือไวท์บอร์ด เทปบันทึกการแปล
กระดาเขียนตอบปัญหา สื่อการสอนเป็นแบบเดิม ไม่มีสื่อใหม่ ๆ นอกจากหนังสือเรียนแม้ใน
ปัจจุบันนี้ตามสำนักเรียนใหญ่ ๆ ที่มีทุนทรัพย์พอเพียงที่จะซื้อหาสื่อสมัยใหม่มาใช้ในการเรียนการ
สอน เช่น คอมพิวเตอร์ เครื่องฉายโปรเจกเตอร์ สื่อวีดี หรือ ซีดีสื่อการเรียนการสอน แต่ถ้าใน
ภาพรวมแล้วยังถือว่า มีไม่เพียงพอและไม่ทั่วถึง ด้วยเหตุนี้ทำให้การเรียนการสอน ขาด
ประสิทธิภาพ และในแต่ละปีจะมีนักเรียนที่สอบตกเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะการเรียนการสอน
ในรูปแบบเดิม ๆ ทำให้เกิดความน่าเบื่อหน่าย ไม่สร้างความสนใจให้กับผู้เรียนเท่าที่ควร^{๑๑}

๔. ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน การเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในแต่
ละสำนักเรียนสำนักศาสนศึกษา และโรงเรียนพระปริยัติธรรมประจำจังหวัด จำเป็นที่ต้องมีกิจกรรม
ที่ช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้การเรียนการสอนประสบความสำเร็จตามที่ต้องการ ซึ่งกิจกรรมการ
เรียนการสอนอาจมี ดังต่อไปนี้

๑. การจัดทดสอบเพื่อวัดผลความรู้ความเข้าใจของนักเรียนเป็นการภายใน
๒. การมอบรางวัลให้แก่นักเรียนที่มีผลการเรียนดี และเข้าเรียนอย่างสม่ำเสมอ
เพื่อสร้างแรงจูงใจในการเรียน
๓. การจัดอบรมบาลีก่อนสอบสนามหลวง เพื่อสร้างทักษะและเพิ่มพูนความรู้
ความเข้าใจ และความมั่นใจให้กับผู้เรียน
๔. การผลิตตำรา คู่มือ และเอกสารประกอบการเรียนการสอน
๕. การจัดครูพี่เลี้ยงสำหรับนักเรียนบาลีไวยากรณ์เพื่อรับท่องสูตร

นอกจากนี้กิจกรรมการเรียนการสอนที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการเรียนการสอน
บาลีในยุคปัจจุบันคือ การจัดอบรมพิเศษ (ติวเข้ม) ก่อนสอบสนามหลวงโดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ
คือ เพื่อให้นักเรียนเตรียมความพร้อม และเกิดความมั่นใจก่อนเข้าสอบสนามหลวง เพื่อปลูกฝัง
ความนิยมในการศึกษาภาษาบาลีให้แพร่หลายมากยิ่งขึ้น เป็นต้น

สำนักเรียนที่เปิดอบรมก่อนสอบบาลีสนามหลวง ที่มีชื่อเสียงและมีพระภิกษุสามเณร
นิยมสมัครเข้าอบรมเป็นประจำทุกปี เช่น สำนักเรียนวัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ สำนักเรียนวัดอรุณ
ราชวราราม สำนักเรียนวัดสร้อยทอง กรุงเทพฯ ฯ สำนักเรียนวัดโมลีโลกยาราม กรุงเทพฯ ฯ สำนัก
เรียนวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม เป็นต้น ซึ่งการอบรมจะใช้ระยะเวลาประมาณ ๑๕-๓๐ วัน รูปแบบ

^{๑๑}สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, รายงานการศึกษาเรื่อง แนวทางการจัดการศึกษาพระ
ปริยัติธรรมตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์ดีดการพิมพ์
จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๓๑.

จะเป็นการแนะแนว เทคนิคและวิธีการสอบ การเปิดเทปแปลภาษาบาลี เป็นภาษาไทย และการให้ผู้เข้าอบรมฝึกทำข้อสอบ เป็นต้น ซึ่งเนื้อหาที่อบรมก็จะอาศัยประโยชน์เกื้อหนุน หรือข้อความที่คาดว่าจะออกสอบสนามหลวง เป็นหลัก^{๔๔}

๕. ด้านการวัดผลและประเมินผล การเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี มีการวัดผลในระดับชั้นเรียนโดยสำนักเรียน สำนักศาสนศึกษา และโรงเรียนพระปริยัติธรรมประจำจังหวัดดำเนินการจัดวัดผลการเรียนรู้ชั่วโมงที่มีการเรียนการสอน แต่การวัดผลในลักษณะนี้เป็นเพียงการทดสอบความรู้ของผู้เรียนเท่านั้น ไม่ได้ใช้ในการตัดสินผลการเรียนหรือเลื่อนระดับชั้นประโยคแต่อย่างใด เพราะการวัดผลประเมินผลระดับประเทศที่เรียกว่า “การสอบบาลีสนามหลวง” โดยกองบาลีสนามหลวงเป็นผู้ดำเนินการประเมินผลการเรียน ซึ่งปัจจุบันกำหนดการสอบบาลีสนามหลวงมีดังนี้^{๔๕}

๑. ประโยค ๑-๒ ถึงประโยค ป.ธ. ๕ กำหนดสอบสนามหลวงปีละ ๒ ครั้ง และในกรณีที่นักเรียนรูปใดสอบไม่ผ่านในครั้งที่ ๑ สามารถสอบซ่อมในครั้งที่ ๒ ภายในปีการศึกษาเดียวกันได้ แต่ต้องสอบผ่านวิชาใดวิชาหนึ่งในการสอบครั้งที่ ๑ จึงจะมีสิทธิสอบครั้งที่ ๒

๒. ประโยค ป.ธ. ๖ ถึงประโยค ป.ธ. ๙ กำหนดสอบสนามหลวงปีละ ๑ ครั้ง ถ้านักเรียนรูปใดสอบไม่ผ่านก็จะต้องเข้าสอบใหม่ในปีการศึกษาถัดไป

การตัดสินผลการเรียนจะใช้ผลการสอบบาลีสนามหลวงเท่านั้น กล่าวคือ ผู้ที่สอบผ่านประโยคบาลีสนามหลวงจึงจะได้เลื่อนชั้นประโยคในระดับสูงขึ้น

การวัดผลและประเมินผลการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี นับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นขั้นสุดท้ายของกระบวนการเรียนการสอน เป็นการประเมินผลการจัดการศึกษาว่าได้เป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือไม่ เป็นต้น โดยการสอบวัดผลจะมี ๒ ระดับ คือ ในระดับสถานศึกษา และในระดับประเทศ ส่วนในระดับสถานศึกษาหรือโรงเรียน เป็นการทดสอบวัดผล เพื่อเตรียมความพร้อมในการเข้าสอบในระดับประเทศของผู้เรียน โดยครูผู้สอนเป็นผู้จัดสอบวัดผล ลักษณะข้อสอบจะอาศัยแนวข้อสอบของบาลีสนามหลวง แต่จะไม่มีผลในการเก็บคะแนนของผู้เรียน เป็นแต่เพียงต้องการหาข้อบกพร่อง ของผู้เรียน แล้วปรับให้สมบูรณ์ขึ้นเท่านั้น จะไม่มีผลต่อการสอบได้หรือสอบตกของผู้เรียนแต่อย่างใด ผู้ที่สอบไม่ผ่านในสนามโรงเรียน เมื่อแก้ไขข้อบกพร่องแล้ว อาจสอบผ่านสนามหลวงก็ได้

^{๔๔}สำนักงานเจ้าคณะภาค ๒, อบรมบาลีก่อนสนามสนามหลวง ภาค ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๕๘.

^{๔๕}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔-๕.

๖. วิธีดำเนินการจัดสอบบาลีสนามหลวง

ในการดำเนินการจัดสอบบาลีสนามหลวงนั้น มีขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติที่เป็นแบบแผนซึ่งได้จัดทำโดยลำดับ ดังต่อไปนี้^{๒๐}

- ๑) กองบาลีสนามหลวงแต่งตั้งคณะกรรมการออกข้อสอบ
- ๒) กองบาลีสนามหลวงจัดพิมพ์ข้อสอบ
- ๓) เจ้าคณะภาคแต่งตั้งคณะกรรมการนำข้อสอบจากส่วนกลางไปยังสนามสอบบาลีสนามหลวงทุกแห่ง เฉพาะประโยค ๑-๒ - ๓- ๔ เปิดสอบพร้อมกันทั่วประเทศ สำหรับประโยค ป.ธ.๕- ประโยค ป.ธ.๘ กำหนดให้มีสนามสอบบาลีสนามหลวงเฉพาะในกรุงเทพมหานครเท่านั้น
- ๔) เจ้าคณะภาคจัดส่งใบคำตอบของนักเรียนไปยังกองบาลีสนามหลวงทุกชั้นประโยค

๕) กองบาลีสนามหลวงแต่งตั้งพระภิกษุที่เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม ซึ่งมีวุฒิปรีชญธรรม ๖ ประโยคขึ้นไป เป็นกรรมการตรวจข้อสอบโดยนิมนต์คณะกรรมการไปประชุมตรวจข้อสอบพร้อมกัน ณ สถานที่ ซึ่งแม่กองบาลีสนามหลวงกำหนดการตรวจข้อสอบ ในปัจจุบันใช้เวลาอย่างน้อย ๓ วัน

นอกจากนี้กระบวนการวัดและประเมินผลการเรียนนั้นทางกองบาลีสนามหลวงได้กำหนดวันสอบ วันตรวจ และวันประกาศผลการสอบเป็นประจำทุกปี ดังนี้^{๒๑}

๗. การสอบประโยคบาลีสนามหลวง

๗.๑ สอบครั้งที่ ๑

ครั้งแรก ๑) สอบประโยค ป.ธ. ๖-๗ วันขึ้น ๒-๓ ค่ำ เดือน ๓ ของทุกปี ๒) สอบประโยค ป.ธ. ๘-๙ วันขึ้น ๔-๖ ค่ำ เดือน ๓ ของทุกปี

ครั้งหลัง ๑) สอบประโยค ๑-๒ และ ป.ธ. ๓-๔ วันแรม ๑๐-๑๒ ค่ำ เดือน ๓ ของทุกปี
การตรวจบาลีในการสอบครั้งที่ ๑ ตรวจพร้อมกันทุกประโยค วันแรม ๒-๖ ค่ำ เดือน ๔ ของทุกปี

การประกาศผลการสอบครั้งที่ ๑ วันแรม ๖ ค่ำ เดือน ๔ ของทุกปี

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๖.

๗.๑ สอบครั้งที่ ๒

สอบประโยค ๑-๒ และประโยค ป.ร. ๓-๕ วันแรม ๑๐-๑๒ ค่ำ เดือน ๕

การตรวจบาลีในการสอบครั้งที่ ๒ ตรวจพร้อมกันทุกประโยค วันขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๖ ของทุกปี

การประกาศผลการสอบครั้งที่ ๒ วันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๖ ของทุกปี

๘. สถานที่สอบประโยคบาลีสนาทมหลวง

สำหรับสถานที่สอบนั้น ประโยค ๑-๒ และ ประโยค ป.ร. ๓-๕ จะมีสนามสอบกระจายไปตามจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ ส่วนประโยค ป.ร. ๕-๘ สนามสอบจะอยู่ที่ส่วนกลาง แต่ผู้เรียนที่จะเข้าสอบประโยค ป.ร. ๕-๘ ต้องเดินทางมาสอบที่กรุงเทพฯ เท่านั้น โดยสอบ ณ วัดที่กองบาลีสนามหลวงกำหนดเป็นสนามสอบ เช่น วัดสามพระยาจะเป็นสนามสอบของชั้นประโยค ป.ร. ๓-๕ เป็นต้น

สำหรับผู้เรียนที่จะสมัครสอบความรู้บาลีนั้น นอกจากจะสอบได้วุฒิบาลีประโยคที่ผ่านมาแล้ว ยังต้องมีวุฒินักธรรมกำกับด้วย คือ

ประโยค ๑-๒-๓ (เปรียญตรี) ต้องมีวุฒินักธรรมชั้นตรี จึงจะมีสิทธิสอบ

ประโยค ป.ร. ๔-๕-๖ (เปรียญโท) ต้องมีวุฒินักธรรมชั้นโท จึงมีสิทธิสอบ

ประโยค ป.ร. ๗-๘-๙ (เปรียญเอก) จะต้อง มีวุฒินักธรรมชั้นเอก จึงจะมี

สิทธิสอบ

อนึ่ง ถ้ากำลังสอบนักธรรมชั้นใดชั้นหนึ่งอยู่ ก็ให้ลงไว้ในช่องหมายเหตุว่า “กำลังสอบ น.ธ.ตรี” เป็นต้น และเมื่อทราบผลการสอบธรรมแล้ว ต้องรีบแจ้งผลการสอบให้แม่กองบาลีทราบโดยด่วน^{๒๒}

๙. การตรวจประโยคบาลีสนาทมหลวง

การตรวจบาลีสนาทมหลวง จะมีขึ้นในวันแรม ๒ - ๖ ค่ำ เดือน ๔ ของทุกปี โดยข้อสอบบาลีทุกระดับชั้นทั่วประเทศ จะนำมารวมกันตรวจที่ศาลาอบรมสงฆ์วัดสามพระยา บางขุนพรหม กรุงเทพฯ ฯ โดยสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจะเป็นผู้รับผิดชอบการผู้ทรงคุณวุฒิตั้งแต่เปรียญธรรม ๖ ประโยคขึ้นไป ถ้ามีวุฒิเป็นเปรียญธรรม ๕ ประโยค ต้องเป็นพระราชอาคันตุกะหรือเป็นพระครูจากสำนักเรียนต่าง ๆ ทั่วประเทศมาตรวจ ซึ่งคณะกรรมการเหล่านี้ จะผ่านการอบรมเกี่ยวกับหลักการ ตรวจจากกองบาลีสนามหลวงแล้ว ทั้งได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการโดยที่การตรวจ

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖-๘๗.

จะเริ่มเวลา ๑๓.๐๐-๑๗.๐๐ น. ทุกวัน ในการตรวจข้อสอบ จะแบ่งกรรมการออกเป็น “กอง” กองละ ๓ รูป ร่วมกันตรวจ การที่จะสอบผ่านหรือไม่ นั้น ก็ขึ้นอยู่กับกรรมการทั้ง ๓ ท่าน โดยใช้วิธี “ให้” หรือ “ให้ผ่าน” เป็นหลัก หากกรรมการ ๒ ใน ๓ ท่าน ให้ผ่าน ก็ถือว่าสอบได้ ซึ่งการตรวจบาลีสถานหลวงนี้ จะใช้เกณฑ์ในการตรวจตามที่แม่กองบาลีสนามหลวงได้ตั้งไว้ ดังนี้ คือ^{๒๓}

๑. การตรวจวิชาบาลีไวยากรณ์ โดยทั่วไปข้อสอบจะมีอยู่ ทั้งหมด ๘ ข้อ หากนับคะแนนข้อที่ถูกก็เท่ากับว่าข้อละ ๑๐ คะแนน แต่การตรวจวิชาบาลีไวยากรณ์ในการสอบบาลีสถานหลวง จะใช้วิธีการนับคะแนนผิด คือ ผิด ๑-๑๕ คะแนน ให้ ๓ ให้, ผิด ๑๖-๒๐ คะแนน ให้ ๒ ให้, ผิด ๒๑-๒๕ คะแนน ให้ ๑ ให้, ผิดเกิน ๒๕ คะแนน ลง ๐ คือตก และนักเรียนที่จะสอบผ่านวิชาบาลีไวยากรณ์ชั้นประโยค ๑-๒ ต้องผิดไม่เกิน ๒๐ คะแนน ส่วนประโยค ป.ธ.๓ ต้องผิดไม่เกิน ๒๕ คะแนน

๒. การตรวจวิชาแปลมคธเป็นไทย แปลไทยเป็นมคธ และสัมพันธไทย โดยทั่วไปข้อสอบบาลีที่ออกจะมีประมาณ ๑-๑.๕ หน้า ให้นักเรียน แปล แต่ง หรือสัมพันธ ตามลักษณะของวิชานั้น ๆ ซึ่งทั้ง ๓ วิชา นี้ มีเกณฑ์ในการนับคะแนนผิด ดังนี้ ๑) แปลผิดศัพท์ หรือเรียกชื่อสัมพันธผิดในวิภัตติเดียวกัน เกือบ ๑ คะแนน ๒) แปลเสียสัมพันธ หรือเรียกชื่อสัมพันธผิดต่างวิภัตติ เกือบ ๒ คะแนน ๓) แปลสับประโยค หรือสัมพันธสับประโยค เกือบ ๖ คะแนน แต่ในกรณีแปลหรือสัมพันธผิดจนไม่เป็นรูปจะมีวิธี ในการเก็บคะแนนผิดเพิ่มเติม ดังนี้ คือถ้าประโยคยาวไม่เกิน ๑ บรรทัด นับเป็นผิด ๖ คะแนน, ไม่เกิน ๒ บรรทัด ผิด ๑๒ คะแนน, ไม่เกิน ๓ บรรทัด ผิด ๑๘ คะแนน, ถ้ายาวเกินกว่า ๓ บรรทัด ผิดเกิน ๑๘ คะแนน และเมื่อนับคะแนนที่เก็บแล้วรวมกันเข้า มีวิธีในการให้ ดังนี้ ผิด ๑-๖ ให้ ๓ ให้, ผิด ๗-๑๒ ให้ ๒ ให้, ผิด ๑๓-๑๘ ให้ ๑ ให้, ถ้าผิดเกิน ๑๘ ลง ๐ ทั้งหมด และนักเรียนผู้สอบได้ ๒ ให้เท่านั้น จึงจะสอบผ่าน

๓. การตรวจวิชาบูรพาค ซึ่งเป็นวิชาเกี่ยวกับการวางรูปหนังสือราชการ หรือหนังสืออื่น ๆ เช่น โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน เป็นต้น การปรับและการเก็บคะแนนผิดมี ดังนี้ ผิดอักษร ๑ ตัว เกือบ ๑ คะแนน, ผิดย่อหน้า ๑ แห่ง เกือบ ๒ คะแนน, ผิดวรรคตอนถึงเสียรูปหรือเสียความ ๑ แห่ง เกือบ ๑ คะแนน, แต่ถ้าวางรูปจดหมายราชการผิดลักษณะทั้งหมด ถือว่าสอบตก เมื่อรวมคะแนนได้เกิน ๑๒ คะแนนถือว่า ตก

นอกจากจะใช้เกณฑ์ในการตรวจตามที่แม่กองบาลีสนามหลวงได้ประกาศไว้แล้ว ยังต้องใช้ดุลยพินิจของกรรมการอีกด้วย คือ จะเปิดโอกาสให้กรรมการตรวจ เพื่อพิจารณาข้อสอบ

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๗-๑๒๒.

ของนักเรียน ๓ ลักษณะ คือ บริบท ภูมิ และเนื้อหา ซึ่งนับเป็นการยืดหยุ่นในการตรวจได้อย่างมาก

อนึ่ง เกณฑ์การตรวจข้อสอบบาลีสนามหลวงนี้ ได้ประกาศใช้มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๗ จนถึงปัจจุบันยังไม่มีเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด

การสอบบาลีสนามหลวงนั้น สำหรับชั้นประโยค ๑-๒ ถึงประโยค ป.ธ.๕ มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๒๖/๒๕๔๗ เรื่องการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของคณะสงฆ์ มีความเห็นว่า หากไม่ผ่านวิชาใดวิชาหนึ่ง จะต้องสอบแก้ตัวในวิชานั้น และถ้ายังไม่ผ่านอีก ก็จะต้องเข้าสอบใหม่ ทุกวิชาในปีต่อไป ส่วนชั้นประโยค ป.ธ.๖-๘ ต้องสอบให้ผ่านตามเกณฑ์ จึงจะถือว่าสอบได้ ไม่มี การสอบแก้ตัวในปีนั้น

การตรวจบาลีสนามหลวงนั้น มีเกณฑ์การตรวจที่ค่อนข้างจะแตกต่างจากการตรวจข้อสอบในวงการศึกษากันทั่วไป คือ ในขณะที่การตรวจข้อสอบในการศึกษาทั่วไปจะตรวจข้อ ถูก และให้คะแนน หากทำข้อสอบถูกต้องได้คะแนนอยู่ในเกณฑ์ที่จะสอบผ่าน ก็ถือว่าสอบผ่าน เช่น คะแนนร้อยละ ๕๐ ขึ้นไป เป็นต้น ซึ่งจำนวนคะแนนที่ถือว่าเป็นเกณฑ์การสอบได้นั้น สามารถคิดเป็นร้อยละจากข้อสอบทั้งหมดในวิชานั้น ๆ ได้ แต่การตรวจข้อสอบบาลีสนามหลวง จะต่างกัน คือ จะตรวจข้อผิด และนับคะแนนผิดเป็นเกณฑ์ในการสอบผ่าน เช่น วิชาแปลมคธเป็นไทย ที่มีเกณฑ์ ในการตรวจว่า ผิด ๑-๑๒ คะแนน ถือว่าสอบได้ ผิดตั้งแต่ ๑๓ คะแนนขึ้นไป ถือว่าสอบตก เป็นต้น ซึ่งคะแนนที่ถือว่าเป็นเกณฑ์ในการสอบได้นี้ ไม่สามารถนำมาคิดเป็นร้อยละจากคะแนนจำนวน ข้อสอบทั้งหมดได้ ดังนั้น ผู้เข้าสอบบาลีสนามหลวงต้องรอบคอบเป็นพิเศษ เพราะหากผิดแม้เพียง ๑ คำ ก็อาจตกได้

๑๐. หลักฐานแสดงวุฒิการศึกษา

กองบาลีสนามหลวง กำหนดหนังสือสำคัญ อันเป็นหลักฐานแสดงวุฒิการศึกษาพระปริยัติธรรม สำหรับพระภิกษุสามเณรผู้สอบได้ประโยคบาลีสนามหลวงชั้นประโยคต่าง ๆ ดังต่อไปนี้^{๒๔}

๑. ประกาศนียบัตร เป็นเอกสารแสดงวุฒิการศึกษาที่มอบให้แก่ผู้สอบได้ชั้นประโยค ๑-๒ ถึงชั้นประโยค ป.ธ. ๘ มีความแตกต่างกัน ดังนี้

๑.๑ ประกาศนียบัตรสำหรับผู้สอบไล่ได้ประโยค ๑-๒ ออกให้โดยแม่กองบาลีสนามหลวง และผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (มีลายมือชื่อแม่กองบาลีสนามหลวง และผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติประทับไว้เป็นสำคัญ)

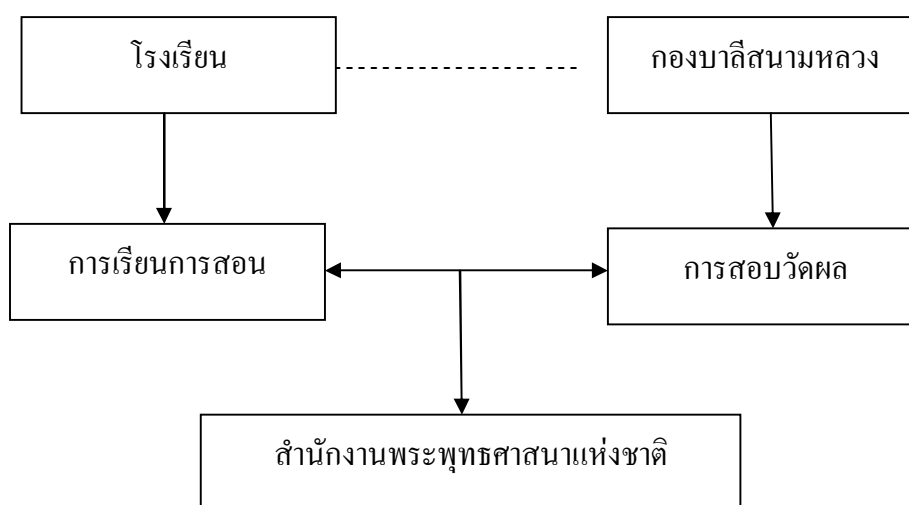
^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

๑.๒ ประกาศนียบัตรสำหรับผู้สอบได้ได้ประโยค ป.ธ.๓ ถึงประโยค ป.ธ. ๘ ออกให้โดยแม่กองบาลีสนามหลวง และนายกรัชมุนตรีหรือรัชมุนตรี ที่กำกับดูแลสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (มีลายมือชื่อแม่กองบาลีสนามหลวง และนายกรัชมุนตรีหรือรัชมุนตรีที่กำกับดูแลสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติประทับไว้เป็นสำคัญ)

๒. ปริญญาบัตร เป็นเอกสารแสดงวุฒิการศึกษาที่มอบให้แก่ผู้สอบได้ชั้นประโยค ป.ธ.๘ ออกให้โดยแม่กองบาลีสนามหลวง และนายกรัชมุนตรีหรือรัชมุนตรีที่กำกับดูแลสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (มีลายมือชื่อแม่กองบาลีสนามหลวง และนายกรัชมุนตรีหรือรัชมุนตรีที่กำกับดูแลสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติประทับไว้เป็นสำคัญ)

ในการจัดการเรียนการสอนจนถึงการวัดผลประเมินของการศึกษาฝ่ายพระปริยัติธรรม แผนกบาลีนี้ มีทั้งความสัมพันธ์กันและการแยกส่วนกัน ระหว่างสำนักเรียน และกองบาลีสนามหลวง ดังปรากฏตามแผนภูมิที่ ๒.๓ ดังนี้

๑๑. ความสัมพันธ์ระหว่างการเรียนรู้และการสอบบาลีสนามหลวง^{๒๕}

แผนภูมิที่ ๒.๓ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างการเรียนรู้และการสอบบาลีสนามหลวง

โรงเรียนพระปริยัติธรรมแต่ละแห่ง มีเจ้าอาวาสเป็นผู้บริหารสูงสุด เรียกว่า “เจ้าสำนักเรียน” หรือ “เจ้าสำนักศาสนศึกษา” และมีอาจารย์ใหญ่ทำหน้าที่ดูแลเกี่ยวกับการศึกษาโดยตรง การบริหาร และการจัดการเรียนการสอนในแต่สำนักเรียนจะมีความเป็นอิสระ ไม่ขึ้นตรงต่อกอง

^{๒๕} สมชาย ไมตรี, การศึกษาของพระสงฆ์ในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : รายงานการวิจัย สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๓๕), หน้า ๓๑-๓๒.

บาลีสนามหลวง แต่จะมีความสัมพันธ์กันโดยผ่านการสอบ โดยมีสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นผู้ประสานงาน และช่วยอำนวยความสะดวกเกี่ยวกับการเรียนการสอน และการสอบ

จากลักษณะการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีสนามหลวง จะเห็นได้ว่า สำนักเรียนแต่ละแห่งไม่ได้ดำเนินการในการจัดการศึกษาแบบครบวงจร ทั้งการเรียนการสอน และการสอบวัดผลของการศึกษา แต่มีหน้าที่เพียงเตรียมความรู้แก่พระภิกษุสามเณร สำหรับเตรียมตัวเข้าสอบบาลีสนามหลวงเท่านั้น ระบบการจัดการศึกษาเช่นนี้ คล้ายกับการจัดสอบเทียบความรู้ของกรมการศึกษานอกโรงเรียนในปัจจุบัน

สรุปการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในสมัยปัจจุบันได้ว่า^{๒๖} การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในปัจจุบัน มีองค์กรของคณะสงฆ์ไทย คือกองบาลีสนามหลวง ทำหน้าที่หลักในการบริหารการศึกษาอย่างเป็นระบบ และมีกฎเกณฑ์ และระเบียบในการปฏิบัติมากกว่าในยุคสมัยที่ผ่านมา แต่ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาอยู่ในเกณฑ์ ที่ต้องรีบปรับปรุง เพราะในแต่ละปีมีจำนวนผู้สอบได้น้อย มีนักเรียนสอบตกจำนวนมากเช่นในปี พ.ศ. ๒๕๕๑ มีนักเรียนคงสอบทั้งหมด ๒๑,๑๓๕ สอบได้ ๓,๒๓๔ สอบตก ๑๗,๙๐๑ มีผู้เรียนสอบได้เฉลี่ยทุกระดับชั้นเพียงร้อยละ ๑๕.๓๐ เท่านั้น และพระภิกษุสามเณรที่ศึกษาในแผนกนี้ มีจำนวนที่ลดลงไปเรื่อย ๆ ทั้งนี้ เพราะขาดความเชื่อมั่นในการศึกษาแผนกนี้ว่าจะศึกษาไปเพื่ออะไร ทั้งยังต้องใช้ ความเพียรพยายามในการเรียนสูง และใช้เวลานานกว่าที่จะจบการศึกษาชั้นสูงสุด

มีหลายปัจจัยที่ทำให้การศึกษาในแผนกนี้ ไม่ค่อยจะก้าวหน้าไปสู่เป้าหมายของการจัดการศึกษาตามที่ต้องการได้ แต่กลับอยู่ในสภาพที่ทรงตัว และรอวันทรุดลงเรื่อย ๆ ปัจจัยที่ว่า เช่น หลักสูตรที่ใช้ในการเรียนการสอนในปัจจุบัน ก็เป็นหลักสูตรเก่า ไม่ได้รับการปรับปรุง ให้เข้ากับยุคสมัยและผู้เรียน วิธีการเรียนการสอนก็เน้นการจำเนื้อหาเป็นหลัก มากกว่าวิธีการอื่น ๆ ซึ่งทำให้ผู้เรียนที่มีความสามารถทางความจำน้อย หมดความอดทนและเบื่อหน่ายต่อการศึกษา ที่สุดท้ายจะหันไปหาการศึกษาแผนกอื่น หรือสึกขาออกไป

ครูผู้สอนในแผนกนี้ยังมีจำนวนไม่เพียงพอ บางรูปต้องทำหน้าที่สอน และเรียนควบคู่กันไปด้วย ใช้ระบบแบบพี่สอนน้อง ไม่มีความรู้และประสบการณ์ในการสอน จึงทำให้ผลสัมฤทธิ์ของการศึกษาแผนกนี้อยู่ในเกณฑ์ที่ต่ำ

สื่อการเรียนการสอน คือตำราและครูสอนเป็นหลัก สื่อสมัยใหม่ที่ช่วยสนับสนุนการเรียนการสอนมีไม่เพียงพอกับความต้องการของครูผู้สอน และนักเรียน ทำให้การเรียนการสอนขาดความน่าสนใจ และสิ้นเปลืองเวลามาก กว่าที่จะอธิบายเนื้อหาให้นักเรียนเข้าใจได้

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๕.

การวัดและประเมินผล จะวัดความจำเป็นหลักมากกว่าการคิดวิเคราะห์ และการนำไปประยุกต์ใช้ และการออกข้อสอบก็เป็นชุดเดียวกันทั้งหมดในแต่ละระดับชั้น ไม่ได้มีการคำนึงถึงความแตกต่างของผู้เรียน

ด้วยปัจจัยหลัก ๆ เหล่านี้ จึงทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาแผนกบาลี อยู่ในเกณฑ์ที่ต่ำ และในอนาคตบุคลากรที่เข้ามาเรียนในแผนกนี้อาจจะลดลงไปเรื่อย ๆ หากยังไม่มีมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาให้เข้ากับยุคสมัย และเป็นประโยชน์กับตัวผู้เรียนให้ได้มากที่สุด

๒.๓ ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนการสอน

๒.๓.๑ ทฤษฎีการเรียนรู้ (Learning Theory) การเรียนรู้คือกระบวนการ ที่ทำให้คนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความคิด คนสามารถเรียนรู้ได้จากการได้ยิน การสัมผัส การอ่าน การใช้เทคโนโลยี การเรียนรู้ของเด็ก และผู้ใหญ่จะต่างกัน เด็กจะเรียนรู้ด้วยการเรียนในห้อง การซักถาม ผู้ใหญ่มักเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ที่มีอยู่ แต่การเรียนรู้จะเกิดขึ้นจากประสบการณ์ ที่ผู้สอนนำเสนอ โดยการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนและผู้เรียน ผู้สอนจะเป็นผู้ที่สร้างบรรยากาศทางจิตวิทยาที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ ที่จะให้เกิดขึ้นเป็นรูปแบบใดก็ได้เช่น ความเป็นกันเอง ความเข้มงวด กวดขัน หรือความไม่มีระเบียบวินัย สิ่งเหล่านี้ผู้สอนจะเป็นผู้สร้างเงื่อนไข และสถานการณ์เรียนรู้ให้กับผู้เรียน ดังนั้น ผู้สอนจะต้องพิจารณาเลือกรูปแบบการสอน รวมทั้งการสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้เรียน เพื่อที่ผู้สอนจะสามารถพัฒนาผู้เรียน ได้ตรงกับความสามารถ และได้เต็มศักยภาพของผู้เรียน ทฤษฎีการเรียนรู้เหล่านี้ เป็นเครื่องมือสำคัญอีกส่วนหนึ่ง ที่ครูสอนจะนำมาประยุกต์ใช้ ในการพัฒนาเด็ก ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอ ดังต่อไปนี้

๑.๑ การเรียนรู้ตามทฤษฎีของ Bloom (Bloom's Taxonomy)

Bloom ได้แบ่งการเรียนรู้เป็น ๖ ระดับ ดังนี้^{๒๗}

๑. ความรู้ที่เกิดจากความจำ (Knowledge) ซึ่งเป็นระดับต่ำสุด
๒. ความเข้าใจ (Comprehend)
๓. การประยุกต์ (Application)
๔. การวิเคราะห์ (Analysis) สามารถแก้ปัญหา ตรวจสอบได้
๕. การสังเคราะห์ (Synthesis) สามารถนำส่วนต่าง ๆ มาประกอบเป็นรูปแบบใหม่ได้ให้แตกต่างจากรูปเดิม เน้น โครงสร้างใหม่

^{๒๗}นิรันดร์. ข้อมูลเพื่อการค้นคว้า:สังคมศาสตร์และจิตวิทยา.[ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

๖. การประเมินค่า (Evaluation) วัดได้ และตัดสินได้ว่าอะไรถูกหรือผิด ประกอบการตัดสินใจบนพื้นฐาน ของเหตุผลและเกณฑ์ที่แน่ชัด

สรุป ในความคิดของผู้จัดทำวิจัยคิดว่า ทฤษฎีนี้สามารถนำมาใช้กับงานวิจัยนี้ได้ เพราะว่า ทฤษฎีการเรียนรู้ดังกล่าวข้างต้น บลุ่มได้แบ่งประเภทของพฤติกรรมโดยอาศัยทฤษฎีการเรียนรู้และจิตวิทยาพื้นฐานว่า มนุษย์จะเกิดการเรียนรู้ใน 3 ด้านคือ ด้านสติปัญญา ด้านร่างกาย และด้านจิตใจ และนำหลักการนี้จำแนกเป็นจุดมุ่งหมายทางการศึกษาเรียกว่า Taxonomy of Educational Objectives

๑.๒ การเรียนรู้ตามทฤษฎีของเมเยอร์ (Mayor)

ในการออกแบบสื่อการเรียนการสอน การวิเคราะห์ความจำเป็นเป็นสิ่งสำคัญ และตามด้วยจุดประสงค์ของการเรียน โดยแบ่งออกเป็นย่อย ๆ ๓ ส่วนด้วยกัน คือ^{๒๔}

๑. พฤติกรรมควรชี้ชัด และสังเกตได้
๒. เจื่อนใจ พฤติกรรมสำเร็จได้ควรมีเงื่อนไขในการช่วยเหลือ
๓. มาตรฐาน พฤติกรรมที่ได้นั้นสามารถอยู่ในเกณฑ์ที่กำหนด

๑.๓ การเรียนรู้ตามทฤษฎีของบรูเนอร์ (Bruner) ประกอบด้วย^{๒๕}

๑. ความรู้ถูกสร้างหรือหล่อหลอมโดยประสบการณ์
๒. ผู้เรียนมีบทบาทรับผิดชอบในการเรียน
๓. ผู้เรียนเป็นผู้สร้างความหมายขึ้นมาจากแง่มุมต่างๆ
๔. ผู้เรียนอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เป็นจริง
๕. ผู้เรียนเลือกเนื้อหาและกิจกรรมเอง
๖. เนื้อหาควรถูกสร้างในภาพรวม

สรุป ก็คือบรูเนอร์ กล่าวว่า คนทุกคนมีพัฒนาการทางความรู้ความเข้าใจ หรือการรู้คิด โดยผ่านกระบวนการที่เรียกว่า Acting, Imagine และ Symbolizing ซึ่งอยู่ในขั้นพัฒนาการทางปัญญาคือ Enactive, Iconic และ Symbolic Representation ซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นตลอดชีวิต มิใช่เกิดขึ้นช่วงใดช่วงหนึ่งของชีวิตเท่านั้น

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

๑.๔ การเรียนรู้ตามทฤษฎีของไทเลอร์ (Tylor) คือ^{๓๐}

๑.๔.๑ ความต่อเนื่อง (Continuity) หมายถึง ในวิชาทักษะ ต้องเปิดโอกาสให้มีการฝึกทักษะในกิจกรรม และประสบการณ์บ่อย ๆ และต่อเนื่องกัน

๑.๔.๒ การจัดช่วงลำดับ (Sequence) หมายถึง หรือการจัดสิ่งที่มีความง่าย ไปสู่สิ่ง ที่มีความยาก ดังนั้น การจัดกิจกรรมและประสบการณ์ ให้มีการเรียงลำดับก่อนหลัง เพื่อให้ได้เรียนเนื้อหาที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

๑.๔.๓ บูรณาการ (Integration) หมายถึง การจัดประสบการณ์จึงควรเป็น ในลักษณะที่ช่วยให้ผู้เรียน ได้เพิ่มพูนความคิดเห็น และได้แสดงพฤติกรรมที่สอดคล้องกับ เนื้อหาที่เรียน เป็นการเพิ่มความสามารถทั้งหมดของผู้เรียนที่จะได้ใช้ประสบการณ์ได้ ในสถานการณ์ต่าง ๆ กัน ประสบการณ์การเรียนรู้ จึงเป็นแบบแผนของปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ระหว่างผู้เรียน กับสถานการณ์ที่แวดล้อม

สรุป ในความคิดของผู้จัดทำการวิจัยคิดว่า ทฤษฎีนี้สามารถนำมาใช้กับงานวิจัยนี้ได้ เพราะว่า ทฤษฎีการเรียนรู้ดังกล่าวข้างต้น เป็นการฝึกทักษะในกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ช่วยให้ผู้เรียน ได้เพิ่มพูนความคิดเห็น และได้แสดงพฤติกรรมที่สอดคล้องกับเนื้อหาที่เรียน

๑.๕ ทฤษฎีการเรียนรู้ ๘ ขั้น ของกาเย่ (Gagne) คือ^{๓๑}

๑.๕.๑ การจูงใจ (Motivation Phase) การคาดหวังของผู้เรียนเป็นแรงจูงใจในการเรียนรู้

๑.๕.๒ การรับรู้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ (Apprehending Phase) ผู้เรียนจะรับรู้สิ่งที่สอดคล้องกับความตั้งใจ

๑.๕.๓ การปรุงแต่งสิ่งที่รับรู้ไว้เป็นความจำ (Acquisition Phase) เพื่อให้เกิดความจำระยะสั้นและระยะยาว

๑.๕.๔ ความสามารถในการจำ (Retention Phase)

๑.๕.๕ ความสามารถในการระลึกถึงสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปแล้ว (Recall Phase)

๑.๕.๖ การนำไปประยุกต์ใช้กับสิ่งที่เรียนรู้ไปแล้ว (Generalization Phase)

๑.๕.๗ การแสดงออกพฤติกรรมที่เรียนรู้ (Performance Phase)

^{๓๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

^{๓๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

๑.๕.๘ การแสดงผลการเรียนรู้กลับไปยังผู้เรียน (Feedback Phase) ผู้เรียนได้รับทราบผลเร็วจะทำให้มีผลดี และประสิทธิภาพสูง

๑.๖ องค์ประกอบที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้จากแนวคิดนักการศึกษาของกาเย่ (Gagne) ประกอบด้วย^{๓๒}

- ๑.๖.๑ ผู้เรียน (Learner) มีระบบสัมผัส และระบบประสาทในการรับรู้
- ๑.๖.๒ สิ่งเร้า (Stimulus) คือสถานการณ์ต่างๆที่เป็นสิ่งเร้าให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้
- ๑.๖.๓ การตอบสนอง (Response) คือ พฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้
- ๑.๖.๔ การสอนด้วยสื่อตามแนวคิดของกาเย่ (Gagne)
- ๑.๖.๕ เร้าความสนใจ มีโปรแกรมที่กระตุ้นความสนใจของผู้เรียน เช่น ใช้การ์ตูน หรือกราฟิกที่ดึงดูดสายตา
- ๑.๖.๖ ความอยากรู้อยากเห็นจะเป็นแรงจูงใจให้ผู้เรียนสนใจในบทเรียน การตั้งคำถามก็เป็นอีกสิ่งหนึ่ง
๗. บอกวัตถุประสงค์ ผู้เรียนควรทราบถึงวัตถุประสงค์ให้ผู้เรียนสนใจในบทเรียน เพื่อให้ทราบว่าบทเรียนเกี่ยวกับอะไร
๘. กระตุ้นความจำผู้เรียน สร้างความสัมพันธ์ในการโยงข้อมูลกับความรู้อื่นๆที่มีอยู่ก่อน เพราะสิ่งนี้สามารถทำให้เกิดความทรงจำในระยะยาวได้ เมื่อได้โยงถึงประสบการณ์ผู้เรียนโดยการตั้งคำถาม เกี่ยวกับแนวคิด หรือเนื้อหานั้น ๆ
๙. เสนอเนื้อหาขั้นตอนนี้ จะเป็นการอธิบายเนื้อหาให้กับผู้เรียนโดยใช้สื่อชนิดต่าง ๆ ในรูป กราฟิก หรือ เสียง วิดีโอ
๑๐. การยกตัวอย่าง การยกตัวอย่างสามารถทำได้โดยยกกรณีศึกษา การเปรียบเทียบ เพื่อให้เข้าใจได้ซาบซึ้ง
๑๑. การฝึกปฏิบัติ เพื่อให้เกิดทักษะหรือพฤติกรรม เป็นการวัดความเข้าใจว่าผู้เรียนได้เรียนถูกต้อง เพื่อให้เกิดการอธิบายซ้ำเมื่อรับสิ่งที่ผิด
๑๒. การให้คำแนะนำเพิ่มเติม เช่น การทำแบบฝึกหัดโดยมีคำแนะนำ
๑๓. การสอบเพื่อวัดระดับความเข้าใจ
๑๔. การนำไปใช้กับงานที่ทำในการทำสื่อควรมี เนื้อหาเพิ่มเติม หรือหัวข้อต่าง ๆ ที่ควรจะต้องรู้เพิ่มเติม

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

สรุป ในความคิดของผู้จัดทำการวิจัยคิดว่า ทฤษฎีนี้สามารถนำมาใช้กับงานวิจัยนี้ได้ เพราะว่า ทฤษฎีการเรียนรู้ดังกล่าวข้างต้น ได้กล่าวถึง กระบวนการของการเรียนรู้ ที่จะทำให้ผู้เรียน เกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งด้านพฤติกรรม ความคิด ได้ตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ ซึ่งวัตถุประสงค์ ดังกล่าวสามารถจะเกิดขึ้นได้ โดยผ่านกระบวนการจัดการเรียนรู้ของครู ที่เข้าใจกระบวนการ ของ การเรียนรู้ว่า ประกอบด้วยขั้นต่าง ๆ ของการเรียนรู้ เช่น การเรียนรู้โดยผ่านการจำ การเรียนรู้ด้วยความเข้าใจ การเรียนรู้แบบการประยุกต์ และการเรียนรู้แบบวิเคราะห์ สังเคราะห์เป็นต้นแล้วจัดการ เรียนรู้ให้สอดคล้องกับความต้องการ และความสามารถของผู้เรียน โดยการสร้างรูปแบบการเรียนรู้ ที่ก่อให้เกิดแรงจูงใจต่อผู้เรียน การสอนด้วยรูปแบบใหม่ ๆ ที่น่าสนใจ และการสร้างบรรยากาศการ เรียนการสอน ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน ซึ่งทั้งหมดจะนำไปสู่เป้าหมาย ของการจัดการศึกษาได้ อย่างแท้จริง

๒.๓.๒ ทฤษฎีการสอน

๑.๑ ทฤษฎีการสอนแบบพหุปัญญา (Multiple Intelligence)

ในการเรียนการสอนนั้น มักจะเน้นความสามารถของสมอง ในด้านของการใช้ภาษา การใช้ทักษะทางคณิตศาสตร์ และการคิดเชิงเหตุผล ซึ่งทำให้นักเรียนไม่สามารถพัฒนา ความสามารถได้เท่าที่ควร ยกตัวอย่างนักเรียนบางคน มีความสามารถหลายด้าน เช่น ศิลปะ ดนตรี หรืออื่น ๆ แต่กลับต้องเรียนวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ที่ไม่ชอบ เมื่อผลการเรียนไม่ดี ผู้ปกครอง ครู เข้าใจว่า “เด็กโง่” แต่ความจริงถ้าพัฒนาให้ถูกด้าน นักเรียนคนนั้นอาจจะมีความสามารถมากกว่า ที่เห็นทั่วไป เพื่อเป็นการตอบโจทยนี้ “ทฤษฎีการสอนแบบพหุปัญญา” (Multiple Intelligence) จึงถือกำเนิดขึ้นมาในวงการศึกษ

๑.๒ การ์ดเนอร์ (Gardner) ได้ให้ความหมายของเขาวนัปัญญาใหม่ว่า “ความสามารถ ในการแก้ปัญหาในสภาพแวดล้อมต่าง ๆ หรือการสร้างสรรค์ผลงานต่าง ๆ ซึ่งจะมีความสัมพันธ์กับ บริบททางวัฒนธรรมในแต่ละแห่ง รวมทั้งความสามารถในการตั้งปัญหา เพื่อจะหาคำตอบ และ เพิ่มพูนความรู้”^{๓๓} การ์ดเนอร์นั้น มีความเชื่อพื้นฐานเกี่ยวกับสติปัญญาที่สำคัญ ๒ ประการ คือ

^{๓๓} การ์ดเนอร์ (Gardner) อ้างใน ทิศนา ขัมมณี, ศาสตร์การสอน: องค์ความรู้เพื่อ จัดการกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, พิมพ์ครั้งที่, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย ๒๕๔๕), หน้า ๘๖.

๑. เชาวนปัญญาของบุคคลมิได้มีเพียงความสามารถทางภาษา และทางคณิตศาสตร์เท่านั้น แต่มีอยู่อย่างหลากหลายถึง ๘ ประเภทด้วยกัน แต่การ์ดเนอร์เอง ก็กล่าวว่า อาจจะมีมากกว่า ๘ ประเภท โดยคนแต่ละคนจะมีความสามารถเฉพาะด้านแตกต่างกันไป ซึ่งสอดคล้องกับเรื่องของความแตกต่างระหว่างบุคคล ความสามารถที่แตกต่างกันออกไปนี้ เมื่อผสมผสานออกมา แล้วจะก่อให้เกิดเอกลักษณ์เฉพาะตัวบุคคล

๒. เชาวนปัญญาไม่ใช่สิ่งที่มันคงถาวรตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย หากแต่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามสภาพแวดล้อม และการส่งเสริมที่เหมาะสม

การ์ดเนอร์เองได้อธิบายถึงเชาวนปัญญาไว้ว่า ประกอบด้วยความสามารถ ๓ ประการ ได้แก่

๑. ความสามารถในการแก้ปัญหาในสภาพการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นไปตามธรรมชาติ และตามบริบททางวัฒนธรรมของแต่ละบุคคล

๒. ความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานที่มีประสิทธิภาพ และสัมพันธ์กับบริบททางวัฒนธรรม

๓. ความสามารถในการแสวงหาหรือตั้งปัญหาเพื่อหาคำตอบ และเพิ่มพูนความรู้
สรุป การมองและเข้าใจเชาวนปัญญาในความหมายที่ต่างกัน ย่อมก่อให้เกิดการกระทำที่แตกต่างกัน ทฤษฎีพหุปัญญา ได้ขยายขอบเขตของความหมายของคำว่าปัญญาออกไปอย่างกว้างขวางมากขึ้นจากเดิม ส่งผลให้การจัดการเรียนการสอนขยายขอบเขตไปอย่างกว้างขวาง

๑.๓ องค์ประกอบของทฤษฎีการสอนแบบพหุปัญญา (เชาวนปัญญา ๘ ด้าน)

พงษ์ศักดิ์ เป็นแก้ว ได้อธิบายเชาวนปัญญา ซึ่งการ์ดเนอร์ได้เสนอไว้ ๘ ด้าน อย่างละเอียด ดังนี้^{๓๔}

๑.สติปัญญาด้านภาษา (Linguistic Intelligence)

๒. สติปัญญาในการใช้เหตุผลเชิงตรรกะและคณิตศาสตร์ (Logical Mathematical Intelligence)

๓. สติปัญญาด้านการเคลื่อนไหวร่างกายและกล้ามเนื้อ (Bodily Kinesthetic Intelligence)

๔. สติปัญญาด้านการมองเห็นและมิติสัมพันธ์ (Visual/Spatial Intelligence)

^{๓๔} พงษ์ศักดิ์ เป็นแก้ว, “พหุปัญญา (Multiple Intelligence)”. ศึกษาศาสตร์สาร, ๓๐(๑) (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๕-๑๑๕.

๕. สติปัญญาด้านดนตรี (Musical Intelligence)

๖. สติปัญญาด้านการเข้ากับผู้อื่น (Interpersonal Intelligence)

๗. สติปัญญาด้านการรู้จักและเข้าใจตนเอง (Intrapersonal Intelligence)

๘. สติปัญญาด้านการเป็นนักธรรมชาติวิทยา (Nationalism Intelligence)

๑.๔ การประยุกต์ทฤษฎีการสอนแบบพหุปัญญากับการสอนในชั้นเรียน

ทิสนา แคมมณี กล่าวว่า การมองและเข้าใจชาวปัญญาในความหมาย ที่ต่างกันย่อมก่อให้เกิดการกระทำที่แตกต่างกัน ทฤษฎีพหุปัญญา ได้ขยายขอบเขตของความหมายของคำว่าปัญญา ออกไปอย่างกว้างขวางมากขึ้นจากเดิม ส่งผลให้การจัดการเรียนการสอน ขยายขอบเขตไปอย่างกว้างขวางเช่นกัน แนวทางการนำทฤษฎีพหุปัญญาไปใช้ในการเรียนการสอนมีหลากหลาย ดังนี้^{๓๕}

๑. เนื่องจากผู้เรียนแต่ละคนมีเขาวงปัญญาแต่ละด้านไม่เหมือนกัน ดังนั้นในการจัดการเรียนการสอนควรมีกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย ที่สามารถส่งเสริมเขาวงปัญญาหลาย ๆ ด้านมิใช่มุ่งพัฒนาแต่เพียงเขาวงปัญญาด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น ดังเช่นในอดีตเรามักจะมีการเน้นการพัฒนาด้านภาษาและด้านคณิตศาสตร์ หรือด้านการใช้เหตุผลเชิงตรรกะอันเป็นการพัฒนาสมองซีกซ้ายเป็นหลัก ทำให้ผู้เรียนไม่มีโอกาสพัฒนาเขาวงปัญญาด้านอื่น ๆ เท่าที่ควร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้เรียนที่มีเขาวงปัญญาด้านอื่นสูง จะขาดโอกาสที่จะเรียนรู้และพัฒนา ในด้านที่ตนมีความสามารถหรือถนัดเป็นพิเศษ การจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมพัฒนาการของสติปัญญาหลาย ๆ ด้านจะช่วยให้ผู้เรียนทุกคนมีโอกาส ที่จะพัฒนาตนเองอย่างรอบด้าน พร้อมทั้งช่วยส่งเสริมอัจฉริยภาพ หรือความสามารถเฉพาะตนของผู้เรียนไปในตัว

๒. เนื่องจากผู้เรียนมีระดับพัฒนาการในเขาวงปัญญาแต่ละด้านไม่เท่ากัน ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องจัดการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับขั้นพัฒนาการในแต่ละด้านของผู้เรียน ตัวอย่างเช่น เด็กที่มีเขาวงปัญญาด้านดนตรีสูง จะพัฒนาปัญญาด้านดนตรีของตนไปอย่างรวดเร็ว ต่างจากเด็กคนอื่น ๆ ดังนั้น การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเด็ก ที่มีขั้นพัฒนาการด้านใดด้านหนึ่งสูงควรต้องแตกต่างไป จากเด็กที่มีขั้นพัฒนาการในด้านนั้นต่ำกว่า

๓. เนื่องจากผู้เรียนแต่ละคนมีเขาวงปัญญาแต่ละด้านไม่เหมือนกัน การผสมผสานของความสามารถด้านต่าง ๆ ที่มีอยู่ไม่เท่ากันนี้ ทำให้เกิดเป็นเอกลักษณ์ (Uniqueness) หรือ

^{๓๕} ทิสนา แคมมณี, ศาสตราจารย์ : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ. พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๘๕-๘๐.

ลักษณะเฉพาะของแต่ละคนซึ่งไม่เหมือนกัน หรืออีกนัยหนึ่ง เอกลักษณ์ของ แต่ละบุคคลทำให้แต่ละคนแตกต่างกัน และความแตกต่างที่หลากหลาย (Diversity) นี้สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม ดังนั้น กระบวนการคิดที่ว่าคนนี้โง่ หรือเก่งกว่าคนนั้นคนนี้จึงควรจะเปลี่ยนไป การสอนควรเน้นการส่งเสริมความเป็นเอกลักษณ์ของผู้เรียน ครูควรสอน โดยเน้นให้ผู้เรียนค้นหาเอกลักษณ์ของตนภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ของตนเอง และเคารพในเอกลักษณ์ของผู้อื่นรวมทั้งเห็นคุณค่า และเรียนรู้ที่จะใช้ความแตกต่างของแต่ละบุคคลให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม เช่นนี้ ผู้เรียนก็จะเรียนรู้อย่างมีความสุข มีทัศนคติที่ดีต่อตนเองเห็นคุณค่า ในตนเอง ในขณะที่เดียวกันก็มีความเคารพในผู้อื่น และอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลกัน

๔. ระบบการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ควรจะต้องมีการปรับเปลี่ยนไปจากแนวคิดเดิมที่ใช้การทดสอบ เพื่อวัดความสามารถทางเชาวน์ปัญญาเพียงด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น และที่สำคัญ คือ ไม่สัมพันธ์กับบริบทที่แท้จริงที่ใช้ความสามารถนั้น ๆ ตามปกติ วิธีการประเมินผลการเรียนการสอนที่ดี ควรมีการประเมินหลาย ๆ ด้าน และในแต่ละด้านควรเป็นการประเมินในสภาพการณ์ของปัญหาที่สามารถแก้ปัญหาได้ด้วยอุปกรณ์ที่สัมพันธ์กับเชาวน์ปัญญาด้านนั้น ๆ การประเมินจะต้องครอบคลุมความสามารถในการแก้ปัญหา หรือการสร้างสรรค์ผลงานโดยใช้อุปกรณ์ที่สัมพันธ์กับเชาวน์ปัญญาด้านนั้นอีกวิธีหนึ่ง คือการให้เรียนอยู่ในสภาพการณ์ ที่ซับซ้อนซึ่งต้องใช้สติปัญญาหลายด้าน หรือการให้อุปกรณ์ซึ่งสัมพันธ์กับเชาวน์ปัญญาหลาย ๆ ด้านและสังเกตดูว่า ผู้เรียนเลือกใช้เชาวน์ปัญญาด้านใด หรือศึกษาและใช้อุปกรณ์ ซึ่งสัมพันธ์กับเชาวน์ปัญญาด้านใดมากเพียงไร

สรุป จากทฤษฎีการสอนในความคิดของผู้จัดทำวิจัยคิดว่า ทฤษฎีนี้สามารถนำมาใช้กับงานวิจัยนี้ได้ เพราะว่า ทฤษฎีการสอนแบบพหุปัญญาข้างต้น เชื่อว่าบุคคลมีความสามารถในการเรียนรู้ไม่เท่ากัน และมีความสามารถแตกต่างกันไป ซึ่งการจัดการศึกษาแผนกบาลี ก็ควรคำนึงถึงความแตกต่างของผู้เรียนทั้งในด้านความสามารถทางสมอง ความสามารถในการคิดวิเคราะห์ เป็นต้นแล้ว จัดการเรียนการสอนให้หลากหลาย ทั้งด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยให้ครอบคลุมความสามารถของผู้เรียน การจัดการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับขั้นพัฒนาการในแต่ละด้านของผู้เรียน การสอนที่เน้นการส่งเสริมความเป็นเอกลักษณ์ของผู้เรียน และที่สำคัญ คือการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ควรวัดความสามารถของผู้เรียนในหลาย ๆ ด้าน นอกจากการวัดด้านความจำแต่เพียงอย่างเดียว ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อตัวผู้เรียนได้อย่างสูงสุด

๑.๕ ทฤษฎีการสอนแบบ ๔ MAT

ระบบการสอนแบบ ๔ MAT เกิดขึ้นจากแนวคิดนักการศึกษาคนสำคัญ ชาวอเมริกา ชื่อ ซูซานมอร์ริส (Susan Moris) และเบอ์นิส แม็คคาร์ธี (Bemice Mc Carthy) เมื่อปี ๑๙๘๐ จึงถือว่ามิใช่เป็นรูปแบบการสอน ที่แปลกใหม่หรือเกิดขึ้นใหม่แต่อย่างใด แต่ที่เพิ่งได้รับความสนใจ และเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในประเทศไทยเมื่อไม่นานมานี้ เนื่องมาจากได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีพหุปัญญา (Muktiple Intelligences) ของโฮวาร์ด การ์ดเนอร์ (Howard Gardner) ที่เข้ามา และได้รับความสนใจกันอย่างกว้างขวางในหมู่นักการศึกษาไทยในปัจจุบัน

เมื่อวิเคราะห์แนวคิดทฤษฎีการสอนแบบ ๔ MAT จะได้ประเด็นหลัก ของแนวคิดซึ่งสรุปได้เป็น ๓ ประเด็น ดังนี้^{๓๖}

๑. แบบฉบับหรือลีลาการเรียนรู้ของผู้เรียนมีความแตกต่างกันตามความแตกต่างระหว่างบุคคลมี ๔ แบบ ได้แก่

๑.๑ ผู้เรียนแบบที่ ๑ (WHY) เป็นคนช่างคิดช่างสงสัย อยากรู้ อยากเห็น ชอบเรียนรู้ด้วยการสังเกต และสัมผัส ชอบเรียนรู้จากการฟัง การเฝ้าดู การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ชอบงานทำร่วมกับผู้อื่น จึงมักชอบตั้งคำถามว่าทำไม

๑.๒ ผู้เรียนแบบที่ ๒ (WHAT) เป็นผู้สนใจข้อเท็จจริง ชอบเรียนรู้จากการรับข้อมูลและสิ่งต่าง ๆ จากครูหรือจากคนอื่น ๆ เป็นคนช่างวิเคราะห์ ชอบเรียนรู้ด้วยวิธีการคิดไตร่ตรอง

๑.๓ ผู้เรียนแบบที่ ๓ (HOW) เป็นผู้สนใจในวิธีการต่าง ๆ อยากรู้ว่าสิ่งต่าง ๆ นั้นทำงานอย่างไร ชอบที่จะได้ลงมือปฏิบัติจริงเป็นการเรียนรู้จากสามัญสำนึก ที่สัมผัสได้ เช่น จับต้อง ดูคลำ ทดลอง ทำของจริง ฝึกปฏิบัติ

๑.๔ ผู้เรียนแบบที่ ๔ (IF) ชอบค้นหาคำตอบเป็นไปได้อย่างไร ถ้าไม่เป็นแบบนี้จะเป็นอย่างอื่นได้หรือไม่ จึงสนใจในการค้นหาสิ่งใหม่ด้วยตนเองด้วยการทดลองพิสูจน์เรียนรู้จากความรู้สึกของตนเอง เรียนรู้ด้วยการลองผิดลองถูก ชอบที่จะลงมือทำ และค้นพบสิ่งใหม่ ๆ ด้วยตนเอง

๒. ลีลาการสอนหรือวิธีการสอนของครูจึงต้องมี ๔ แบบเพื่อตอบสนองความแตกต่างระหว่างบุคคลเช่นกัน

^{๓๖} ประพนธ์ศิริ สุเสารัจ, การจัดการเรียนการสอนเพื่อเสริมสร้างศักยภาพนักเรียน : วารสารศูนย์ศึกษาด้านการพัฒนารูปที่ ๒ ฉบับที่ ๗. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.gotoknow.org/blogs/posts/202009> [๑๖ ต.ค. ๒๕๕๔].

บทบาทที่ ๑ ครู คือ ผู้กระตุ้นสร้างแรงจูงใจ ครูจะต้องเป็นผู้ช่วย / กระตุ้น การเรียนรู้ และสร้างแรงจูงใจให้กับนักเรียนโดยการให้เขาได้สังเกต คิดไตร่ตรองสัมผัส ครูนำประสบการณ์จริงไปสู่การคิดกระตุ้นให้เขาได้ฟังได้เห็น และอยากคิดอยากตั้งถามซึ่งคำถาม ที่เกิดขึ้นมีหลากหลายมากมาย แต่สิ่งที่ควรเกิดขึ้นกับนักเรียนมากที่สุด คือ คำว่า ทำไมวิธีการสอน อาจใช้สถานการณ์จำลองการอภิปราย การให้สังเกตสิ่งต่าง ๆ การตั้งคำถามบทบาทนี้จะทำให้ผู้เรียนแบบที่ ๑ (WHY) มีความสุขความสบายใจในการเรียนมากที่สุดเจตนาธรรมของ ๔ MAT ในขั้น WHY จะเป็นการกระตุ้นช่วยโดยการให้นักเรียนได้สังเกตได้ฟังแล้ว ทิ้งปริศนาให้นักเรียนขบคิดจนเกิดการตั้งคำถามถามให้ได้ว่า ทำไมกับครูหรือกับตนเองหรือกับใคร ๆ เพื่อเขาจะได้มี ความกระตือรือร้น และมีแรงจูงใจในการแสวงหาคำตอบหรือความรู้ในขั้น What หรือขั้น How ได้ต่อไป

บทบาทที่ ๒ ครู คือ ผู้สอนผู้บอกความรู้ บทบาทของครูเป็นผู้ป้อนความรู้ ป้อนความจริงให้กับนักเรียน เพื่อให้เกิดความเข้าใจลึกซึ้งยิ่งขึ้น ครูจะต้องให้ความรู้เนื้อหา ที่ลึกซึ้งให้แก่ นักเรียน ครูเป็นผู้สอนผู้แจ้งให้ทราบบทบาทที่ ๒ นี้จะทำให้ผู้เรียนแบบที่ ๒ (WHAT) มีความสุขความสบายใจในการเรียนมากที่สุด

บทบาทที่ ๓ ครู คือ โค้ชหรือผู้ฝึกสอนครูจะปล่อยให้ นักเรียนลงมือทำจาก ของจริง และฝึกปฏิบัติจากของจริงด้วยตนเองครูเพียงแค่ทำหน้าที่อำนวยความสะดวก และจัดเตรียมสื่อ อุปกรณ์ให้นักเรียน เป็นเพียงผู้ชี้แนะแนะนำ เพื่อให้นักเรียนลงมือปฏิบัติงานให้สำเร็จครูจึงเปรียบเสมือน โค้ชหรือผู้ฝึกสอน ครูจำเป็นจะต้องออกแบบกิจกรรมให้ได้ เพื่อให้นักเรียนกระหายอยากลงมือปฏิบัติบทบาทนี้ผู้เรียนแบบที่ ๓ (HOW) จะมีความสุขความสบายใจมากที่สุด

บทบาทที่ ๔ ครู คือ ผู้ประเมินผลผู้ร่วมเรียนรู้ผู้แก้ไขครูจัดสถานการณ์ให้นักเรียนได้ ค้นหา คิดค้น และทดลองทำสิ่งใหม่ ๆ ด้วยตัวของเขาเองโดยการกระตุ้นและกำหนดสถานการณ์ต่าง ๆ ให้เขาได้คิดค้น หรือค้นพบสิ่งใหม่ ๆ เช่นถ้าไม่เป็นอย่างนี้แล้วจะเป็นอย่างไร ได้อีกมันจะเป็นแบบอื่นได้หรือไม่ ถ้าไม่เป็นอย่างนี้ มันจะเกิดอะไรขึ้นหรือถ้าเป็นอย่างนี้แล้ว จะเกิดอะไรขึ้นหรือถ้ามันเป็นอย่างนั้นแล้วจะทำอย่างไร ตัวอย่างเช่นครูสอนการเพาะถั่วงอก ด้วยกระดาสหิขู เมื่อถึงขั้น IF อาจตั้งคำถามว่าจากเมล็ดถั่วเขียวมันจะงอกออกมาภายในกี่วันจะมีใบกี่ใบหรือถ้าไม่ใช่กระดาสหิขูจะใช้วัสดุอื่นได้หรือไม่ หรือถ้ามันไม่งอกเพราะอะไรจะเกิดอะไรขึ้นถ้าเพาะในห้องกับเพาะกลางแจ้งถั่วเพาะในห้องไม่มีแสงเป็นอย่างไร ถั่วเพาะกลางแจ้งถั่วงอกจะเป็นอย่างไร ครูจะกระตุ้นให้นักเรียนลองผิทดลองดูและเรียนรู้เองสอนกันเองค้นพบความรู้ด้วยตนเองครูเพียงแค่เป็นผู้ร่วมเรียนรู้ไปพร้อมกับนักเรียน และทำหน้าที่เป็นผู้ประเมินความรู้ และผลงานนักเรียนว่าเป็นอย่างไร และคอยแก้ไขแนะนำผลงานของนักเรียนเท่านั้นในขั้น IF นี้ นักเรียนจะสามารถประมวลความรู้ที่ได้รับให้เกิดเป็นความรู้ใหม่ หรือนำเอาความรู้ที่ได้รับ ไปประยุกต์ใช้ ให้เกิดประโยชน์ได้

๓. รูปแบบการสอนทั้ง ๔ แบบจะมี ๘ เทคนิคเพื่อพัฒนาสมองทั้ง ๒ ซีก คือ เริ่มจากเทคนิค ขวา-ซ้าย ขวา-ซ้าย ซ้าย-ขวา ซ้าย-ขวา ตามลำดับต่อเนื่องกันไป ๘ ขั้นตอน

สรุป จากทฤษฎีการสอนแบบ ๔ MAT ในความคิดของผู้จัดทำวิจัย คิดว่าทฤษฎีนี้สามารถนำมาใช้กับงานวิจัยนี้ได้ เพราะว่า ทฤษฎีการสอนแบบ ๔ MAT เข้ากันได้กับการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ซึ่งเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และการจัดการเรียนการสอนควรคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยใช้กระบวนการสอนที่เน้นการพัฒนาสมองทั้งสองซีก ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตัวเองได้อย่างสมบูรณ์ครบทุกด้าน และบรรลุถึงความสำเร็จในการเรียนรู้ตามวิธีที่ตนเองมีความถนัด ซึ่งหากครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีสามารถนำไปใช้ในการเรียนการสอน ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ก็จะสามารถพัฒนานักเรียนให้เป็นคนเก่ง ดี และมีความสุขเต็มตามศักยภาพของแต่ละคนได้อย่างเต็มที่

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน

๒.๔.๑ แนวทางการจัดการเรียนการสอน

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ มาตรา ๖ ระบุว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข นอกจากนี้ในมาตรา ๙ ยังได้กล่าวถึงการจัดระบบโครงสร้าง และกระบวนการจัดการศึกษา ให้ยึดหลักการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันสังคมอื่น ๆ ในหมวด ๔ ตั้งแต่มาตราที่ ๒๒ ถึง มาตรา ๓๐ กล่าวถึงการจัดการศึกษาไว้ ดังนี้^{๓๓}

๑. การจัดการศึกษาต้องเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน กระบวนการเรียนรู้ให้ยึดหลัก ดังนี้

๑.๑ ผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ ดังนั้นต้องจัดสภาพแวดล้อมหรือบรรยากาศรวมทั้งแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ให้หลากหลาย เพื่อเอื้อต่อความสามารถของแต่ละบุคคล เพื่อให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติ ที่สอดคล้องกับความถนัดและความสนใจเหมาะสมแก่วัย และศักยภาพของผู้เรียน เพื่อให้การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ทุกที่ทุกเวลา และเป็นการเรียนรู้กันและกัน อันก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อการมีส่วนร่วม

^{๓๓} สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์กรมหาชน), พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒, แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) ๒๕๔๕, (กรุงเทพมหานคร: ๒๕๔๗), หน้า ๑๒.

ในการพัฒนาตนเองชุมชน สังคม และประเทศชาติโดยการประสานความร่วมมือระหว่างสถานศึกษากับผู้ปกครอง บุคคล ชุมชน และทุกส่วนของสังคม

๑.๒ ผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด การเรียนการสอนมุ่งเน้นประโยชน์ของผู้เรียนเป็นสำคัญ จึงต้องจัดให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น มีนิสัยรักการเรียนรู้ และเกิดการใฝ่รู้ใฝ่เรียนอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

๒. มุ่งปลูกฝังและสร้างลักษณะที่พึงประสงค์ให้กับผู้เรียนโดยเน้นความรู้ คุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และบูรณาการความรู้ในเรื่องต่าง ๆ อย่างสมดุล รวมทั้งการฝึกทักษะ และกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ใช้ความรู้ โดยให้ผู้เรียนมีความรู้ และประสบการณ์ในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

๒.๑ ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเองและความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของสังคมไทยและระบบการเมืองการปกครองในระบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

๒.๒ ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องของการจัดการการบำรุงรักษาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน

๒.๓ ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะวัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการรู้จักประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา

๒.๔ ความรู้และทักษะด้านคณิตศาสตร์ และด้านภาษาเน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง

๒.๕ ความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

๓. กระบวนการเรียนรู้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ได้กำหนดแนวทางในการจัดการกระบวนการเรียนรู้ ของสถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๓.๑ จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจ และความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล

๓.๒ ให้มีการฝึกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้ เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา

๓.๓ จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น รักการอ่าน และเกิดการใฝ่รู้ อย่างต่อเนื่อง

๓.๔ จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา

๓.๕ ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียนและอำนวยความสะดวก เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้

๓.๖ ผู้เรียนและผู้สอนเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียนการสอน และแหล่งวิทยาการประเภทต่าง ๆ

๓.๗ การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ทุกสถานที่ที่มีการประสานความร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียน ตามศักยภาพ

๔. การส่งเสริมการจัดกระบวนการเรียนรู้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ได้กำหนดบทบาท ในการส่งเสริมการเรียนรู้ของรัฐและสถานศึกษาต่างๆ ดังนี้

๔.๑ รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ศูนย์การกีฬาและนันทนาการ แหล่งข้อมูล และแหล่งการเรียนรู้ อย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ

๔.๒ ให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กำหนดหลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองดีของชาติ การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษา

๔.๓ ให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีหน้าที่จัดทำสาระหลักสูตรในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ

๔.๔ หลักสูตรการศึกษาระดับต่าง ๆ ต้องมีลักษณะหลากหลายเหมาะสมกับแต่ละระดับ โดยมุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคล สาระของหลักสูตร ทั้งที่เป็นวิชาการ วิชาชีพ ต้องมุ่งพัฒนาคนให้มีความสมดุล ทั้งด้านความรู้ ความคิด ความสามารถ ความดีงาม และ ความรับผิดชอบต่อสังคม

๔.๕ ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน และองค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร

และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการเปลี่ยนแปลงประสบการณ์ การพัฒนา ระหว่างชุมชน

๔.๖ ให้สถานศึกษาพัฒนากระบวนการเรียนการสอน ที่มีประสิทธิภาพ รวมทั้งการส่งเสริมให้ผู้สอนสามารถวิจัย เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียน ในแต่ละระดับการศึกษา

๕. การประเมินผลการเรียนรู้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ได้ระบุถึงวิธีการ ประเมินผลการจัดกระบวนการเรียนรู้ไว้ว่า ให้สถานศึกษาจัดการประเมินผู้เรียน โดยพิจารณาจาก พัฒนาการของผู้เรียน ความประพฤติ การสังเกตพฤติกรรมการเรียน การร่วมกิจกรรมและการ ทดสอบ ควบคู่ไปในกระบวนการเรียนการสอนตามความเหมาะสม ของแต่ละระดับและรูปแบบ การศึกษา นอกจากนั้นการประเมินผลผู้เรียนยังต้องเกี่ยวข้องกับหลักการสำคัญคือ

๕.๑ ใช้วิธีการที่หลากหลายในการประเมินผู้เรียน

๕.๒ ใช้วิธีการที่หลากหลายในการจัดสรรโอกาสเข้าศึกษาต่อ

๕.๓ ใช้วิธีการวิจัยเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับ ผู้เรียน

๕.๔ มุ่งการประกันคุณภาพโดยสถานศึกษาทำการประเมินผลภายในทุกปี และรายงานการประเมินต่อต้นสังกัด และสาธารณชน

๕.๕ สถานศึกษาได้รับการประเมินภายนอกอย่างน้อย ๑ ครั้ง ทุก ๕ ปี

แนวคิดจากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ซึ่งกล่าวถึงการจัดการ เรียนรู้ ที่ยอมรับว่าบุคคลหรือผู้เรียนมีความแตกต่างกัน และทุกคนสามารถเรียนรู้ได้ ดังนั้นในการ จัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ครูหรือผู้จัดการเรียนรู้ควรมีความเชื่อพื้นฐานอย่างน้อย ๓ ประการ คือ

๑. เชื่อว่าทุกคนมีความแตกต่างกัน

๒. เชื่อว่าทุกคนสามารถเรียนรู้ได้

๓. เชื่อว่าการเรียนรู้เกิดได้ทุกที่ ทุกเวลา

ดังนั้น การจัดการเรียนรู้จึงเป็นการจัดการบรรยากาศ จัดกิจกรรม จัดสื่อ จัดสถานการณ์ ฯลฯ ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้เต็มตามศักยภาพ ครูจึงมีความจำเป็นที่จะต้องรู้จักผู้เรียนครอบคลุม อย่างรอบด้าน และสามารถวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อนำไปเป็นพื้นฐานการออกแบบหรือวางแผนการ เรียนรู้ให้สอดคล้องกับผู้เรียน

๒.๔.๒ การจัดการเรียนการสอนโดยสถาบันพระพุทธศาสนา

มาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ และมาตรา ๑๒ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ อันเป็นพระราชบัญญัติที่มีบทบัญญัติบางประการ เกี่ยวกับการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคล ซึ่งมาตรา ๒๕ ประกอบกับมาตรา ๕๐ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยบัญญัติให้กระทำได้โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญว่าการกระทรวงศึกษาธิการออกกฎกระทรวงไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ ในกฎกระทรวงนี้

โรงเรียน หมายความว่า สถานศึกษาที่วัดจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา
สำนักศาสนศึกษา หมายความว่า สถานศึกษาที่วัดจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม หรือพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ตามที่มหาเถรสมาคมประกาศกำหนด

สำนักเรียน หมายความว่า สถานศึกษาที่จัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม หรือพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ซึ่งเป็นสำนักเรียนในเขตกรุงเทพมหานคร และสำนักเรียนคณะจังหวัด ตามที่มหาเถรสมาคมประกาศกำหนด

ข้อ ๒ ให้สถาบันพระพุทธศาสนามีสิทธิจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน แก่พระภิกษุและสามเณรในโรงเรียน สำนักศาสนศึกษา และสำนักเรียน

การจัดตั้งยุบรวมเลิกและการดำเนินการของโรงเรียน สำนักศาสนศึกษาหรือสำนักเรียนให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ และวิธีการที่มหาเถรสมาคมประกาศกำหนด

ข้อ ๓ การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยสถาบันพระพุทธศาสนา แบ่งเป็นระดับดังต่อไปนี้

๑) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เป็นการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

๒) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม และการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ที่ได้จัดให้แก่พระภิกษุและสามเณร ซึ่งมีพื้นฐานความรู้ไม่ต่ำกว่าระดับประถมศึกษาปีที่หกหรือเทียบเท่า และได้ศึกษาวิชาสามัญเพิ่มเติมตามหลักเกณฑ์ และเงื่อนไขที่คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนด โดยคำแนะนำของมหาเถรสมาคม ซึ่งเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานที่แบ่งเป็นระดับ ดังต่อไปนี้

ก) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมเป็นการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

ข) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีชั้นเปรียญธรรม ๓ ประโยค เป็นการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

ข้อ ๔ ให้โรงเรียนสำนักศาสนศึกษา และนักเรียนได้รับการสนับสนุน ในด้าน วิชาการ และเงินอุดหนุนจากรัฐสำหรับการจัดการศึกษา

ข้อ ๕ ให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ที่โรงเรียนสำนักศาสนศึกษาหรือนักเรียนตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ส่งเสริมสนับสนุน และให้ข้อเสนอแนะการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา พระปริยัติธรรมแผนกธรรม และพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

ข้อ ๖ ให้มีคณะกรรมการโรงเรียนคณะกรรมการสำนักศาสนศึกษา และคณะกรรมการนักเรียน ทำหน้าที่กำกับดูแลการจัดการศึกษา ของโรงเรียนสำนักศาสนศึกษาและนักเรียน แล้วแต่กรณี ให้สอดคล้องกับนโยบายการจัดการศึกษา ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และมหาเถรสมาคมรวมทั้งส่งเสริม และสนับสนุนระบบ การประกันคุณภาพภายใน เพื่อพัฒนาคุณภาพ และมาตรฐานการศึกษา

องค์ประกอบจำนวนคุณสมบัติหลักเกณฑ์วิธีการ วาระการดำรงตำแหน่ง และการพ้นจากตำแหน่ง ตลอดจนการประชุม และการดำเนินงานของคณะกรรมการโรงเรียน คณะกรรมการสำนักศาสนศึกษา และคณะกรรมการนักเรียน ให้เป็นไปตามระเบียบ ที่มหาเถรสมาคมกำหนด

สรุป ในการประกาศใช้กฎกระทรวงฉบับนี้ คือ โดยที่มาตรา ๑๒ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ บัญญัติให้สถาบันศาสนามีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ตามที่กำหนดในกฎกระทรวง ซึ่งสถาบันพระพุทธศาสนาถือเป็นสถาบันศาสนา ดังนั้น เพื่อให้สถาบันพระพุทธศาสนาสามารถจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้สอดคล้องกับนโยบายการจัดการศึกษา ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานและมหาเถรสมาคมได้ โดยรัฐจะส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษาของสถาบันพระพุทธศาสนาเพื่อให้ผู้เรียน ซึ่งเป็นพระภิกษุและสามเณร ได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพเท่าเทียมกับการศึกษาในรูปแบบอื่น จึงจำเป็นต้องออกกฎกระทรวง

๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับขอบข่ายการจัดการเรียนการสอน

๒.๕.๑ ด้านหลักสูตร

หลักสูตรเป็นหลักและหัวใจที่สำคัญอย่างยิ่งในการจัดการศึกษา การจัดการศึกษาจะประสบความสำเร็จไม่ได้ หากขาดหลักสูตรที่ดี หลักสูตรเป็นเหมือนเข็มทิศกำหนดทิศทางสำหรับครู เพื่อใช้เป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอน ดังนั้น การเข้าใจหลักสูตร ในประเด็นต่าง ๆ ที่

เกี่ยวข้องจึงมีความสำคัญมาก ในเรื่องของหลักสูตรนี้ มีนักการศึกษา และผู้เชี่ยวชาญ ได้ให้ทัศนะไว้ดังนี้

๑) ความหมายของหลักสูตร

ทาบ (Taba) กล่าวว่า หลักสูตร คือ แผนการเรียนรู้ที่ประกอบด้วยจุดประสงค์และจุดหมายเฉพาะและการจัดเนื้อหา วิธีการจัดการเรียนการสอน และการประเมินผล^{๓๘}

ทรัมป์และมิลเลอร์ (Trump and Miller) ได้ให้ความหมายว่า หลักสูตรคือกิจกรรมการเรียนการสอนชนิดต่างๆ ที่เตรียมการไว้และจัดให้แก่เด็กนักเรียนหรือระบบโรงเรียน^{๓๙}

โอลิวา (Oliva) ได้นำคำนิยามต่างๆ ของหลักสูตรมาเรียบเรียงไว้ดังนี้ หลักสูตร คือ

- สิ่งที่ใช้สอนในโรงเรียน
- ชุดวิชาที่เรียน (Set of Subject)
- เนื้อหา (Content)
- โปรแกรมการเรียน (Program of Studies)
- ชุดของสิ่งที่ใช้ในการเรียนการสอน (Set of Materials)
- ลำดับของกระบวนวิชา (Sequence of Courses)
- จุดประสงค์ที่นำไปปฏิบัติ (Performance Objectives)
- กระบวนวิชาที่ศึกษา (Course of Study)
- ทุกสิ่งที่สอนทั้งภายในและภายนอกโรงเรียนที่โรงเรียนเป็นผู้จัด
- ทุกสิ่งที่กำหนดขึ้นโดยบุคคลในโรงเรียน
- ลำดับของกิจกรรมในโรงเรียนที่ดำเนินการโดยผู้เรียน
- ประสบการณ์ของผู้เรียนแต่ละคน ซึ่งเกิดจากระบบการจัดการของโรงเรียน^{๔๐}

ภิญโญ สาร ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า หมายถึง บรรดาประสบการณ์ต่าง ๆ ที่โรงเรียนจัดให้นักเรียนตามลำดับชั้น ตามความต้องการของนักเรียน ตามวัยของนักเรียนตามความ

^{๓๘} อ้างใน บุญเลี้ยง ทุมทอง, การพัฒนาหลักสูตร, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทแอคทีฟ พริน จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๗.

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

^{๔๐} อ้างใน ภาวินา ธาราศิริสุทธิ, การจัดและการบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐), หน้า ๑๔-๑๕.

สนใจของนักเรียน และตามความต้องการของสังคม ทั้งนี้รวมทั้งประสบการณ์ที่จัดขึ้นทั้งภายในและภายนอกเวลาเรียนตามปกติในโรงเรียน^{๔๐}

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ ๓ ประการ คือ

๑. หลักสูตรเป็นศาสตร์ที่มีทฤษฎีหลักการและการนำไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนตามที่มุ่งหมายไว้

๒. หลักสูตรเป็นระบบในการจัดการศึกษา โดยมีปัจจัยนำเข้า ได้แก่ ครู นักเรียน วัสดุ อุปกรณ์ อาคารสถานที่ กระบวนการ ได้แก่ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ผลผลิต ได้แก่ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ความสำเร็จทางการศึกษา เป็นต้น

๓. หลักสูตรเป็นแผนการจัดการเรียนการสอนที่มุ่งประสงค์จะอบรมฝึกฝนผู้เรียนให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ต้องการ^{๔๑}

สุจิต เพียรชอบ ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า การจรรายวิชาทั้งมวลกิจกรรมและประสบการณ์ต่าง ๆ ซึ่งนักเรียนได้รับภายใต้การดูแล และแนะนำของโรงเรียนไม่ว่ากิจกรรมหรือประสบการณ์นั้นจะเป็นใน หรือนอกโรงเรียน^{๔๒}

สุราษฎร์ พรหมจันทร์ กล่าวว่า หลักสูตร คือ โครงการในการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะตามจุดประสงค์หรือจุดมุ่งหมายที่ได้วางไว้^{๔๓}

ภาวิดา ธาราศรีสุทธิ ได้อธิบายความหมายของหลักสูตรไว้ดังนี้ว่าหลักสูตรเป็นกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่จะทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ทักษะและเจตคติ ค่านิยม พัฒนานักเรียนในทุกๆด้านและเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาประเทศให้ยั่งยืนก้าวหน้า บุคคลที่นำพาส่งเหล่านี้ให้ประสบผลสำเร็จก็คือครูนั่นเอง^{๔๔}

^{๔๐} ภิญโญ สาร, หลักการบริหารการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๒๖), หน้า ๓๒๖.

^{๔๑} ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, การบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๒๕.

^{๔๒} สุจิต เพียรชอบ, การพัฒนาหลักสูตรและการสอน, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑), หน้า ๒.

^{๔๓} สุราษฎร์ พรหมจันทร์, ยุทธวิธีการเรียนการสอนวิชาเทคนิค, ฉบับปรับปรุง, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๕.

^{๔๔} ภาวิดา ธาราศรีสุทธิ, การจัดและการบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐), หน้า ๑๕.

ธำรง บัวศรี ได้ให้คำนิยามของหลักสูตรไว้ว่า คือ แผนซึ่งได้ออกแบบจัดทำขึ้น เพื่อแสดงถึงจุดหมายการจัดเนื้อหากิจกรรม และประมวลประสบการณ์ในแต่ละโปรแกรมการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนมีพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ตามจุดหมายที่ได้กำหนดไว้^{๔๖}

ธีรยุทธ พึ่งเทียร กล่าวว่า หลักสูตร ในสากลนิยม หมายถึงการจัดประสบการณ์ต่างๆที่โรงเรียนจัดให้แก่ผู้เรียนตามระดับชั้นตามความต้องการของนักเรียน ตามวัยของนักเรียน ตามความสนใจของนักเรียนและตามความต้องการของสังคม ส่วนหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมนั้น ใช้หลักสูตรประโยคธรรมสนามหลวง และหลักสูตรประโยคบาลีสนามหลวง^{๔๗}

ชูศรี สุวรรณโชติ ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า หมายถึง มวลประสบการณ์ทุกชนิด ที่ครูสร้างสรรค์ให้กับผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาตนเองให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคมอย่างมีความสุข และเจริญงอกงาม^{๔๘}

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ สรุปความหมายของหลักสูตรให้จดจำได้ง่าย ตามอักษรย่อ SOPEA ดังนี้

๑. Curriculum as Subjects and Subject Matter : หลักสูตร คือรายวิชาหรือเนื้อหาวิชาที่เรียน

๒. Curriculum as Objectives : หลักสูตร คือ จุดหมายที่ผู้เรียนพึงบรรลุ

๓. Curriculum as Plans : หลักสูตร คือแผนสำหรับจัดโอกาสการเรียนรู้หรือประสบการณ์ที่คาดหวังให้แก่ผู้เรียน

๔. Curriculum as Learners' Experiences : หลักสูตรคือประสบการณ์ทั้งปวงของผู้เรียนที่โรงเรียนจัดให้

๕. Curriculum as Educational Activities : หลักสูตร คือ กิจกรรมทางการศึกษาที่จัดให้กับนักเรียน^{๔๙}

^{๔๖} ธำรง บัวศรี, ทฤษฎีหลักสูตร : การออกแบบและการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : พัฒนาศึกษา, ๒๕๓๑), หน้า ๗.

^{๔๗} ธีรยุทธ พึ่งเทียร, คู่มือประกอบการบรรยาย การบริหารการศึกษาระดับสูง, หน้า ๒๒๗.

^{๔๘} ชูศรี สุวรรณโชติ, หลักสูตรและการพัฒนาหลักสูตร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรไทย, ๒๕๔๔), หน้า ๔๑.

^{๔๙} อ่างใน วันเพ็ญ วรรณ โกมล, เอกสารประกอบวิชาการพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอน, คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๕๑, หน้า ๓.

พระธรรมปัญญาภรณ์, (สุชาติ ธรรมรัตน์ ป.ธ.๘) และมหาทองดี ปญญาชิโร ป.ธ. ๘ กล่าวว่า หลักสูตร หมายถึง หลักสูตรที่คณะสงฆ์ไทยประกาศใช้อย่างเป็นทางการของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี และถือปฏิบัติเป็นแบบอย่างเดียวกันทั่วสังฆมณฑล^{๕๐}

จากความหมายของหลักสูตรข้างต้นอาจจะสรุป ได้ว่า หลักสูตร หมายถึง แผนหรือโครงการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอน เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาผู้เรียนให้ได้เรียนรู้ในสิ่งต่าง ๆ ตามที่โรงเรียนกำหนดความมุ่งหมายไว้ เพื่อให้เป็นคนดี และคนเก่งสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

๒) ความสำคัญของหลักสูตร

การจัดการศึกษาจะบรรลุตามเป้าหมายตามที่ตั้งไว้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้อง อาศัยการมีหลักสูตรที่ดีเหมาะสมกับตัวผู้เรียน หากขาดหลักสูตรที่ดี และเหมาะสมก็เป็นการยากที่จะจัดการศึกษาให้ประสบความสำเร็จได้ ฉะนั้นหลักสูตรจึงเป็นหัวใจที่สำคัญยิ่งที่จะช่วยให้การจัดการศึกษา ดำเนินไปข้างหน้าสู่เป้าหมายได้อย่างราบรื่น มีนักการศึกษา และผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตรได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับความสำคัญของหลักสูตรไว้ ดังนี้

สันต์ ธรรมบำรุง ได้กล่าวถึงความสำคัญของหลักสูตรไว้ ดังนี้^{๕๑}

๑. หลักสูตรเป็นแผนปฏิบัติงาน หรือเครื่องชี้แนะแนวทางการปฏิบัติงานของครู เพราะหลักสูตรจะกำหนดจุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และการประเมินผลไว้เป็นแนวทาง

๒. หลักสูตรเป็นข้อกำหนดแผนการเรียนการสอน อันเป็นส่วนรวมของประเทศ เพื่อนำไปสู่ความมุ่งหมายตามแผนการศึกษาแห่งชาติ

๓. หลักสูตรเป็นเอกสารทางราชการ เป็นบัญญัติของรัฐบาล เพื่อให้บุคคลที่ทำการเกี่ยวข้องกับการศึกษาปฏิบัติตาม

๔. หลักสูตรเป็นเกณฑ์มาตรฐานการศึกษา เพื่อควบคุมการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษาระดับต่าง ๆ และยังเป็นเกณฑ์มาตรฐานอย่างหนึ่งในการจัดสรรงบประมาณ บุคลากร อาคาร สถานที่ วัสดุอุปกรณ์ ฯลฯ ของการศึกษาของรัฐให้แก่สถานศึกษาด้วย

^{๕๐} พระธรรมปัญญาภรณ์, (สุชาติ ธรรมรัตน์ ป.ธ.๘) และพระมหาทองดี ปญญาชิโร ป.ธ.๘, การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี, (กรุงเทพมหานคร : อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓๑.

^{๕๑} สันต์ ธรรมบำรุง, หลักสูตรและการบริหารหลักสูตร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๓), หน้า ๕.

๕. หลักสูตรเป็นแผนการดำเนินงานของผู้บริหารการศึกษา ที่จะอำนวยความสะดวก และควบคุมดูแลติดตามผลให้เป็นไปตามนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐบาลด้วย

๖. หลักสูตรจะกำหนดแนวทางในการส่งเสริมความเจริญงอกงาม และพัฒนาการของเด็กตามจุดมุ่งหมายของการศึกษา

๗. หลักสูตรจะกำหนดลักษณะ และรูปร่างของสังคมในอนาคตได้ว่าจะเป็นไปได้ในรูปแบบใด

๘. หลักสูตรจะกำหนดแนวทางให้ความรู้ ทักษะ ความสามารถ ความประพฤติ ที่จะเป็ประโยชน์ต่อสังคมซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ที่ได้ผล

๙. หลักสูตรจะเป็นสิ่งบ่งชี้ถึงความเจริญของประเทศ เพราะการศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน ประเทศใดที่มีการจัดการศึกษาโดยมีหลักสูตรที่เหมาะสม ทันสมัย มีประสิทธิภาพทันต่อเหตุการณ์ และการเปลี่ยนแปลงย่อมได้กำลังคน ที่มีประสิทธิภาพสูง

สมพงษ์ สิงหะพล กล่าวถึงความสำคัญของหลักสูตร ไว้ว่าหลักสูตร ถือเป็นหัวใจของการศึกษาของชาติ ที่นำมาเป็นกรอบ และแนวทางในการจัดการเรียนการสอน ในระบบโรงเรียน จุดมุ่งหมายของหลักสูตรถือเป็นความจำเป็น และข้อบังคับที่ทุกส่วนของระบบการศึกษาต้องจัดดำเนินการให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายนั้น อีกนัยหนึ่งหลักสูตรนับเป็นแม่บท ของการจัดการศึกษาของชาติ และการจัดการเรียนการสอนในระบบ โรงเรียน หากขาดหลักสูตรของการศึกษาแล้ว ก็เหมือนกับการจัดการศึกษาขาดทิศทางในการดำเนินการ หลักสูตรการศึกษาของไทยนั้นเนื่องจากเราถือเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสังคมและการศึกษาไทย หลักสูตรจึงสามารถเป็นเครื่องชี้ถึงความเจริญของประเทศได้ในระดับหนึ่ง โดยเป็นระดับแรกของการพัฒนาคนให้มีคุณภาพตามที่สังคมต้องการ^{๕๒}

กาญจนา คุณารักษ์ ได้กล่าวถึงความสำคัญของหลักสูตร ไว้ว่าหลักสูตรนั้น เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่ง ที่จะทำให้ปรัชญาหรือความมุ่งหมายในการจัดการศึกษา บรรลุผลสมความมุ่งหมายตามแผนการศึกษาแห่งชาติ เพราะหลักสูตรมีความสำคัญในการช่วยพัฒนาบุคคลในทุก ๆ ด้าน กล่าว คือ ผู้เรียนอยู่ในวัยที่กำลังจะเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต หลักสูตรมีส่วนช่วยในการสร้างคุณลักษณะของผู้เรียนให้เป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพในอนาคต นอกจากนั้นหลักสูตรยังมีความสำคัญ ต่อสังคม การเมือง และเศรษฐกิจอีกด้วย เพราะผู้พัฒนาหลักสูตรสามารถที่จะกำหนด

^{๕๒}สมพงษ์ สิงหะพล, หลักสูตรและการบริหารหลักสูตร, (ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะครุศาสตร์วิทยาลัยครูนครราชสีมา, ๒๕๓๐), หน้า ๒๕.

จุดมุ่งหมายและเนื้อหาวิชาในหลักสูตร เพื่อวางรากฐานทางความคิดและความประพฤติของผู้เรียน ให้มีคุณธรรม มีความสำนึกในสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองที่ดี ทำให้ผู้เรียนเติบโตเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม หลักสูตรจะช่วยให้ผู้เรียนได้ค้นพบความสามารถ ความถนัด และความสนใจของตนเอง ตลอดจน รู้จักกำหนดทิศทางการประกอบอาชีพตามที่ตนสามารถและถนัด ทำให้เยาวชนในวันนี้เป็นผู้ใหญ่ที่มีประสิทธิภาพ และมีการเพิ่มผลผลิตสูงในอนาคต นับเป็นกำลังทางสมอง และทางเศรษฐกิจของชาติ ที่จะนำประเทศไปสู่ความเจริญในทุก ๆ ด้านทั้งนี้ เพราะหลักสูตรเป็นพาหนะที่จะนำความมุ่งหมายของการศึกษาออกไปสู่การปฏิบัติให้บรรลุความสำเร็จ หากไม่มีหลักสูตร ความมุ่งหมายของการศึกษาก็จะอยู่แค่เพียงในกระดาษ เป็นเพียงทฤษฎีที่ไม่มีการปฏิบัติ หลักสูตรเปรียบเหมือนหางเสือที่จะคอยบังคับ หรือกำหนดทิศทางการเรียนการสอนให้เป็นไปตามความมุ่งหมายของการศึกษา หลักสูตรทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงได้ เพราะเมื่อประเทศชาติต้องการที่จะสร้างคุณลักษณะของประชาชนในชาติให้เป็นอย่างไร รัฐบาลก็สามารถที่จะกำหนดจุดมุ่งหมายและเนื้อหาวิชา ที่จะพัฒนาและสร้างสรรค์ให้เยาวชนเป็นไปตามที่ชาติต้องการได้^{๕๓}

จากแนวคิดของนักการศึกษา และผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตรข้างต้นสามารถสรุปความสำคัญของหลักสูตรได้ว่า หลักสูตรเป็นหัวใจสำคัญอย่างยิ่ง ในการจัดการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาแผนกบาลีหรือแผนกใด ๆ ก็ตามเพราะหลักสูตรเป็นเหมือนหางเสือที่คอยควบคุมการจัดการศึกษาให้ดำเนินไปในทิศทาง ที่กำหนดไว้ได้ตามที่ต้องการ ฉะนั้น หากจัดหลักสูตรได้เหมาะสม ทันสมัย และสอดคล้องกับความสามารถของผู้เรียนได้มากเท่าใด การจัดการศึกษาย่อมจะบรรลุผลตามความมุ่งหมายที่ตั้งไว้ และได้ประสิทธิภาพสูงสุดมากเท่านั้น

๓) องค์ประกอบของหลักสูตร

องค์ประกอบของหลักสูตร มีความสำคัญทำให้เห็น โครงสร้าง ของหลักสูตรทั้งระบบว่า หลักสูตรประกอบด้วยอะไรบ้าง ซึ่งจะเป็นแนวทางให้นักการศึกษา และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับหลักสูตรได้ใช้องค์ประกอบในส่วนต่าง ๆ เพื่อพัฒนาหลักสูตรให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ดังที่นักการศึกษาหลายท่าน ได้ให้ทัศนะถึงองค์ประกอบของหลักสูตรไว้ ดังนี้

เสริมศรี ไชยสร กล่าวถึงองค์ประกอบของหลักสูตรไว้ ๓ อย่าง คือ^{๕๔}

๑. ความมุ่งหมาย หรือ วัตถุประสงค์
๒. เนื้อหา หรือ ประสบการณ์ ที่ต้องการให้เด็กได้รับรวมทั้งวิธีการจัด

^{๕๓} กาญจนา คุณารักษ์, หลักสูตรและการพัฒนา, (พิมพ์ครั้งที่ ๒ นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๕), หน้า ๕.

^{๕๔} เสริมศรี ไชยสร, ระบบหลักสูตร-การสอน, (เชียงใหม่ : พระสังกัการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๕.

๓. การประเมินผล

ภิญโญ สาร, กล่าวถึงองค์ประกอบของหลักสูตรไว้ ๓ ประการ คือ^{๕๕}

๑. มีวัตถุประสงค์ของการศึกษาโดยทั่วไป และวัตถุประสงค์เฉพาะ ทั้งเฉพาะระดับชั้น และเฉพาะวิชา
๒. มีเนื้อหาวิชาที่ได้คัดเลือกและจัดระเบียบวางลำดับไว้แล้วอย่างเหมาะสม ตามทฤษฎีการเรียนรู้ และทฤษฎีการสอน
๓. มีโครงการ หรือคำแนะนำในการวัด หรือประเมินผลของการเรียน การสอนไว้ด้วย

ธำรง บัวศรี ให้ทัศนะองค์ประกอบของหลักสูตรสรุปได้ ๕ ประการ คือ^{๕๖}

๑. เป้าประสงค์และนโยบายการศึกษาหมายถึง สิ่งที่รัฐต้องการตาม แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติในเรื่องที่เกี่ยวกับการศึกษา
๒. จุดหมายของหลักสูตร หมายถึง ผลส่วนรวมที่ต้องการให้เกิดแก่ผู้เรียน หลังจากเรียนจบแล้ว
๓. รูปแบบและโครงสร้างหลักสูตร หมายถึง ลักษณะและแผนผังที่แสดง การแจกแจงวิชา หรือกลุ่มวิชา หรือกลุ่มประสบการณ์
๔. จุดประสงค์ของวิชา หมายถึง ผลที่ต้องการให้เกิดแก่ผู้เรียนหลังเรียน วิชานั้น
๕. เนื้อหาหมายถึงสิ่งที่ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ทักษะ และความสามารถ ที่ต้องการให้มีรวมทั้งประสบการณ์ ที่ต้องการให้ได้รับ
๖. จุดประสงค์ของการเรียนรู้ หมายถึง สิ่งที่ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ ได้มีทักษะ และความสามารถหลังจากที่ได้เรียนรู้เนื้อหา ที่กำหนดไว้
๗. ยุทธศาสตร์การเรียนการสอน หมายถึง วิธีการจัดการเรียนการสอน ที่เหมาะสม และมีหลักเกณฑ์ เพื่อให้บรรลุผลตามจุดประสงค์ของการเรียนรู้
๘. การประเมินผล หมายถึง การประเมินผลการเรียนรู้ เพื่อใช้ในการ ปรับปรุงการเรียนการสอน และหลักสูตร

^{๕๕}ภิญโญ สาร, หลักการบริหารการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๒๖), หน้า ๑๒๕.

^{๕๖}ธำรง บัวศรี, ทฤษฎีหลักสูตร, การออกแบบและการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : พัฒนาศึกษา ๒๕๓๑), หน้า ๘-๙.

๕. วัสดุหลักสูตร และสื่อการเรียนการสอน หมายถึง เอกสารสิ่งพิมพ์ แผ่นฟิล์ม แถบ วิดีทัศน์ ฯลฯ และวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ รวมทั้งอุปกรณ์โสตทัศนศึกษา เทคโนโลยี การศึกษา และอื่น ๆ ที่ช่วยส่งเสริมประสิทธิภาพการเรียนการสอน

กาญจนา คุณารักษ์ ให้ทัศนะว่าหลักสูตรมีองค์ประกอบ ๖ ประการ คือ^{๕๗}

๑. ความมุ่งหมายของหลักสูตร
๒. เนื้อหาวิชาและประสบการณ์
๓. วิธีการสอนและการจัดดำเนินการ
๔. วัสดุอุปกรณ์การสอน
๕. กิจกรรมการเรียนการสอน
๖. การประเมินผล

บุญชม ศรีสะอาด ได้ให้ความเห็นว่า หลักสูตรมีองค์ประกอบพื้นฐาน ๔ อย่าง คือ^{๕๘}

๑. จุดประสงค์
๒. สาระความรู้ประสบการณ์
๓. กระบวนการเรียนการสอน
๔. การประเมินผล

สุทัศนีย์ สุขประเสริฐ ให้ความเห็นว่า หลักสูตรไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใดก็ตามควรมี องค์ประกอบที่สำคัญ ๔ ประการ คือ^{๕๙}

๑. ความมุ่งหมาย (Objectives) ซึ่งจะเป็นแนวทางในการสอนและ เพื่อกำหนดว่าต้องการให้ผู้เรียนเป็นคนอย่างไร หรือจะให้การศึกษาเพื่ออะไร
๒. เนื้อหาวิชา (Contents) เป็นการเลือกสรรและจัดเนื้อหาวิชาความรู้ และประสบการณ์ต่าง ๆ ที่จะช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาไปสู่ความมุ่งหมาย ที่ได้กำหนดไว้
๓. การนำหลักสูตรไปใช้ (Curriculum Implementation) เป็นการนำเอา หลักสูตรไปปฏิบัติให้เกิดผล

^{๕๗}กาญจนา คุณารักษ์, หลักสูตรและการพัฒนา, (พิมพ์ครั้งที่ ๒ นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย ศิลปากร, ๒๕๓๕), หน้า ๑๕.

^{๕๘}บุญชม ศรีสะอาด, โครงการตำราคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสารคาม การพัฒนาหลักสูตรและ การวิจัยเกี่ยวกับหลักสูตร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุวิริยาสาน, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑.

^{๕๙}สุทัศนีย์ สุขประเสริฐ, การประเมินหลักสูตรแพทยศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๔), หน้า ๑๖-๑๗.

๔. การประเมินผล (Evaluation) เป็นการหาคำตอบว่าการดำเนินการของหลักสูตรเป็นไปตามความมุ่งหมาย หรือไม่เพียงใด

จากทัศนะของนักการศึกษาดังกล่าวมา สามารถสรุปถึงองค์ประกอบของหลักสูตรได้ว่า หลักสูตรที่ดี มีความเหมาะสมกับผู้เรียน และทำให้การจัดการศึกษาบรรลุผล ได้ตามที่ต้องการ ควรมีองค์ประกอบที่สำคัญอย่างน้อย ๔ ประการ คือ

๑. จุดประสงค์ เป็นการกำหนดจุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษา เพื่อให้ทราบว่าการจัดการศึกษานั้นผู้เรียนได้รับผลเป็นเช่นไร

๒. เนื้อหาวิชาเป็นการเลือกสรรเนื้อหาวิชาที่เหมาะสมกับผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนบรรลุผลตามจุดมุ่งหมาย ที่ได้กำหนดไว้อย่างดี

๓. การนำหลักสูตรไปใช้เป็นการนำเนื้อหาของหลักสูตรไปดำเนินการสอน เพื่อให้บรรลุผลตามที่ต้องการ

๔. การประเมินผลเป็นการตรวจสอบ เพื่อประเมินดูว่าหลักสูตรที่นำไปใช้นั้นเป็นไปตามความมุ่งหมายที่วางไว้ หรือไม่อย่างไร

๔) การนำหลักสูตรไปใช้

การนำหลักสูตรไปใช้เป็นขั้นตอนที่สำคัญยิ่ง ในการพัฒนาหลักสูตร เพราะเป็นการนำอุดมการณ์ จุดหมายของหลักสูตร เนื้อหาวิชา และประสบการณ์การเรียนรู้ ที่กลั่นกรองอย่างดีแล้ว ไปสู่ผู้เรียน ขั้นตอนการนำหลักสูตรไปใช้มีความสำคัญยิ่งกว่าขั้นตอนใด ๆ ทั้งหมด เป็นตัวบ่งชี้ถึงความสำเร็จ หรือความล้มเหลวของหลักสูตร ถึงแม้หลักสูตรจะสร้างไว้ดีเพียงใดก็ตาม ยังไม่สามารถจะกล่าวได้ว่าประสบความสำเร็จหรือไม่ ถ้าหากว่าการนำหลักสูตร ไปใช้ดำเนินไปอย่างไม่ถูกต้อง หรือไม่ดีเพียงพอ ความล้มเหลวของหลักสูตรก็จะเกิดขึ้น อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะฉะนั้น การนำหลักสูตรไปใช้จึงมีความสำคัญที่ผู้เกี่ยวข้องในการ นำหลักสูตรไปใช้จะต้องทำความเข้าใจ กับ วิธีการขั้นตอนต่าง ๆ เพื่อให้สามารถนำหลักสูตรไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด ตามความมุ่งหมายทุกประการ มีนักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความหมายของคำว่า การนำหลักสูตรไปใช้ ดังนี้

จอร์จ เอ. โบแชมป์ (George A. Beauchamp) ได้ให้ความหมายของการนำหลักสูตรไปใช้ว่า หมายถึง การนำหลักสูตรไปปฏิบัติโดยประกอบด้วยกระบวนการที่สำคัญที่สุด คือ การแปลงหลักสูตรไปสู่การสอน การจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียนให้ครูได้มีการพัฒนาการเรียนการสอน^{๖๐}

^{๖๐} อ้างใน วันเพ็ญ วรรณโกมล, เอกสารประกอบวิชาการพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอน, คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๕๑, หน้า ๑๐๗.

วันเพ็ญ วรรณโกมล สรุปความหมายของการนำหลักสูตรไปใช้ไว้ว่า หมายถึง การแปลงเจตนารมณ์ของหลักสูตรจากเอกสารหลักสูตรลงสู่การปฏิบัติที่มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์โดยดำเนินงานในกิจกรรมต่างๆ ที่ครอบคลุมตั้งแต่การเตรียมเอกสารหลักสูตรทุกประเภท เตรียมครูสอนและบุคลากร อาคารสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ เทคโนโลยี สภาพแวดล้อม การจัดการเรียนการสอน การนิเทศติดตาม ตลอดจนการวัดและประเมินผลหลักสูตร ตลอดจนการปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตร อย่างเป็นระบบครบวงจร^{๖๑}

รายงานการประชุมทางวิชาการเกี่ยวกับการใช้หลักสูตรของประเทศในภูมิภาคเอเชีย ได้กล่าวถึง การนำหลักสูตรไปใช้ว่ามีความหมายครอบคลุมตั้งแต่การพัฒนาหลักสูตรไปจนถึงการอบรมครูผู้สอนให้เป็นผู้มีสมรรถนะที่จำเป็น พร้อมทั้งจะนำหลักสูตรไปใช้ให้ได้ผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้^{๖๒}

สุมิตร คุณากร กล่าวว่า การนำหลักสูตรไปใช้เป็นกระบวนการที่ทำให้หลักสูตรกลายเป็นการปฏิบัติจริง และเป็นขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการพัฒนาหลักสูตร โดยมีกิจกรรมที่จะกระทำได้ ๓ ประเภท คือ

๑. การแปลงหลักสูตรไปสู่การสอน
๒. การจัดปัจจัยและสภาพต่างๆภายในโรงเรียนให้บรรลุเป้าหมายของหลักสูตร
๓. การสอนของครู^{๖๓}

สันต์ ธรรมบำรุง กล่าวว่า การนำหลักสูตรไปใช้ หมายถึง การที่ผู้บริหารโรงเรียน และครูนำโครงการของหลักสูตรที่เป็นรูปเล่มนั้นไปปฏิบัติให้บังเกิดผล รวมถึง การบริหารงานด้านวิชาการของโรงเรียน เพื่ออำนวยความสะดวกให้ครู และนักเรียนสามารถสอนและเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๖๔}

^{๖๑} วันเพ็ญ วรรณโกมล, เอกสารประกอบวิชาการพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอน, คณะครู ศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๕๑, หน้า ๑๐๘.

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๗.

^{๖๓} สุมิตร คุณากร / *อึ้งโน วันเพ็ญ วรรณโกมล, เอกสารประกอบวิชาการพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอน, คณะครู ศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๕๑ หน้า ๑๐๘.

^{๖๔} สันต์ ธรรมบำรุง, หลักสูตรและการบริหารหลักสูตร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๗), หน้า ๑๒๐.

สัจจ อุทรานันท์ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการนำหลักสูตรไปใช้ว่า เป็นขั้นตอนของการพัฒนาหลักสูตรไปสู่การเรียนการสอนในห้องเรียน ได้แก่การจัดเอกสารประกอบหลักสูตร การเตรียมบุคลากร การบริหารและบริการหลักสูตร และการนิเทศการใช้หลักสูตร^{๖๕}

ธำรง บัวศรี กล่าวว่า การนำหลักสูตรไปใช้ หมายถึง กระบวนการเรียนการสอนสำหรับสอนเป็นประจำทุก ๆ วัน^{๖๖}

บุญเลี้ยง ทุมทอง สรุปไว้ว่า การนำหลักสูตรไปใช้ หมายถึง การดำเนินงานและกิจกรรมต่างๆ ในอันที่จะทำให้หลักสูตรที่สร้างขึ้นดำเนินไปสู่การปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย นับแต่การเตรียมบุคลากร อาคาร สถานที่ วัสดุอุปกรณ์ สภาพแวดล้อม และการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน^{๖๗}

ในความคิดของผู้จัดทำ คิดว่าแนวคิดเกี่ยวกับหลักสูตรนี้ สามารถนำมาใช้กับงานวิจัยนี้ได้ เพราะว่า การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีมีการนำหลักสูตร ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจของการจัดการศึกษาไปสู่ผู้เรียน การจะพัฒนาผู้เรียนให้ไปสู่เป้าหมายของการจัดการศึกษา ได้ตรงตามจุดมุ่งหมายนั้น ต้องอาศัยการจัดทำหลักสูตรที่ดี มีความทันสมัย สอดคล้อง กับความสามารถของผู้เรียน และผู้เรียนนำความรู้ไปใช้ได้จริง

๕) บทบาทของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการนำหลักสูตรไปใช้

การนำหลักสูตรไปใช้เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับบุคคลที่มีหน้าที่ในการจัดการศึกษาอย่างกว้างขวาง จึงจำเป็นที่ทุกคนและทุกฝ่ายจะต้องรู้และตระหนักในบทบาทหน้าที่ของตน และต้องร่วมมือกันปฏิบัติงานให้สอดคล้องและเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน^{๖๘} และบทบาทของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการนำหลักสูตรไปใช้มีดังนี้

บทบาทของผู้บริหารสถานศึกษา คือ จัดแผนการเรียน จัดตารางสอน จัดครูเข้าสอน จัดครูสอนแทน จัดองค์กรและระบบการบริหารงานวิชาการ ประเมินผลระดับสถานศึกษา นิเทศ

^{๖๕} สัจจ อุทรานันท์, พื้นฐานและหลักการพัฒนาหลักสูตร, (พิมพ์ครั้งที่ ๑ กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มิตรสยาม, ๒๕๓๕), หน้า ๒๖๐.

^{๖๖} ธำรง บัวศรี, ทฤษฎีหลักสูตร, การออกแบบและการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : พัฒนาศึกษา, ๒๕๑๔), หน้า ๑๖๕.

^{๖๗} บุญเลี้ยง ทุมทอง, การพัฒนาหลักสูตร, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทแอคทีฟ พริน จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๒๖๓.

^{๖๘} รังสรรค์ บุญยะมา, เอกสารประกอบวิชาการพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอน, คณะครู ศาสตรมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔, หน้า ๑๒.

ควบคุมและติดตามผลเพื่อพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนรู้ จัดเตรียมอาคารสถานที่จัดการเรียนรู้ จัดสภาพแวดล้อมภายในสถานศึกษา จัดสรรและสนับสนุนงบประมาณ จัดทรัพยากร แหล่งเรียนรู้และสิ่งอำนวยความสะดวก และส่งเสริมและให้กำลังใจผู้ปฏิบัติงาน^{๖๕} ซึ่งสอดคล้องกับบุญเลี้ยง ทุมทอง ได้กล่าวว่าผู้บริหารโรงเรียนควรมีบทบาทในการส่งเสริมและสนับสนุนการใช้หลักสูตร ดังนี้

๑. ทำความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตรที่โรงเรียนใช้อยู่อย่างชัดเจน

๒. ให้บริการวัสดุ และสื่อการเรียนการสอนชนิดต่างๆแก่ครู

๓. ดำเนินการนิเทศและติดตามผลการใช้หลักสูตรในโรงเรียนอย่างสม่ำเสมอ^{๖๖}

บทบาทของครูผู้สอนในฐานะที่เป็นผู้ใช้หลักสูตรโดยตรง มีส่วนที่จะช่วยสนับสนุนให้การใช้หลักสูตรภายในโรงเรียนมีประสิทธิภาพได้ ดังนี้ คือ ทำการศึกษาหลักสูตรเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตรที่ตนเองใช้อยู่อย่างชัดเจน ทำการสอนให้ถูกต้องกับเจตนารมณ์ของหลักสูตรที่ใช้อยู่ และพยายามคิดค้นหาวิธีการที่เหมาะสม หรือวิธีการที่มีประสิทธิภาพสำหรับการใช้หลักสูตรที่ตนเองเป็นผู้ใช้^{๖๗}

สรุปว่า บุคลากรทุกฝ่ายภายในสถานศึกษามีส่วนเกี่ยวข้องในการนำหลักสูตรไปใช้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารสถานศึกษามีบทบาทในการจัดแผนการเรียน สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ และส่งเสริมให้กำลังใจสนับสนุนในการใช้หลักสูตร ส่วนครูมีบทบาทโดยตรงในการใช้หลักสูตรควรศึกษาหลักสูตรให้เข้าใจและทำการสอนให้ตรงกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตร

๒.๕.๒ ด้านการเรียนการสอน

การเรียนและการสอน เป็นคำที่มักใช้คู่กันเรียกรวมกันว่า การเรียนการสอน ทั้งนี้ เพราะ คำทั้งสองมีความสัมพันธ์กัน ทั้งการสอน และการเรียน ต่างเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกัน การสอนเป็นการตั้งใจกระทำให้เกิดการเรียนรู้ และการสอนที่ดีย่อมทำให้เกิดการเรียนรู้ได้ดี ผู้สอนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ผู้สอนที่สอนอย่างมีหลักการมีความรู้ และมี

^{๖๕} รุ่งสรรค์ บุญยะมา, เอกสารประกอบวิชาการพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอน, คณะครู ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔, หน้า ๑๓.

^{๖๖} บุญเลี้ยง ทุมทอง, การพัฒนาหลักสูตร, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทแอคทีฟ พริน จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๒๘๔.

^{๖๗} อ่างใน ขวลิขิต ชูกำแพง, การพัฒนาหลักสูตร, (มหาสารคาม : โรงพิมพ์ ที่คิวพี จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๗๒.

ทักษะจะช่วยให้ผู้เรียนเรียนอย่างมีความหมาย มีคุณค่า เป็นการประหยัดเวลา และป้องกันการสูญเปล่า ดังนี้ ผู้สอนจึงควรมีความรู้พื้นฐาน เกี่ยวกับการเรียนการสอนในเรื่อง ดังต่อไปนี้^{๓๒}

๑. ความหมายของการเรียนการสอน

การบริหารโรงเรียนทั้งหมดการเรียนการสอนเป็นงานที่มีความสำคัญมากที่สุดส่วนงานอย่างอื่นเป็นงานที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้การเรียนการสอนมีคุณภาพและอำนวยความสะดวกให้กับการเรียนการสอน การเรียนการสอนเป็นภารกิจหลักของการจัดการศึกษาผลงานด้านวิชาการเป็นตัวชี้ให้เห็นถึงมาตรฐานและคุณภาพของสถานศึกษาว่าจัดการศึกษามับรรลุผลตามวัตถุประสงค์เพียงใดการเรียนการสอนมีความหมายตรงกับงานวิชาการมีผู้รู้ และนักวิชาการด้านการศึกษาให้ความหมายของการจัดการเรียนการสอนไว้ ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ ได้ให้ความเห็นว่า การศึกษาก็คือการฝึกอบรมบุคคลให้พัฒนาปัญญา ให้เกิดความรู้ความเข้าใจในข้อเท็จจริงและสภาวะของสิ่งทั้งหลาย มีทัศนคติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง ปฏิบัติและจัดการกับสิ่งทั้งหลายตามที่ควรจะเป็น เพื่อให้เป็นประโยชน์ทั้งต่อตน ก็มีชีวิตอยู่อย่างสำเร็จผลดีที่สุด มีจิตใจเป็นอิสระ มีสุขภาพจิตที่สมบูรณ์ และเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น สามารถช่วยสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่ชนทั้งหลายที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคมได้^{๓๓}

สุราษฎร์ พรหมจันทร์ กล่าวว่า การจัดการเรียนการสอนนั้น มุ่งหวังให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ถาวรให้แก่ผู้เรียน การเรียนรู้เกิดขึ้นโดยตัวผู้เรียนเอง ครูเป็นแต่เพียงผู้ที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ง่ายและรวดเร็วขึ้นเท่านั้น การเรียนการสอนจึงเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งในกระบวนการทางการศึกษาในการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน^{๓๔}

นวลจิตต์ เขาวงกตพิงส์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า การจัดการเรียนการสอน คือการจัดการบรรยากาศ กิจกรรม สื่อ สถานการณ์ ฯลฯ ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้เต็มตามศักยภาพ ครูจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรู้จักผู้เรียนอย่างรอบด้าน และสามารถวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อนำไปเป็นพื้นฐานการออกแบบหรือวางแผนการเรียนรู้ได้สอดคล้องกับผู้เรียน^{๓๕}

^{๓๒} อารักษ์ ใจเที่ยง, หลักการสอน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ โอ. เอส. พรินต์ติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๓), หน้า ๑.

^{๓๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธวิธีในการสอน , สำนักพิมพ์เบ็ญจมาน; ๒๕๔๒

^{๓๔} สุราษฎร์ พรหมจันทร์, ยุทธวิธีการเรียนการสอนวิชาเทคนิค, ฉบับปรับปรุง, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๕.

^{๓๕} นวลจิตต์ เขาวงกตพิงส์, ชุดฝึกอบรมผู้บริหาร : ประมวลสาระ, ๒๕๔๕, หน้า ๑๐.

กรณีการ ิญญาคง กล่าวไว้ว่า การเรียนการสอน เป็นพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ระหว่างครู และนักเรียน และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียน^{๓๖}

ปริยาพร วงศ์อนุตรโรจน์ กล่าวถึงการจัดการเรียนการสอนว่า หมายถึงการจัดกิจกรรมในการเรียนรู้ เช่น การใช้สื่อการสอน การจัดกิจกรรมระหว่างสอน การทดสอบเป็นต้น รวมทั้งความสามารถในการจัดการเรียนรู้ของครูในการให้ความช่วยเหลือ แนะนำแก่ผู้เรียนในด้านต่างๆ รวมทั้งการให้กำลังใจ ให้ความรักและความเอาใจใส่ด้วย^{๓๗}

พิมพ์พันธ์ เตชะคุปต์ ให้ความหมายการเรียนการสอนในรูปของ การถ่ายทอดสิ่งที่เป็นหลักการทฤษฎี โดยอาศัยเทคนิควิธีทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และเกิดประสิทธิภาพในการสอน^{๓๘}

อาภรณ์ ใจเที่ยง กล่าวว่า การเรียนการสอน คือ กระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามจุดประสงค์ที่กำหนด ซึ่งต้องอาศัยทั้งศาสตร์และศิลป์ของผู้สอน^{๓๙}

สุมน อมรวิวัฒน์ ได้อธิบายความหมายไว้ว่า การเรียนการสอน คือสถานการณ์อย่างหนึ่งที่มีสิ่งต่อไปนี้เกิดขึ้น ได้แก่

๑. ความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์เกิดขึ้นระหว่างครูกับนักเรียน นักเรียนกับนักเรียน นักเรียนกับสิ่งแวดล้อม และครูกับนักเรียนกับสิ่งแวดล้อม
๒. ความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์นั้น ก่อให้เกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ใหม่
๓. ผู้เรียนสามารถนำประสบการณ์ใหม่นั้น ไปใช้ได้^{๔๐}

^{๓๖}กรณีการ ิญญาคง, “พฤติกรรมการเรียนการสอนที่พึงประสงค์”, กองทุนสงเคราะห์การศึกษาเอกชน, (มกราคม ๒๕๓๕) : หน้า ๓.

^{๓๗}ปริยาพร วงศ์อนุตรโรจน์, การบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๕๓.

^{๓๘}พิมพ์พันธ์ เตชะคุปต์, “บรรยาศการเรียนการสอนปัจจัยสำคัญต่อประสิทธิภาพการสอน”, กองทุนสงเคราะห์การศึกษาเอกชน, (มกราคม ๒๕๓๖) : หน้า ๓.

^{๓๙}อาภรณ์ ใจเที่ยง, หลักการสอน (ฉบับปรับปรุง), พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรินต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๕๓), หน้า ๒.

^{๔๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

ศุมิตร คุณานุกร ให้ความหมายของการจัดการเรียนการสอนไว้ว่า การจัดการเรียนการสอน คือกระบวนการจัดประสบการณ์ให้กับผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยวิธีต่างๆ เพื่อช่วยให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาไปตามเป้าหมายที่หลักสูตรต้องการ^{๕๑}

ศุพิศ ทองมาก กล่าวถึงการจัดการเรียนการสอนไว้ว่า เป็นการนำหลักสูตรไปสู่การสอน มีการจัดระบบกระบวนการเรียนการสอน มีกิจกรรม และกำหนดแผนงานส่งเสริมการเรียนการสอนโดยมีผู้สอนและผู้เรียน^{๕๒}

พระมหาบุญชัย ปกสุตรเมธิ (จูแวน) ได้กล่าวว่า การจัดการเรียนการสอน หมายถึง การเตรียมการสอน การจัดหาวัสดุอุปกรณ์และสื่อการเรียนการสอน ตลอดจนสร้างบรรยากาศในสำนักเรียนให้เอื้อต่อการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การใช้เทคนิคและวิธีการสอนแบบต่างๆ^{๕๓}

โฮว์ และดันแคน ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง กิจกรรมของบุคคลซึ่งมีหลักการ และเหตุผลเป็นกิจกรรม ที่บุคคลได้ให้ความรู้ของเขาอย่างสร้างสรรค์ และเพื่อสนับสนุนให้ผู้อื่นเกิดการเรียนรู้ ดังนั้น การสอนจึงเป็นกิจกรรมในแง่มุมต่าง ๆ ๔ ด้าน คือ^{๕๔}

๑. ด้านหลักสูตร เป็นการศึกษาถึงจุดมุ่งหมายของการศึกษาความเข้าใจ จุดประสงค์ของแต่ละกลุ่มวิชาการตั้งจุดประสงค์ของการเรียนการสอน ให้ชัดเจนตลอดจนการเลือกเนื้อหาให้เหมาะสมสอดคล้องกับท้องถิ่น

๒. ด้านการเรียนการสอนเป็นขั้นตอนของการเลือกวิธีสอน และเทคนิคการสอนที่เหมาะสม เพื่อช่วยให้ผู้เรียนบรรลุถึงจุดประสงค์การเรียนรู้ที่วางไว้

๓. ด้านการวัดผลเป็นขั้นของการเลือกวิธีวัดผลที่เหมาะสม และขั้นของการวิเคราะห์ผล

^{๕๑} ศุมิตร คุณานุกร, การบริหารโรงเรียนด้านวิชาการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๗.

^{๕๒} ศุพิศ ทองมาก, หลักการสอน, เอกสารประกอบการสอน ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ สำนักส่งเสริมวิชาการสถาบันราชภัฏเพชรบุรีวิทยาเขตกรณในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๓๖, หน้า ๖.

^{๕๓} พระมหาบุญชัย ปกสุตรเมธิ (จูแวน), “ศึกษาสภาพการดำเนินงานการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของสำนักเรียนในเขตกรุงเทพมหานคร”, ปริญญานิพนธ์ กศ.ม., (การบริหารการศึกษา : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๑), หน้า ๗๕.

^{๕๔} John B. Hough and Thomas K. Duncan, **Teaching** : Description Analysis (Massachusetts : Addison-Wesley, 1970), 2-4.

๔. ด้านการประเมินผลการสอนเป็นขั้นตอนในการประเมินผลการสอนทั้งหมด ตั้งแต่การวางจุดประสงค์การเรียนรู้ การเลือกเนื้อหา วิธีสอน ตลอดจนความเที่ยงตรงและเชื่อถือได้ของการวัดผลที่ครูได้กระทำไว้

จากความหมายของการเรียนการสอนข้างต้น อาจจะสรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอน หมายถึง กิจกรรมระหว่างครูผู้สอนกับนักเรียน ที่ผ่านการถ่ายทอดสิ่งที่เป็นหลักการทฤษฎีโดยอาศัยเทคนิควิธีการ ที่จะทำให้การเรียนการสอน และผู้เรียนบรรลุจุดประสงค์ที่วางไว้

๒. องค์ประกอบของการเรียนการสอน

การเรียนการสอนจะเกิดขึ้นได้ ต้องอาศัยองค์ประกอบหลายด้านทุกสิ่ง ทุกอย่าง เกี่ยวข้องกับการสอน และมีส่วนส่งเสริมให้การสอนประสบผลสำเร็จได้ จัดเป็นองค์ประกอบของการเรียนการสอนทั้งสิ้น มีนักการศึกษาหลายท่านได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับองค์ประกอบของการเรียนการสอนไว้ ดังนี้

สุพิน บุญชูวงศ์ กล่าวถึงองค์ประกอบของการสอนไว้ ๓ ประการ ดังนี้^{๔๕}

๑. ครูเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ขาดไม่ได้ บุคลิกภาพ และความสามารถของครูผู้สอนมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน ผู้สอนควรมีบุคลิกภาพที่ดี และรู้จักเลือกใช้วิธีสอนที่เหมาะสม เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนประสบผลสำเร็จในการเรียนรู้

๒. นักเรียน หรือผู้เรียนเป็นองค์ประกอบสำคัญ เท่ากับผู้สอนความสำเร็จในการศึกษาเป็นเป้าหมายสำคัญของผู้เรียน ผู้สอนจึงควรเป็นผู้แนะแนว แนะนำ และจัดมวลงประสบการณ์ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้มากที่สุด

๓. สิ่งที่จะสอน ได้แก่ เนื้อหาวิชาต่างๆ ครูจะต้องจัดเนื้อหาให้มีความสัมพันธ์กัน น่าสนใจ เหมาะสมกับวัย ระดับชั้น และสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ของการเรียนการสอน

องค์ประกอบในการจัดการเรียนการสอนว่า มี ๒ ด้าน ได้แก่^{๔๖}

๑. ด้านองค์ประกอบรวมหมายถึงองค์ประกอบด้านโครงสร้างที่มาประกอบกันเป็นการสอนซึ่งประกอบด้วย

๑.๑ ครู

๑.๒ นักเรียน

๑.๓ หลักสูตร

^{๔๕} สุพิน บุญชูวงศ์, หลักการสอน, (กรุงเทพมหานคร : แสงสุทธิการพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๔-๕..

^{๔๖} อารณ ใจเที่ยง, หลักการสอน, กรุงเทพมหานคร : โอ. เอส. พรินติ้ง เฮาส์, (๒๕๓๗). หน้า ๒.

๒. ด้านองค์ประกอบย่อย หมายถึง องค์ประกอบด้านรายละเอียดของการสอน ซึ่งจะทำให้การสอนสมบูรณ์ ได้แก่

๒.๑ การตั้งจุดประสงค์

๒.๒ การกำหนดเนื้อหา

๒.๓ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

๒.๔ การใช้สื่อการสอน

๒.๕ การวัดผลประเมินผล

จำเนียร ศิลปะวานิชกล่าวไว้ว่า ในกระบวนการเรียนการสอนทุกระดับจะต้องมีองค์ประกอบทั้ง ๕ องค์ ดังนี้^{๘๗}

๑. ครูผู้สอน

๒. ผู้เรียน

๓. หลักสูตร

๔. สื่อการสอน

๕. การวัดและประเมินผล

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์กล่าวว่า “องค์ประกอบของการจัดการเรียนการสอน จะต้องประกอบด้วย เนื้อหาวิชา ทักษะกระบวนการและการประเมินผล ซึ่งมีองค์ประกอบย่อย ๆ ได้แก่ การเตรียมการสอน วัตถุประสงค์ของวิชา เอกสารประกอบการสอน ความสามารถในการสอน การจัดกิจกรรมการสอน การใช้สื่อการสอน และการประเมินผลการสอน”^{๘๘}

การจัดการเรียนการสอนมีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้^{๘๙}

๑. ครูหรือผู้สอน

๒. นักเรียนหรือผู้เรียน

๓. หลักสูตร

๔. วิธีการสอน หรือกิจกรรมการเรียนการสอน

๕. สื่อการสอน

๖. การประเมินผล

^{๘๗} จำเนียร ศิลปะวานิช, หลักสูตรและวิธีสอน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญรุ่งเรืองการพิมพ์., ๒๕๓๘, หน้า ๖๘-๗๑

^{๘๘} ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, การบริหารงานวิชาการ. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดี. (๒๕๔๒, หน้า ๕๔)

^{๘๙} สมคิด สร้อยนา, หลักการสอน. อุดรธานี: คณะครุศาสตร์สถาบันราชภัฏอุดรธานี. ๒๕๔๒, หน้า ๔-๕

ได้ทำการศึกษาสภาพและปัญหาการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ของ สำนักเรียนในจังหวัดนครสวรรค์ ด้วยการใช้องค์ประกอบใน ๕ ด้าน คือ (พระนิมิตร กลิ่นดอก แก้ว, ๒๕๔๕, หน้า ๗๔-๑๑๑)^{๕๐}

๑. ด้านหลักสูตร
๒. ด้านผู้สอน
๓. ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน
๔. ด้านปัจจัยที่สนับสนุนต่อการเรียนการสอน
๕. ด้านการประเมินผล

ถ้าพอ บุญช่วย กล่าวถึงองค์ประกอบของการเรียนการสอนไว้ ๗ ประการ ดังนี้^{๕๑}

๑. ครูผู้สอน
๒. ผู้เรียน
๓. หลักสูตร
๔. วิธีสอน
๕. วัตถุประสงค์ของการสอน
๖. สื่อการสอน
๗. การประเมินผล

กล่าวโดยสรุปองค์ประกอบของการเรียนการสอนมีทั้งองค์ประกอบรวม และ องค์ประกอบย่อย องค์ประกอบรวมเป็นส่วนสร้างให้เกิดการสอน ส่วนองค์ประกอบย่อยเป็นส่วน เสริมให้การสอนมีความสมบูรณ์มีประสิทธิภาพ และมีคุณค่าแก่ผู้เรียน

๓. หลักพื้นฐานในการเรียนการสอน

ในการดำเนินงานทุกอย่างจำเป็นต้องมีหลักการเป็นเครื่องยึดถือ เพื่อให้งานดำเนินไปสู่ เป้าหมายเดียวกันในการสอนก็เช่นเดียวกัน จำเป็นต้องมีหลักการสอน เพื่อให้งานการสอนดำเนิน ไปอย่างมีประสิทธิภาพ และบรรลุผลตามจุดหมายของหลักสูตร ดังนั้นหลักการสอนจึงเป็น ความรู้พื้นฐานที่สำคัญ สำหรับผู้เป็นครูแม้ว่าผู้สอนแต่ละคนจะมีเทคนิคการสอนเฉพาะตน แต่ก็

^{๕๐} พระนิมิตร กลิ่นดอกแก้ว, สภาพและปัญหาการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม, แผนกบาลี ของ สำนักศาสนศึกษา ในจังหวัดนครสวรรค์, วิทยานิพนธ์ ค.ม., มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี, ลพบุรี, ๒๕๔๕, หน้า ๗๔-๑๑๑

^{๕๑} ถ้าพอ บุญช่วย, การสอนเชิงระบบ, (ปทุมธานี : วิทยาลัยครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์, ๒๕๓๐), หน้า ๑.

ยึดหลักการพื้นฐานเดียวกัน ในเรื่องของหลักการพื้นฐานสำหรับการสอนนี้ มีนักการศึกษาได้แสดงทัศนะไว้หลายท่าน ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ ได้กล่าวถึงหลักการสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นลีลาในการสอน ๔ อย่างดังนี้

๑. สันทัสสนา อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือไปคูให้เห็นกับตา
 ๒. สมาทปนา ชักจูงให้เห็นจริงด้วย ชวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ
 ๓. สมุตเตชนา เร้าใจให้แก่วลกล้า บังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก
 ๔. สัมปหังสนา ขโลมใจให้เข้มข้น ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อและเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะพึงได้รับการปฏิบัติ
- อาจกล่าวสั้นๆว่า แจ่มแจ้ง จูงใจ หาญกล้า ร่าเริง หรือ ชี้ชัด เชิญชวน คึกคัก เบิกบาน^{๕๒}
- สันต์ ธรรมบำรุง กล่าวถึงหลักการจัดการเรียนการสอนไว้ ๑๐ ประการได้แก่^{๕๓}

๑. การเตรียมตัวนักเรียนก่อนสอน
๒. การให้แบบอย่างหรือให้เห็นผลงานที่ต้องการให้นักเรียนทำเมื่อจบบทเรียน
๓. การจูงใจ
๔. การให้นักเรียนมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในการเรียน
๕. การแนะแนวทางนักเรียน
๖. การฝึกฝน ฝึกหัด
๗. การรู้ผลของตนเอง
๘. การจัดลำดับขั้นของสิ่งที่เรียน
๙. ความแตกต่างระหว่างบุคคล
๑๐. การสอนของครู

^{๕๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธวิธีในการสอน*, สำนักพิมพ์เบ็ญมาน; ๒๕๔๒

^{๕๓} สันต์ ธรรมบำรุง, *การสอนสังคมศึกษา, เอกสารการนิเทศการศึกษานับที่ ๑๒๒๑* หน่วยงานนิเทศกรรมการฝึกหัดครู, (กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๕๖-๖๐.

ปรีชา คัมภีรปกรณ์ กล่าวถึงหลักการสอนว่า ควรจะประกอบด้วยสิ่งต่อไปนี้ คือ^{๕๔}

๑. มีวัตถุประสงค์ในการสอนที่แน่นอน
๒. มีวิธีการสอนที่ดี
๓. มีวิธีการประเมินผลที่ดี

ชัยยงค์ พรหมวงศ์ กล่าวถึงหลักพื้นฐานในการสอนไว้ ๔ ประการคือ^{๕๕}

๑. หลักการเตรียมความพร้อมพื้นฐาน ได้แก่ การเตรียมตัวผู้สอนด้านความรู้ ด้านทักษะการสอน และด้านการแก้ปัญหาการสอน
๒. หลักการวางแผน และเตรียมการสอน ได้แก่ การเตรียมเขียนแผนการสอน ผลิตสื่อ เตรียมแบบทดสอบ และซ่อมสอน
๓. หลักการใช้จิตวิทยาการเรียนรู้ เช่น หลักความแตกต่างระหว่างบุคคล หลักการเร้าความสนใจ หลักการเสริมแรง ฯลฯ
๔. หลักการประเมินผล และรายงานผลซึ่งเกี่ยวกับการกำหนดจุดประสงค์ การสอน การสร้าง และใช้เครื่องมือประเมิน การตีความหมาย และรายงานผลการประเมิน

ในความคิดของผู้จัดทำคิดว่า แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนการสอนนี้ สามารถนำมาใช้กับงานวิจัยนี้ได้ เพราะว่า การจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ต้องอาศัยกระบวนการของการจัดการเรียนการสอนที่ดี ทั้งด้านการวางแผนการสอน การใช้หลักจิตวิทยาเข้ามาช่วยในการสอนเป็นต้น จึงจะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี โดยที่ครูผู้สอนเป็นผู้ มีบทบาทสำคัญในการทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ผู้สอนที่สอนอย่างมีหลักการมีความรู้ และมีทักษะจะช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้อย่างมีความหมาย เป็นการประหยัดเวลา และป้องกันการสูญเปล่า

๒.๕.๓ ด้านสื่อการเรียนการสอน

สื่อการเรียนการสอนเป็นสิ่งจำเป็นที่ครูจะต้องดำเนินการ เพื่อให้กระบวนการเรียนรู้มีประสิทธิภาพ ผู้เรียนเกิดการรับรู้ได้ดีโดยมีสื่อการเรียนการสอน เป็นเครื่องมือในการกระตุ้นความสนใจทำให้ผู้เรียนมีพัฒนาการ ด้านความรู้ความเข้าใจทักษะปฏิบัติ และทัศนคติได้ตามที่ครูต้องการ และยังเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้นักเรียนสามารถเข้าใจเรื่องที่สอนได้ชัดเจนขึ้น ในเรื่องของสื่อการเรียนการสอนนี้ มีนักการศึกษาได้แสดงทัศนะไว้หลายท่าน ดังนี้

^{๕๔}ปรีชา คัมภีรปกรณ์, หลักการสอน, เอกสารการสอนชุดวิชาวิทยาการการสอน หน่วยที่ ๘ - ๑๕ พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, ๒๕๓๒), หน้า ๕.

^{๕๕}ชัยยงค์ พรหมวงศ์, การวางแผนการสอน, เอกสารการสอนชุดวิชาประสบการณ์วิชาชีพครู หน่วยที่ ๑ - ๘ พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, ๒๕๒๕), หน้า ๓๕-๓๖.

๑. ความหมายของสื่อการเรียนการสอน

ปริยาพร วงศ์อนุตรโรจน์ ให้ความหมายของสื่อการเรียนการสอนไว้ว่า คือสิ่งที่น่าสนใจ นำความรู้ไปสู่ผู้เรียน อยู่ในรูปของสิ่งพิมพ์หรือไม่ใช่สิ่งพิมพ์ก็ได้^{๕๖}

กิดานันท์ มลิทอง กล่าวว่า สื่อการสอน หมายถึง ตัวกลางที่ช่วยนำ และถ่ายทอดความรู้ จากครูผู้สอน หรือจากแหล่งความรู้ไปยังผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถบรรลุ ถึงวัตถุประสงค์การเรียนรู้ที่ตั้งไว้^{๕๗}

กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ ได้ให้ความหมายของคำว่า สื่อการเรียนรู้อย่าง หมายถึง วิธีการ หรือกระบวนการวัสดุของจริงเครื่องมือที่จัดทำขึ้น เพื่อใช้ในการเรียนการสอน ซึ่งมีสาระ ที่เป็นประโยชน์ต่อประสบการณ์การเรียนรู้ สำหรับนำไปใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ให้เป็นไปตามหลักสูตรกำหนดไว้^{๕๘}

อาภรณ์ ใจเที่ยง กล่าวว่า สื่อการเรียนการสอน คือ สิ่งที่จะช่วยกระตุ้นความสนใจของผู้เรียน ช่วยสร้างความเข้าใจให้ชัดเจนขึ้น และช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้เร็วขึ้น ตลอดจนจำได้นาน สื่อการเรียนการสอนแบ่งได้เป็นสื่อประเภทวัสดุ เช่น ของจริง รูปภาพ หนังสือ เป็นต้น สื่อประเภทอุปกรณ์ เช่น เครื่องฉายภาพข้ามศีรษะ โทรทัศน์ คอมพิวเตอร์ เป็นต้น และสื่อประเภทวิธีการ ได้แก่ กิจกรรมทุกอย่างที่ครูหรือนักเรียนจัดทำขึ้น ทั้งในและนอกห้องเรียน^{๕๙}

ชม ภูมิภาค กล่าวถึง สื่อการเรียนการสอนว่า หมายถึง ระบบการนำวัสดุ อุปกรณ์ และวิธีการมาเป็นตัวกลางในการให้การศึกษาแก่ผู้เรียน^{๖๐}

^{๕๖} ปริยาพร วงศ์อนุตรโรจน์, การบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๒๐๗.

^{๕๗} กิดานันท์ มลิทอง, เทคโนโลยีการศึกษาร่วมสมัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๓.

^{๕๘} กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ, ศูนย์พัฒนาหนังสือชุดฝึกอบรมวิทยากรแกนนำหลักสูตร การศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช ๒๕๔๔ เรื่องการพัฒนาสื่อการสอน ชุดที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ องค์การรับส่งสินค้าพศภัณฑ์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๕-๔๗.

^{๕๙} อาภรณ์ ใจเที่ยง, หลักการสอน (ฉบับปรับปรุง), พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรินต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕๐-๑๕๑.

^{๖๐} ชม ภูมิภาค, สื่อการศึกษา, วารสารเทคโนโลยีสื่อสารการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ประสานมิตร, ๒๕๔๔), หน้า ๒๕.

กระทรวงศึกษาธิการ ได้ให้ความหมายของสื่อการเรียนการสอน ว่าเป็นสิ่งที่ช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ มีความเข้าใจ เกิดการเรียนรู้ และช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สื่อการเรียนการสอนมีหลายรูปแบบ เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อเทคโนโลยี สื่อธรรมชาติ การเลือกสื่อที่ใช้ในการเรียนการสอนควรคำนึงถึงความน่าสนใจ ชวนคิด ชวนติดตาม เป็นสื่อที่เข้าใจง่าย กระตุ้นให้ผู้เรียนรู้จักวิธีแสวงหาความรู้และที่สำคัญคือสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการเรียนวิธีการเรียนรู้ของผู้เรียน และความแตกต่างระหว่างบุคคล^{๑๐๑}

นิคม ทาแดง, กอบกุล ปราบประชา, และอำนาจ เดชชัยศรี ให้ความหมายของสื่อการเรียนการสอนไว้ว่า หมายถึง ตัวกลางหรือสิ่งต่าง ๆ เช่น วัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือ และเทคนิควิธีการ รวมทั้งกิจกรรมต่าง ๆ ที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ เกิดการพัฒนา และสามารถนำความรู้ที่ได้รับนั้นไปใช้ในการประกอบอาชีพ ตลอดจนการดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข และมีประสิทธิภาพ^{๑๐๒}

จันทราณี สงวนนาม ได้ให้ทัศนคติเกี่ยวกับสื่อการเรียนการสอนว่า เป็นสิ่งที่ช่วยให้ครูและนักเรียนปฏิบัติกิจกรรมการเรียนการสอนได้สะดวกยิ่งขึ้น สื่อที่จำเป็นสำหรับครูผู้สอน เช่น เอกสารหลักสูตร คู่มือครู บันทึกการสอน เป็นต้น^{๑๐๓}

ปองสุข คุ่มภัย ได้สรุปความหมายของสื่อการเรียนการสอนไว้ว่า หมายถึง อะไรก็ได้ที่ทำหน้าที่เป็นตัวกลาง เป็นพาหะ เป็นตัวช่วย หรือเครื่องมือช่วยในการถ่ายทอดความรู้ เนื้อหาสาระ ความเข้าใจจากผู้สอนไปยังผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๑๐๔}

รุ่งชัชดาพร เวหะชาติ ได้สรุปไว้ว่า สื่อการเรียนการสอน หมายถึง สิ่งนำความรู้ไปสู่ผู้เรียนอยู่ในรูปของสิ่งพิมพ์และไม่ใช่สิ่งพิมพ์ที่ผู้สอนสามารถส่งถึงผู้เรียนเพื่อให้การเรียนการสอนเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้^{๑๐๕}

^{๑๐๑} กระทรวงศึกษาธิการ, **นิยามคำศัพท์หลักสูตร**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๒๕.

^{๑๐๒} นิคม ทาแดง, กอบกุล ปราบประชา, และอำนาจ เดชชัยศรี, **ชุดฝึกหัดอบรมครู, ประมวลสาระเรื่องเทคโนโลยีการศึกษาเพื่อการเรียนรู้**, (กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖.

^{๑๐๓} จันทราณี สงวนนาม, **ทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการบริหารสถานศึกษา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทบุ๊คพอยท์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๕๔.

^{๑๐๔} ปองสุข คุ่มภัย, **การศึกษาสภาพและปัญหาการใช้สื่อการเรียนการสอนของอาจารย์ในโปรแกรมวิชาวิทยาศาสตร์คณิตศึกษา : สถาบันราชภัฏ ๖ แห่งในเขตกรุงเทพมหานคร**, (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรบัณฑิต สาขาการศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระเจ้าเกล้าธนบุรี, ๒๕๔๕), หน้า ๘.

^{๑๐๕} รุ่งชัชดาพร เวหะชาติ, **การบริหารงานวิชาการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒๔.

อนุศักดิ์ สมิตตันต์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า สื่อการเรียนการสอน หมายถึง สิ่งที่จะช่วยในการเรียนรู้ ที่ครูผู้สอนและผู้เรียนเป็นผู้ใช้เพื่อช่วยให้กระบวนการเรียนการสอนดำเนินไปสู่เป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น

๑. ทำให้สิ่งที่เข้าใจยาก ให้เข้าใจง่ายขึ้น
๒. เป็นการสร้างแรงจูงใจ และเร้าความสนใจ
๓. ช่วยเสริมสร้างความคิด และการแก้ปัญหาในการเรียนรู้ของนักเรียน
๔. สามารถเอาชนะข้อจำกัดต่างๆ เกี่ยวกับเวลา ระยะทาง และขนาดได้ เช่น
 - ๔.๑ ทำให้สิ่งที่เคลื่อนไหวเร็ว ช้าลง เพื่อศึกษาได้
 - ๔.๒ ทำให้สิ่งที่เคลื่อนไหวช้าดูเร็วขึ้นเพื่อศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลง
 - ๔.๓ สามารถนำสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตมาศึกษาได้
 - ๔.๔ สามารถย่อสิ่งใหญ่ให้เล็กลง เพื่อให้สะดวกแก่การศึกษา
 - ๔.๕ ขยายสิ่งเล็กให้ใหญ่ขึ้น
 - ๔.๖ ทำสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรมขึ้น
 - ๔.๗ สามารถนำสิ่งที่อยู่ไกลมาศึกษาได้^{๑๐๖}

กรมวิชาการ ให้คำจำกัดความสื่อการเรียนการสอนว่า เป็นตัวกลางในการถ่ายทอดเรื่องราว เนื้อหา ความรู้จากผู้สอนไปสู่เด็ก ทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้ตามจุดประสงค์ที่วางไว้ ช่วยให้เด็กได้รับประสบการณ์ตรง ทำให้สิ่งที่เป็นนามธรรมเข้าใจยาก กลายเป็นรูปธรรมที่เด็กเข้าใจง่าย เรียนรู้ได้ง่าย รวดเร็ว เพลิดเพลิน^{๑๐๗}

T. Newby และคณะ ให้คำจำกัดความคำว่า Instructional media ไว้ดังนี้ Channels of communication that carry messages with an instructional purpose; the different ways and means by which information can be delivered to learner. ซึ่งสรุปเป็นภาษาไทยได้ว่า ช่องทางต่างๆ ของการสื่อสาร ซึ่งนำพาสารต่างๆ ไปตามวัตถุประสงค์ของการเรียนการสอน ด้วยเส้นทางและวิธีการที่สามารถนำพาสารสนเทศไปนำเสนอให้ถึงผู้เรียนได้^{๑๐๘}

^{๑๐๖} ภาวิดา ธาราศรีสุทธิ, การจัดและการบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓๓.

^{๑๐๗} กรมวิชาการ, หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช ๒๕๔๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๖), หน้า ๗๔.

^{๑๐๘} อ่างใน รุ่งชัชดาพร เวหะชาติ, การบริหารงานวิชาการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒๔.

สุราษฎร์ พรหมจันทร์ กล่าวว่า สื่อการเรียนการสอน คือ สิ่งต่าง ๆ ที่ใช้เป็นตัวกลางในกระบวนการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร ระหว่างผู้ส่งกับผู้รับ (ครูกับผู้เรียน) ซึ่งอาจเป็นคำพูด คำเขียน รูปภาพ สัญลักษณ์ หรือแม้กระทั่งสีหน้าท่าทาง^{๑๐๕}

ภาวิดา ธาราศรีสุทธิ ได้กล่าวถึงสื่อการเรียนการสอนว่า เป็นตัวกลาง ตัวช่วย ในการให้ข้อมูลความรู้หรือสิ่งบอกกล่าวแก่ผู้เรียน แต่การใช้สื่อการเรียนการสอนให้ได้ผลนั้น ต้องตรงกับจุดประสงค์เนื้อหา และกิจกรรมของบทเรียน อีกทั้งยังต้องใช้อย่างประหยัด และคุ้มค่าอีกด้วย^{๑๐๖}

ฐาปณีย์ ธรรมเมธา ได้สรุปความหมาย ของสื่อการเรียนการสอน และสื่อการศึกษาไว้ว่า หมายถึง ตัวกลางที่ช่วยนำ และถ่ายทอดความรู้จากผู้สอน หรือแหล่งความรู้ไปยังผู้เรียน ทำให้การเรียนการสอนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้เรียนบรรลุวัตถุประสงค์ ของการเรียนที่ตั้งไว้^{๑๐๗}

จากที่กล่าวมาทั้งหมดสรุปได้ว่า สื่อการเรียนการสอน เป็นสิ่งที่ใช้เป็นตัวกลาง หรือช่องทางในการถ่ายทอดความรู้จากผู้สอนไปยังผู้เรียน ที่ครูใช้เป็นตัวกลาง ซึ่งอยู่ในรูปของสิ่งพิมพ์ และมีใช้สิ่งพิมพ์ หรือแม้กระทั่งสีหน้าท่าทาง วิธีการต่างๆ เพื่อช่วยให้นักเรียนเข้าใจง่าย เรียนรู้ได้รวดเร็ว เพลิดเพลิน และสนใจในการเรียนการสอนทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ตามวัตถุประสงค์ที่ผู้สอนตั้งไว้

๒. คุณค่าและความสำคัญของสื่อในกระบวนการเรียนการสอน

สื่อการสอนนับว่าเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่สำคัญในการเรียนรู้ เนื่องจากเป็นตัวกลางในการถ่ายทอดเนื้อหาจากผู้สอนไปสู่ผู้เรียน หรือเป็นสื่อสำหรับให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง ในเรื่องคุณค่า และความสำคัญของสื่อการเรียนการสอนนี้ มีนักการศึกษาได้แสดงทัศนะไว้ ดังนี้

สันทัต ภิบาลสุข และพิมพ์ใจ ภิบาลสุข ได้กล่าวถึงความสำคัญของสื่อการเรียนการสอนไว้ ดังนี้^{๑๐๘}

๑. การที่จำนวนนักเรียนเพิ่มขึ้น สื่อการสอนจึงมีความสำคัญในการปรับปรุงการสอน เพื่อให้สนองความต้องการของผู้เรียน

^{๑๐๕} สุราษฎร์ พรหมจันทร์, ยุทธวิธีการเรียนการสอนวิชาเทคนิค, ฉบับปรับปรุง, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐๑.

^{๑๐๖} ภาวิดา ธาราศรีสุทธิ, การจัดและการบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓๑.

^{๑๐๗} ฐาปณีย์ ธรรมเมธา, สื่อการศึกษาเบื้องต้น พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นครปฐม : ภาควิชาเทคโนโลยีการศึกษามหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๕), หน้า ๔๓.

^{๑๐๘} สันทัต ภิบาลสุข และพิมพ์ใจ ภิบาลสุข, การใช้สื่อการสอน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : พิระพັນธนา, ๒๕๒๔), หน้า ๔๓.

๒. สื่อการสอนช่วยแก้ปัญหาพื้นฐาน หรือภูมิหลังของนักเรียนที่แตกต่างกัน อันเนื่องมาจากการย้ายจากถิ่นอื่น ๆ ไปเรียนรวมกันในห้องเรียน หากครูรู้จักใช้สื่อการสอน และมีเทคนิคที่ดีพอ

๓. เรียนที่มีประสบการณ์ หรือพื้นฐานภูมิหลังที่ดีแล้ว ย่อมต้องการครูที่มีวิธีสอนที่ดี สื่อการสอนจะช่วยทำให้การสอนของครูบรรลุเป้าหมายได้

๔. นักเรียนที่อยู่ในสภาพเสียเปรียบ หรือผู้ยากไร้อาจได้ประโยชน์จากสื่อการสอนที่ครูจัดเตรียมไว้

ศิริพงศ์ พะยอมแย้ม ได้กล่าวถึงคุณค่าของสื่อการเรียนการสอนว่า สามารถช่วยเพิ่มประสิทธิภาพทางการศึกษาในลักษณะ ดังต่อไปนี้^{๑๑๑}

๑. ด้านการสอน สื่อสามารถช่วยสอนแทนครูได้

๒. ด้านผู้เรียน สื่อสามารถเปิดโอกาสให้ผู้เรียนสามารถเรียนได้ตามลำดับความสามารถ

๓. ด้านผู้บริหาร สื่อการเรียนการสอนจะช่วยเพิ่มคุณภาพการศึกษาลดงบประมาณทางการศึกษา ควบคุมมาตรฐานการเรียนการสอนของครู บริหารหลักสูตรให้บรรลุตามวัตถุประสงค์

๔. ด้านหลักสูตร สื่อสามารถช่วยให้การเรียนการสอนดำเนินไปตามจุดประสงค์ของหลักสูตร ช่วยให้ผู้เรียนและผู้สอนมีทัศนคติที่ดี ต่อการใช้หลักสูตรสามารถทำให้หลักสูตรเปิดกว้างได้ รวมทั้งให้หลักสูตรเกิดการยืดหยุ่น

ฐาปนีย์ ธรรมเมธา ได้สรุปคุณค่าของสื่อการเรียนการสอนไว้ ดังนี้^{๑๑๒}

๑. ช่วยแบ่งเบาภาระของผู้สอนในด้านการเตรียมการสอน หรือเนื้อหาการสอนโดยจัดให้ผู้เรียนศึกษาเนื้อหาจากสื่อการสอน เช่น ใช้บทเรียนโปรแกรมชุดการสอน

๒. การใช้สื่อการสอนเป็นการช่วยสร้างบรรยากาศในการสอนให้น่าสนใจ แทนที่จะฟังผู้สอนบรรยายอย่างเดียว ผู้เรียนจะได้เห็นผู้สอนใช้สื่อประกอบการบรรยายทำให้น่าสนใจมากยิ่งขึ้น

^{๑๑๑}ศิริพงศ์ พะยอมแย้ม, การเลือกและการใช้สื่อการเรียนการสอน, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรินต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๓๓), หน้า ๑๐-๑๒.

^{๑๑๒}ฐาปนีย์ ธรรมเมธา, สื่อการศึกษาเบื้องต้น พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นครปฐม: ภาควิชาเทคโนโลยีการศึกษามหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๕), หน้า ๔๗-๔๘.

๓. สื่อช่วยสร้างความมั่นใจในการสอนของผู้สอนให้มากขึ้นด้วย เช่นกรณีผู้สอนจำเนื้อหา หรือลำดับการสอนไม่ได้ ผู้สอนอาจดูได้จากสื่อที่เตรียมมา กรณีผู้สอนพูดไม่เก่ง หรือผู้สอนเป็นอาจารย์ใหม่ สื่อการสอนจะช่วยสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้สอน

๔. เมื่อผู้สอนเห็นคุณค่าของสื่อการสอน ย่อมเป็นการกระตุ้นให้ผู้สอนตื่นตัวในการเตรียมการผลิต เลือก หรือจัดหาสื่อการสอน ตลอดจนเทคนิคใหม่ ๆ มาใช้ในการสอน

๕. สื่อการสอนช่วยกระตุ้นและเร้าความสนใจให้กับผู้เรียน ทำให้เกิดความสนุกสนาน และไม่เบื่อหน่ายต่อการเรียน

๖. สื่อการสอนช่วยให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะช่วยให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจเนื้อหา บทเรียนที่ยังยากสลับซับซ้อนได้ง่าย และรวดเร็วขึ้นตลอดจนช่วยสร้างความคิดรวบยอดในเรื่องนั้นอย่างรวดเร็ว และถูกต้อง

๗. สื่อช่วยแก้ปัญหาเรื่องความแตกต่างระหว่างบุคคล ในแง่ความสนใจ ระดับสติปัญญา และศักยภาพแห่งความคิดสร้างสรรค์

๘. ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอนมากยิ่งขึ้นทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ และความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน

๙. สื่อช่วยดึงประสบการณ์นอกห้องเรียนที่อยู่ไกล มีข้อจำกัดเรื่องเวลา ระยะทาง และสถานที่มาสู่ห้องเรียนได้

วาสนา ขาวหา กล่าวไว้ว่า สื่อการเรียนการสอนมีความจำเป็นต่อการเรียนการสอนในฐานะเป็นตัวกลาง ที่จะช่วยในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการเรียนรู้ ดังนี้^{๑๑๕}

๑. การเพิ่มจำนวนนักเรียน สื่อการสอนมีความสำคัญในการเพิ่มประสิทธิภาพการสอน เพื่อให้เพียงพอแต่ความต้องการของผู้เรียน

๒. สื่อการสอนช่วยแก้ปัญหาพื้นฐาน หรือภูมิหลังของนักเรียนที่แตกต่างกัน

๓. สื่อการสอนช่วยทำให้ครูสอนได้ดีขึ้น และช่วยทำให้การสอนของครูบรรลุเป้าหมาย

๔. สื่อการสอนสำเร็จรูปช่วยให้นักเรียนอยู่ในสภาพเสียเปรียบ หรือผู้ยากไร้สามารถเรียนได้ทัดเทียมผู้มีฐานะดีกว่า

^{๑๑๕}วาสนา ขาวหา, สื่อการเรียนการสอน, (กรุงเทพมหานคร:โอ.เอส.พรินติ้งเฮาส์, ๒๕๓๓), หน้า ๑๕-๑๖.

ไชยยศ เรืองสุวรรณ ได้กล่าวถึงคุณค่าของสื่อการเรียนการสอนว่าสื่อการเรียนการสอนมีคุณค่า หรือลักษณะพิเศษต่างๆ ภายในตัวสื่อเอง และมีผลต่อการจัดการเรียน การสอน ซึ่งคุณค่าของสื่อการเรียนการสอนโดยทั่วไปสรุปได้ ดังนี้^{๑๑๖}

๑. ช่วยเพิ่มพูนประสบการณ์ของผู้เรียน
๒. ทำให้เนื้อหาวิชาความรู้ที่สอนมีความหมายต่อนักเรียนมากขึ้น
๓. เร้าความสนใจของผู้เรียน ทำให้ครูสามารถสอน และจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้กว้างขวางมากขึ้น
๔. เป็นเครื่องมือชี้แนะการตอบสนองของผู้เรียนไม่ว่าจะเป็นการสอนโดยใช้เทคนิคแบบใดก็ตาม
๕. สามารถเอาชนะข้อจำกัดต่าง ๆ ทางกายภาพได้
๖. ทำให้ผู้เรียนได้พัฒนากระบวนการเรียนต่าง ๆ เช่น การแก้ปัญหา
๗. เป็นเครื่องมือสำหรับครูในการวินิจฉัยผลการเรียน และช่วยในการสอนซ่อมเสริม

จากที่กล่าวมาทั้งหมดสรุปได้ว่า สื่อการเรียนการสอนมีคุณค่า และประโยชน์ต่อการเรียนการสอนเป็นอย่างมาก คือ ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนการสอนให้สูงขึ้น ด้านปริมาณ และประหยัดเวลาในการเรียนรู้ ตลอดจนสื่อบางชนิดสามารถทดแทนการสอนของครูได้สามารถทำให้การเรียนการสอนบรรลุเป้าหมายได้

๓. ประเภทของสื่อการเรียนการสอน

สื่อการสอนมีอยู่หลายลักษณะหลายประเภท ซึ่งผู้รู้ทางเทคโนโลยีทางการศึกษาหลายท่าน ได้จัดแบ่งแตกต่างกันออกไป ในเรื่องประเภทของสื่อการสอนนี้ ได้มีนักการศึกษาแสดงทัศนะไว้ ดังนี้

จรัสพรรณ ศิลาวรรณ กล่าวไว้ว่า สื่อการเรียนการสอนสามารถจัดแบ่งได้ ๓ ประเภทใหญ่ ๆ คือ^{๑๑๗}

^{๑๑๖}ไชยยศ เรืองสุวรรณ, เทคโนโลยีทางการศึกษาหลักการและแนวปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร: วัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๑๓๕-๑๔๐.

^{๑๑๗}จรัสพรรณ ศิลาวรรณ, การศึกษาสถานภาพสื่อและการใช้สื่อการเรียนการสอนของครูในโรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่ เรือนจำกลางภาคตะวันออกเฉียงเหนือกรมราชทัณฑ์ กระทรวงยุติธรรม, (การศึกษาศรีสะเกษศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิตมหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐.

๑. สื่อการสอนประเภทวัสดุ (Materials) ได้แก่ สื่อที่มีขนาดเล็กที่ผลิตขึ้นมาจากวัสดุต่าง ๆ บางทีก็เรียกสื่อประเภทนี้ว่า (Software)

๒. สื่อการสอนประเภทอุปกรณ์หรือเครื่องมือ (Equipments) หมายถึง สื่อที่เป็นอุปกรณ์หรือเครื่องมือต่าง ๆ ซึ่งอาจจะประกอบไปด้วยกลไกทางไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ เช่น เครื่องฉายภาพยนตร์ เครื่องฉายสไลด์ เครื่องฉายภาพโปรเจกต์ เครื่องรับโทรทัศน์ เครื่องเล่น แผ่นเสียง เครื่องบันทึกเสียง เครื่องเล่นและบันทึกภาพวิดีโอ เครื่องช่วยสอนแบบต่างๆ ตลอดจนคอมพิวเตอร์ กระดาษชอล์ก แผ่นป้ายสำลี แผ่นป้ายนิเทศ แผ่นป้ายไฟฟ้าและอื่นๆ เป็นต้น

๓. สื่อประเภทเทคนิควิธีการหรือกิจกรรม เป็นสื่อการสอนที่ไม่ใช่เป็นการใช้วัสดุ หรือเครื่องมือเท่านั้นแต่เป็นกิจกรรมหรือวิธีการที่อาจจะต้องใช้วัสดุ หรือเครื่องมือประกอบหรือไม่มีเลยก็ได้ ที่กำหนดขึ้นมา เพื่อเป็นสื่อกลางที่จะให้ผู้เรียนบรรลุจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอน เช่น การสาธิต การจัดนิทรรศการ การแสดงละคร การแสดงหุ่น การศึกษานอกสถานที่ การแสดงบทบาทสมมติ รวมทั้งกิจกรรมที่เสนอบทเรียนหรือวิธีการเป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยพฤติกรรม ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และได้ประสบการณ์ที่สมบูรณ์ตามเป้าหมายของการศึกษาอย่างแท้จริงได้

ขม ภูมิภาค แบ่งประเภทสื่อการเรียนการสอนได้ ๓ ประเภทใหญ่ ๆ คือ^{๑๑๔}

๑. ประเภทวัสดุ (Materials) ได้แก่ สิ่งที่เป็นสิ่งของทั้งหลายรวมทั้งรูปภาพและสัญลักษณ์ต่าง ๆ ด้วย

๒. ประเภทอุปกรณ์ (Equipments) ได้แก่ สิ่งที่เกี่ยวข้องเครื่องมืออุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น วีดิโอ โทรทัศน์ คอมพิวเตอร์ เป็นต้น

๓. ประเภทวิธีการ (Methods) เป็นสื่อประเภทของกระบวนการและการกระทำ เช่น การสาธิต การทดลอง นิทรรศการ เกม บทบาทสมมติ เป็นต้น

กรมวิชาการ กล่าวว่า สื่อการเรียนรู้สามารถจำแนกออกตามลักษณะได้เป็น ๓ ประเภท คือ^{๑๑๕}

๑. สื่อสิ่งพิมพ์ หมายถึง หนังสือ และเอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่แสดงหรือเรียบเรียงสาระความรู้ต่าง ๆ โดยใช้หนังสือที่เป็นตัวเขียน หรือตัวพิมพ์

^{๑๑๔}ขม ภูมิภาค, สื่อการศึกษา, วารสารเทคโนโลยีสื่อสารการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ประสานมิตร, ๒๕๔๔), หน้า ๒๕-๒๖.

^{๑๑๕}กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือการพัฒนาสื่อการเรียนรู้, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๕), หน้า ๗-๘.

๒. สื่อเทคโนโลยี หมายถึง สื่อการเรียนรู้ที่ผลิตขึ้นใช้ควบคู่กับเครื่องมือ โสตทัศนวัสดุ หรือเครื่องมือที่เป็นเทคโนโลยีใหม่ๆ สื่อคอมพิวเตอร์ช่วยสอน วีซีดี เป็นต้น

๓. สื่ออื่นๆ นอกเหนือจากสื่อ ๒ ประเภทดังกล่าวแล้วยังมีสื่ออื่น ๆ ที่ส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน ซึ่งมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าสื่อดังกล่าวมาสื่อดังกล่าวนี้ ประกอบด้วย

๓.๑ บุคคล หมายถึง บุคคลที่มีความรู้ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ ในสาขาต่างๆซึ่งสามารถถ่ายทอดสาระความรู้แนวคิดและประสบการณ์ไปสู่บุคคลอื่นเช่น บุคลากร ในท้องถิ่นแพทย์ ตำรวจ และนักธุรกิจ เป็นต้น

๓.๒ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมตัวผู้เรียน เช่น พืชผัก ผลไม้ ปรากฏการณ์ และห้องปฏิบัติการ

๓.๓ กิจกรรมกระบวนการ หมายถึง กิจกรรม หรือกระบวนการที่ผู้สอน และผู้เรียนกำหนดขึ้นเพื่อสร้างเสริมประสบการณ์การเรียนรู้ใช้ในการฝึกทักษะ ซึ่งต้องใช้ กระบวนการคิด การปฏิบัติ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้ของผู้เรียน เช่น บทบาท สมมติ การสาธิต การจัดนิทรรศการ การทำโครงการ และเกม ฯลฯ

๓.๔ วัสดุเครื่องมือและอุปกรณ์ หมายถึง วัสดุที่ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อใช้ในการ ประกอบการเรียนรู้ เช่น หุ่นจำลอง แผนภูมิ แผนที่ตาราง สถิติ รวมถึงสื่อประเภทเครื่องมือและ อุปกรณ์ที่จำเป็นต้องใช้ในการปฏิบัติงานต่าง ๆ เช่น อุปกรณ์ทดลองวิทยาศาสตร์ และเครื่องมือช่าง

นอกจากนี้สื่อการสอนยังจำแนกได้ตามทรัพยากรการเรียนรู้ (Learning Resources) เป็น ๖ ระบบ ได้แก่

๑. คน ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิในด้านต่างๆ เริ่มแต่ครูและบุคลากรใน สถานศึกษา จนถึงบุคคลในสังคม ที่มีความชำนาญในด้านต่าง ๆ

๒. วัสดุ ทั้งที่บรรจุเนื้อหาวิชาการ และเพื่อการบันเทิงสามารถนำมาเป็น แหล่งวิชาการได้ เช่น หนังสือ สไลด์ และเทปโทรทัศน์ เป็นต้น

๓. อาคารสถานที่ อาจจะเป็นในรูปของสนามกีฬา ตัวอาคาร ห้องประชุม และสถานที่สาธารณะต่าง ๆ ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ทางการศึกษาได้

๔. เครื่องมือและอุปกรณ์ นอกจากเครื่องมือทางโสตทัศนูปกรณ์แล้ว เครื่องใช้ในสำนักงานและงานอุตสาหกรรม หรือก่อสร้าง เริ่มตั้งแต่เครื่องถ่ายเอกสาร เครื่องคอมพิวเตอร์ หรือแม้แต่ตะปู ไขควง เหล่านี้ เป็นต้น

๕. กิจกรรม อาจจะเป็นการจัดขึ้นร่วมกับแหล่งวิทยาการอื่น ๆ หรือวิธีการเรียนที่มีวัตถุประสงค์เฉพาะ ได้แก่ การสอนแบบ โปรแกรม ทัศนศึกษา การเล่นเกมส์ และการแสดงละคร

๖. ธรรมชาติ สิ่งที่มีอยู่และเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติในรูปของปรากฏการณ์ วัตถุ และลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เป็นแหล่งความรู้ สามารถนำมาใช้เป็นสื่อการเรียนการสอนได้ เช่น ฟ้าร้อง แผ่นดินไหว แร่ต่าง ๆ หุบเขา และน้ำตก

๔. สื่อหลายมิติ

สื่อหลายมิตินั้นเป็นสื่อประสมที่พัฒนามาจากข้อความหลายมิติ ซึ่งแนวความคิดเกี่ยวกับข้อความหลายมิติ (hypertext) นี้มีมานานหลายสิบปีแล้วโดย แวนนิวาร์ บุช (Vannevar Bush) เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มเกี่ยวกับเรื่องนี้ โดยเขากล่าวว่า น่าจะมีเครื่องมืออะไรสักอย่างที่จะช่วยในเรื่องความจำและความคิดของมนุษย์ที่จะช่วยให้เราสามารถสืบค้นและเรียกใช้ข้อมูลจากคอมพิวเตอร์ได้หลายๆ ข้อมูลในเวลาเดียวกันเหมือนกับที่คนเราสามารถคิดเรื่องต่างๆ ได้หลายเรื่องในเวลาเดียวกัน^{๑๒๐}

จากแนวคิดดังกล่าว เท็ด เนลสัน และดัก เอนเจลบาร์ต ได้นำแนวคิดนี้มาขยายเป็นรูปเป็นร่างขึ้น โดยการเขียนบทความหรือเนื้อหาต่างๆ กระโดดข้ามไปมาได้ในลักษณะที่ไม่เรียงลำดับเป็นเส้นตรงอย่างต่อเนื่องอย่างต่อเนื่อง ซึ่งต่อมาเรียกกันว่า ไฮเพอร์เท็กซ์หรือข้อความหลายมิติโดยการใช้คอมพิวเตอร์ช่วย แนวคิดเริ่มแรกของสื่อหลายมิติคือ ความต้องการเครื่องมือช่วยในคิดหรือการจำที่ไม่ต้องเรียงลำดับ และสามารถคิดได้หลายอย่างในเวลาเดียวกัน

มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายและลักษณะของสื่อหลายมิติไว้ดังนี้

นำทิพย์ วิภาวิน กล่าวไว้ว่า สื่อหลายมิติ (Hypermedia) เป็นเทคนิคที่ต้องการใช้สื่อผสมอื่นๆ ที่คอมพิวเตอร์สามารถนำเสนอได้ในรูปแบบต่างๆ ได้ทั้งข้อความ เสียง ภาพนิ่ง และภาพเคลื่อนไหว

วิเศษศักดิ์ โคตรอาษา กล่าวว่า สื่อหลายมิติ (Hypermedia) เป็นการขยายแนวความคิดจาก hypertext อันเป็นผลมาจากการพัฒนาการของเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ที่สามารถผสมผสานสื่อและอุปกรณ์หลายอย่างให้ทำงานไปด้วยกัน

^{๑๒๐} (ธีรยุทธ พึ่งเกียรติ “คู่มือประกอบการบรรยายการบริหารการศึกษาคณะสงฆ์ พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) ๒๕๕๐ หน้า ๑๓๓

กิดานันท์ มลิทอง กล่าวว่า สื่อหลายมิติ เป็นการขยายแนวความคิดของข้อความหลายมิติ ในเรื่องของการเสนอข้อมูลในลักษณะไม่เป็นเส้นตรง และเพิ่มความสามารถในการบรรจุข้อมูลในลักษณะของภาพเคลื่อนไหวแบบวีดิทัศน์ ภาพกราฟฟิกในลักษณะ ภาพนิ่งภาพเคลื่อนไหว ภาพถ่าย เสียงพูด เสียงดนตรี เข้าไว้ในเนื้อหาด้วย เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงเนื้อหาในลักษณะต่างๆ ได้หลายรูปแบบกว่าเดิม

๕. การผลิตสื่อหลายมิติ

การจัดทำสื่อหลายมิติ จัดทำโดยใช้กระบวนการของสื่อประสมในการผลิตเรื่องราวและบทเรียนต่างๆ ในรูปลักษณะและวิธีการของข้อความหลายมิตินั้นเอง โดยการใช้คอมพิวเตอร์เป็นศูนย์กลางของการเขียนเรื่องราว ซึ่งมีโปรแกรมที่นิยมใช้หลายโปรแกรมแต่ที่รู้จักกันดี เช่น Tool Book Author Ware Dreamweaver Power Point เป็นต้น

๖. จุดมุ่งหมายของการใช้สื่อหลายมิติ

๑. ใช้เป็นเครื่องมือในการสืบค้น สารสนเทศต่างๆ
 ๒. ใช้ในการเชื่อมโยง เพิ่มข้อมูลต่างๆ
 ๓. ใช้ในการสร้างบทเรียน สร้างโปรแกรมนำเสนอรายงานสารสนเทศต่างๆ
- ที่มีความน่าสนใจ เนื่องจากสามารถนำเสนอได้ทั้งภาพ เสียง และภาพเคลื่อนไหว

การนำสื่อหลายมิติเข้ามาใช้ในการเรียนการสอนในรูปของบทเรียนหลายมิติ โดยการผลิตเนื้อหาหรือเรื่องราวต่างๆ ที่จะใช้สอนในลักษณะสื่อหลายมิติโดยการใช้ภาพถ่าย ภาพเคลื่อนไหว และเสียงต่างๆ บรรจุลงในบทเรียนหลายมิติผู้เรียนสามารถมีปฏิสัมพันธ์กับบทเรียนโดยการเลือกเรียนเนื้อหาตามลำดับที่ตนต้องการ ที่โรงเรียนฟอร์เสตฮิลล์ เมืองแกรนด์แรพิดส์ สหรัฐอเมริกา ได้จัดทำบทเรียนสื่อหลายมิติ โดยการค้นคว้าเนื้อหาจากห้องสมุด แล้วรวบรวมภาพถ่าย ภาพเคลื่อนไหวต่างๆ มาเป็นข้อมูลแล้วทำการสร้างเป็นบทเรียนโดยใช้อุปกรณ์ต่างๆ ช่วย

๗. ประโยชน์และลักษณะของบทเรียนหลายมิติ

การเรียนบทเรียนที่มีสื่อลักษณะหลายมิติ ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ข้อมูลจากบทเรียนได้หลายประเภทดังนี้

๑. เรียกดูความหมายของคำศัพท์
๒. ขยายความเข้าใจเนื้อหาโดย ดูแผนภาพ หรือวาดภาพ ภาพถ่าย หรือฟังคำอธิบายหรือ ฟังเสียงดนตรี เป็นต้น
๓. ใช้สมุดบันทึกที่มีอยู่ในโปรแกรมบันทึกข้อความสำคัญ
๔. ใช้เครื่องมือวาดภาพในโปรแกรมวาดแผนที่มโนทัศน์ของตน

๕. สามารถเชื่อมโยงข้อมูลต่างๆ ที่สนใจมาอ่านได้โดยสะดวก

๖. ใช้แผนที่ระบบดูว่า ขณะนี้กำลังเรียนอยู่ส่วนใดของบทเรียน

สรุปว่า สื่อการเรียนการสอนเป็นสิ่งจำเป็นที่ครูจะต้องดำเนินการเพื่อให้กระบวนการเรียนรู้มีประสิทธิภาพผู้เรียนเกิดการรับรู้ได้ดีโดยมีสื่อการเรียนการสอนเป็นเครื่องมือในการกระตุ้นความสนใจทำให้ผู้เรียนมีพัฒนาการ ด้านความรู้ความเข้าใจทักษะปฏิบัติ และทัศนคติได้ตามที่ครูต้องการ สื่อการเรียนการสอนนั้นครูต้องให้ความสำคัญและรู้ประโยชน์ของสื่อการเรียนการสอน และฝึกการใช้สื่อให้ชำนาญ สื่อการเรียนการสอนจะมีประโยชน์ทั้งต่อผู้เรียนและผู้สอนในการช่วยทำให้บรรยากาศในห้องเรียนน่าสนใจยิ่งขึ้น การใช้สื่อหลายมิติ ทำให้สามารถนำเสนอได้ทั้งภาพ เสียง และภาพเคลื่อนไหว ผู้สอนสนุกสนานในการสอนมากกว่าการสอนด้วยวิธีบรรยายอย่างเดียว และทำให้ผู้เรียนสนใจ สนุกสนาน ไม่เบื่อหน่ายการเรียน ช่วยทำให้ผู้เรียนเข้าใจเนื้อหาบทเรียนที่ย่างยากซับซ้อนได้ง่ายยิ่งขึ้น

ในความคิดของผู้จัดทำคิดว่า แนวคิดเกี่ยวกับสื่อการเรียนการสอนนี้สามารถนำมาใช้กับงานวิจัยนี้ได้ ทั้งนี้เพราะว่า การจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีที่จะให้ประสบความสำเร็จได้ตามต้องการนั้น จำเป็นต้องอาศัยสื่อที่จะกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิด ความสนใจในการเรียน และไม่รู้สึกรู้สึกเกิดความเบื่อหน่าย นอกจากนี้สื่อยังช่วยทำให้ครูจัดการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประหยัดเวลาในการอธิบาย เพราะสื่อบางชนิดจะทำให้ให้นักเรียนเข้าใจในเรื่องที่ครูสอนได้อย่างชัดเจน และเห็นเป็นรูปธรรม ฉะนั้นจึงควรแสวงหาสื่อใหม่ ๆ และพัฒนาสื่อให้เหมาะสมหลากหลายนำมาประยุกต์ใช้กับการเรียนการสอน ซึ่งจะช่วยให้การเรียนการสอน มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๒.๕.๔ ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน

การเรียนการสอนย่อมมีการกำหนดเป้าหมาย เพื่อให้ผู้เรียนเกิดผลสัมฤทธิ์ตามจุดประสงค์ ที่กำหนดไว้การที่ผู้เรียนจะบรรลุเป้าหมายได้มากน้อยเพียงใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครูผู้สอนเป็นสำคัญ ฉะนั้นครูผู้สอนจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจ ในกิจกรรมการเรียนการสอน จึงจะสามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้อย่างเหมาะสม และมีประสิทธิภาพซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับผู้เรียนได้อย่างแท้จริง ในเรื่องของกิจกรรมการเรียนการสอนนี้ มีนักการศึกษาได้แสดงทัศนะไว้ ดังต่อไปนี้

๑. ความหมายของกิจกรรมการเรียนการสอน

ทัศนีย์ สุขเมธี กล่าวว่า กิจกรรมการเรียนการสอนหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่าง ที่กระทำขึ้น เพื่อให้การเรียนการสอนในครั้งนั้น ๆ ได้ผลดี หมายถึง การสอนของครูเป็นไปอย่างมีความหมาย นักเรียนได้ทั้งความรู้ และความสนุกสนานเพลิดเพลิน^{๑๒๑}

วไลพร คุโณทัย กล่าวว่า กิจกรรมการเรียนการสอน หมายถึง สภาพการณ์ของการจัด ประสบการณ์ และการกระทำทุกสิ่งทุกอย่างที่จัดขึ้นจากความร่วมมือระหว่างผู้สอนและผู้เรียน เพื่อให้การเรียนการสอนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพน่าสนใจ และผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรม ตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้^{๑๒๒}

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้ให้ความหมาย ของกิจกรรมการเรียนไว้ว่า หมายถึง การดำเนินการต่าง ๆ ในโรงเรียน ทั้งโดยครู และนักเรียน เช่น การสอนให้นักเรียนค้นคว้า อภิปราย การบรรยาย การอบรม การสาธิต การปฏิบัติงาน การจัดนิทรรศการ และการศึกษานอกสถานที่^{๑๒๓} ฯลฯ

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปความหมาย ได้ว่า กิจกรรมการเรียนการสอน หมายถึง การปฏิบัติต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการเรียนการสอน เพื่อให้การสอนดำเนินไป อย่างมีประสิทธิภาพ และการเรียนรู้ของผู้เรียนบรรลุจุดประสงค์การสอน ที่กำหนดไว้

๒. ความสำคัญของกิจกรรมการเรียนการสอน

กิจกรรมการเรียนการสอน เป็นองค์ประกอบสำคัญของการเรียนการสอนเพราะ กิจกรรมทั้งของผู้เรียน และผู้สอนที่เหมาะสมจะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริงในเรื่อง ความสำคัญของกิจกรรมการเรียนการสอนนี้ มีนักการศึกษาแสดงทัศนะไว้ ดังนี้

วารี ธีระจิตร์ ได้กล่าวถึง ความสำคัญของกิจกรรมการเรียนการสอน ที่มีต่อการ เรียนรู้ไว้ ดังนี้^{๑๒๔}

^{๑๒๑}ทัศนีย์ สุขเมธี, พฤติกรรมการสอนวิชาภาษาไทยระดับมัธยมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏธนบุรี, ๒๕๓๓), หน้า ๑๕๕-๑๖๐.

^{๑๒๒}วไลพร คุโณทัย, หลักการสอน, (กรุงเทพมหานคร : กองส่งเสริมวิทยฐานะครูกรรมการฝึกหัดครู, ๒๕๓๐) หน้า๑๕.

^{๑๒๓}กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๒), หน้า ๒.

^{๑๒๔}วารี ธีระจิตร์, การพัฒนาการสอนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : คณะครู ศาสตราจารย์พาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๑๖๒-๑๖๓.

๑. กิจกรรมเร้าความสนใจของเด็ก
๒. กิจกรรมจะเปิดโอกาสให้นักเรียนประสบความสำเร็จ
๓. กิจกรรมจะช่วยปลูกฝังความเป็นประชาธิปไตย
๔. กิจกรรมจะช่วยปลูกฝังความความรับผิดชอบ
๕. กิจกรรมจะช่วยปลูกฝังความและส่งเสริมความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
๖. กิจกรรมจะช่วยให้นักเรียนได้มีการเคลื่อนไหว
๗. กิจกรรมจะช่วยให้นักเรียนได้รู้สึกสนุกสนาน
๘. กิจกรรมจะช่วยให้เห็นความแตกต่างระหว่างบุคคล
๙. กิจกรรมจะช่วยขยายความรู้และประสบการณ์ของเด็กให้กว้างขวาง
๑๐. กิจกรรมจะช่วยส่งเสริมความงอกงามและพัฒนาการของเด็ก
๑๑. กิจกรรมจะช่วยส่งเสริมทักษะ
๑๒. กิจกรรมจะช่วยปลูกฝังเจตคติที่ดี
๑๓. กิจกรรมจะช่วยส่งเสริมให้เด็กรู้จักทำงานเป็นหมู่
๑๔. กิจกรรมจะช่วยให้เด็กเกิดความเข้าใจบทเรียน
๑๕. กิจกรรมจะช่วยเสริมให้เด็กเกิดความซาบซึ้งความงามในเรื่องต่างๆ

๓. องค์ประกอบด้านกิจกรรมการเรียนการสอน

มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี กล่าวว่า องค์ประกอบด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนมี ๓ ส่วน ดังนี้^{๑๒๕}

๑. กิจกรรมการเรียนการสอนขั้นนำ เป็นกิจกรรมการเรียนการสอน ที่จะเร้าให้ผู้เรียนมีความสนใจในบทเรียน และอยากจะเรียนเนื้อหาต่อไปกิจกรรมในขั้นนี้ จัดได้หลายรูปแบบ เช่น กิจกรรมการสนทนา กิจกรรมการใช้คำถาม กิจกรรมทางปัญญา กิจกรรมสาธิต กิจกรรมการเล่านิทาน กิจกรรมเกมจำลองสถานการณ์ กิจกรรมการร้องเพลง

๒. กิจกรรมการเรียนการสอนขั้นปฏิบัติ เป็นกิจกรรมหลักของการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ กิจกรรมในขั้นนี้จัดได้หลายรูปแบบ เช่น กิจกรรมการอภิปราย กิจกรรมการบรรยาย กิจกรรมการอ่าน กิจกรรมการสังเกตและการจด

^{๑๒๕} พระมหาญัตติพงษ์ เลิศศรี “สภาพและปัญหาการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของสำนักศาสนศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์”, ปรินิพนธ์ กศ.ม., (การบริหารการศึกษา : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๓)

บันทึก กิจกรรมการค้นคว้าในห้องสมุด กิจกรรมการทดลอง กิจกรรมการแสดงแบบต่างๆ และ กิจกรรมการค้นคว้ารายงาน

๓. กิจกรรมการเรียนการสอนขั้นสรุป เป็นกิจกรรมที่มุ่งให้ผู้เรียนสรุปสิ่งที่ได้เรียนมาทั้งหมด อาจจัดกิจกรรมได้หลายรูปแบบ เช่น การสรุป การอภิปราย การทำรายงานกลุ่ม การเขียนเรียงความ เพื่อสรุปแนวคิดที่ได้เรียนไป การใช้โสตทัศนูปกรณ์ เพื่อสรุปสาระสำคัญ การสนทนาซักถามระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน การใช้คำถาม การใช้เกมการมอบหมายงานให้ไปปฏิบัติการจัดแสดง การจัดนิทรรศการ การจัดป้ายนิเทศ การศึกษานอกสถานที่ การจัดกิจกรรม การเรียนการสอน ผู้สอนสามารถเลือกใช้กิจกรรมใดให้สัมพันธ์ กับกิจกรรมใดก็ได้ตามความเหมาะสม เพียงแต่ให้เหมาะสมกับเนื้อหาของบทเรียนและให้บรรลุวัตถุประสงค์ ผู้สอนควรดำเนินการสอนตามลำดับขั้นตอน

สรุปว่า องค์ประกอบด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ได้แก่ กิจกรรมการเรียนการสอนขั้นนำ กิจกรรมการเรียนการสอนขั้นปฏิบัติ กิจกรรมการเรียนการสอนขั้นสรุป ผู้สอนสามารถเลือกใช้กิจกรรมให้สัมพันธ์กับกิจกรรมใดก็ได้ เพียงแต่ให้เหมาะสมกับ เนื้อหาของบทเรียนให้บรรลุวัตถุประสงค์และผู้สอนควรดำเนินการสอนตามลำดับขั้นตอนจากที่กล่าวมาสรุปได้ว่าด้านกิจกรรมการเรียนการสอนหมายถึงการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ของผู้เรียน การจัดการเรียนการสอนเป็นกระบวนการในการถ่ายทอดความรู้จากผู้สอนสู่ผู้เรียน การจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลีเน้นการท่องจำเป็นหลัก หลังจากให้ผู้เรียน ท่องจำแล้วผู้สอนใช้วิธีการสอนแบบแปลเป็นหลัก ผู้บริหาร ผู้สอนและผู้เรียน มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ผู้เรียนได้รับการเตรียมความพร้อมก่อนเรียน และมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นทำให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้ตามหลักสูตร ผู้เรียนมีการพัฒนาคุณสมบัติในตัวเองทางด้านความรู้ ความคิด ด้านคุณภาพ และด้านสุขภาพร่างกาย ผู้เรียนเกิดคุณสมบัติที่จะคิดตัวไปเพื่อใช้ประโยชน์ในอนาคตคือสติปัญญาความสามารถคุณธรรมจริยธรรม ค่านิยมและบุคลิกภาพ กิจกรรมของผู้เรียนและ ของผู้สอนที่เหมาะสม ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้แท้จริง ผู้สอนควรจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้น่าสนใจสอดคล้องกับวัย สติปัญญา ความสามารถของผู้เรียน และเป็นกระบวนการเพื่อให้ผู้เรียน คิดเป็น ทาเป็น แก้ปัญหาได้ เกิดการเรียนรู้และบรรลุเป้าหมายที่วางไว้

๔. หลักการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

กิจกรรมการเรียนการสอนมีความสำคัญดังกล่าว ดังนั้น ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนจึงควรคำนึงถึงหลักการ ต่อไปนี้^{๑๒๖}

๑. จัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของหลักสูตร
๒. จัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับจุดประสงค์การสอน
๓. จัดกิจกรรมให้สอดคล้องและเหมาะสมกับวัย ความสามารถ และความสนใจของผู้เรียน
๔. จัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับลักษณะของเนื้อหาวิชา
๕. จัดกิจกรรมให้มีลำดับขั้นตอน
๖. จัดกิจกรรมให้น่าสนใจ
๗. จัดกิจกรรมโดยให้ผู้เรียนเป็นผู้กระทำกิจกรรม
๘. จัดกิจกรรมโดยใช้วิธีการที่ท้าทายความคิดความสามารถของผู้เรียน
๙. จัดกิจกรรมโดยใช้เทคนิควิธีการสอนที่หลากหลาย
๑๐. จัดกิจกรรมให้มีบรรยากาศที่รื่นรมย์ สนุกสนาน และเป็นกันเอง
๑๑. จัดกิจกรรมแล้วต้องมีการวัดผลการใช้กิจกรรมนั้นทุกครั้ง

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ควรดำเนินการ เพื่อประโยชน์แก่ผู้เรียนอย่างแท้จริง โดยมุ่งพัฒนาความเจริญทุกด้านแก่ผู้เรียน เราให้ผู้เรียน ได้แสดงออกได้มีส่วนร่วมฝึกฝนวิธีการแสวงหาความรู้ วิธีการแก้ปัญหาด้วยตนเอง และจัดโดยมีบรรยากาศที่รื่นรมย์ สนุกสนาน ตลอดจนจัดให้เหมาะสมกับวัย ความสามารถ ความสนใจของผู้เรียน

๕. รูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยทั่วไปแล้วแบ่งได้ ๒ รูปแบบ ได้แก่^{๑๒๗}

๑. กิจกรรมการเรียนการสอนที่ยึดครูเป็นศูนย์กลาง เป็นกิจกรรมที่ครูเป็นศูนย์กลางของการปฏิบัติกิจกรรม ครูเป็นผู้มีบทบาทในการเรียนการสอนมากกว่านักเรียน
๒. กิจกรรมการเรียนการสอนที่ยึดนักเรียนเป็นศูนย์กลาง เป็นกิจกรรมที่ครูเปิดโอกาสให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมในการเรียนการสอนอย่างแท้จริง ซึ่งกิจกรรมการเรียนการสอนที่ยึดนักเรียนเป็นศูนย์กลางนี้ แยกย่อยออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ

^{๑๒๖} อารมณ์ ใจเที่ยง, หลักการสอน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ โอ. เอส. พรินติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๗), หน้า ๗๒-๗๕.

^{๑๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕-๗๖.

๒.๑ กิจกรรมที่ยึดกลุ่มนักเรียนเป็นศูนย์กลาง เป็นกิจกรรมที่แบ่งนักเรียนออกเป็นกลุ่มให้ปฏิบัติงานโดยมีจุดมุ่งหมาย เพื่อฝึกการทำงานร่วมกับผู้อื่นซึ่งแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ ๑) กิจกรรมกลุ่มใหญ่ และ ๒) กิจกรรมกลุ่มย่อย

๒.๒ กิจกรรมที่ยึดนักเรียนเป็นรายบุคคล เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมความแตกต่างระหว่างบุคคล มุ่งให้นักเรียนได้ปฏิบัติงานตามความสามารถ ความถนัด และความสนใจของแต่ละคน

ในความคิดของผู้จัดทำคิดว่าแนวคิดเกี่ยวกับกิจกรรมเรียนการสอนนี้ สามารถนำมาใช้กับงานวิจัยนี้ได้ เพราะว่า การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ที่จะทำให้ผู้เรียนบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่กำหนดไว้ จำต้องอาศัยการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเป็นหัวใจอันสำคัญ ทั้งนี้เพราะกิจกรรมการเรียนการสอนที่ดี และมีความเหมาะสมกับผู้เรียน จะช่วยพัฒนาผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้ได้ อย่างมีประสิทธิภาพ ฉะนั้นครูผู้สอนจำเป็นต้องมีความรู้ ความเข้าใจ ในเรื่องของการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ที่ชัดเจน และหลากหลาย จึงจะจัดการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพได้ อย่างที่ต้องการ

๒.๕.๕ ด้านบรรยากาศการเรียนการสอน

บรรยากาศในชั้นเรียน มีส่วนสำคัญในการส่งเสริมความสนใจใคร่รู้ใคร่เรียนให้แก่ผู้เรียนชั้นเรียนที่มีบรรยากาศเต็มไปด้วยความอบอุ่น ความเห็นอกเห็นใจ และความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันและกันย่อมเป็นแรงจูงใจภายนอกที่กระตุ้นให้ผู้เรียนรักการเรียนรักการอยู่ร่วมกันในชั้นเรียน และช่วยปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมความประพฤติอันดีงามให้แก่ นักเรียน นอกจากนี้การมีห้องเรียนที่มีบรรยากาศแจ่มใส สะอาด สว่าง กว้างขวางพอเหมาะมีโต๊ะเก้าอี้ที่เป็นระเบียบเรียบร้อย มีมุมวิชาการส่งเสริมความรู้มีการตกแต่งห้องให้สดใสก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ส่งผลทำให้ผู้เรียนพอใจมาโรงเรียน เข้าห้องเรียนและพร้อมที่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอน ดังนั้น ผู้เป็นครูจึงต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายความสำคัญประเภทของบรรยากาศหลักการจัดบรรยากาศในชั้นเรียนและการจัดการเรียนรู้อย่างมีความสุขเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีลักษณะตามที่หลักสูตรได้กำหนดไว้ดังนี้

๑. ความหมายของการจัดบรรยากาศในชั้นเรียน

การจัดบรรยากาศในชั้นเรียนหมายถึง การจัดสภาพแวดล้อมในชั้นเรียนให้เอื้ออำนวยต่อการเรียนการสอน เพื่อช่วยส่งเสริมให้กระบวนการเรียนการสอนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ และช่วยสร้างความสนใจใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา ตลอดจนช่วยสร้างเสริมความมีระเบียบวินัยให้แก่ผู้เรียน

๒. ความสำคัญของการจัดบรรยากาศในชั้นเรียน

จากการสำรวจเอกสารงานวิจัย^{๑๒๘} ได้ค้นพบว่าบรรยากาศในชั้นเรียนเป็นส่วนหนึ่งที่ส่งเสริมให้นักเรียนเกิด ความสนใจในบทเรียนและเกิดแรงจูงใจในการเรียนรู้เพิ่มมากขึ้น การสร้างบรรยากาศที่อบอุ่น ที่ครูให้ความเอื้ออาทรต่อนักเรียน ที่นักเรียนกับนักเรียนมีความสัมพันธ์อันดี มิตรต่อกันที่มีระเบียบมีความสะอาดเหล่านี้เป็นบรรยากาศที่นักเรียนต้องการทำให้นักเรียนมีความสุขที่ได้มาโรงเรียนและในการเรียนร่วมกับเพื่อนๆ

ถ้าครูผู้สอนสามารถสร้างความรู้สึกลึกซึ้งให้เกิดขึ้นต่อนักเรียนได้ ก็นับว่าครูได้ทำหน้าที่ในการพัฒนาเยาวชนของประเทศชาติให้เติบโตขึ้นอย่างสมบูรณ์ทั้งทางด้านสติปัญญา ร่างกาย อารมณ์ และสังคมโดยแท้จริง ดังนั้น การสร้างบรรยากาศในชั้นเรียนจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งประมวลได้ดังนี้

๑. ช่วยส่งเสริมให้การเรียนการสอนดำเนินไปอย่างราบรื่น เช่น ห้องเรียนที่ไม่คับแคบจนเกินไป ทำให้นักเรียนเกิดความคล่องตัวในการทำกิจกรรม

๒. ช่วยสร้างเสริมลักษณะนิสัยที่ดีงามและความมีระเบียบวินัยแก่ผู้เรียน เช่น ห้องเรียนที่สะอาด ที่จัดโต๊ะเก้าอี้ไว้อย่างเป็นระเบียบมีความเอื้อเอื้อเพื่อแผ่ต่อนักเรียนจะซึมซับสิ่งเหล่านี้ไว้โดยไม่รู้ตัว

ช่วยส่งเสริมสุขภาพที่ดีให้แก่ผู้เรียนเช่นมีที่นั่งไม่ใกล้กระดานดำมากเกินไปมีแสงสว่างที่เหมาะสม มีขนาดโต๊ะและเก้าอี้ที่เหมาะสมกับวัย รูปร่างของนักเรียนนักศึกษา ฯลฯ

๔. ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้และสร้างความสนใจในบทเรียนมากยิ่งขึ้นเช่นการจัดมุมวิชาการต่าง ๆ การจัดป้ายนิเทศ การตกแต่งห้องเรียนด้วยผลงานของนักเรียน

๕. ช่วยส่งเสริมการเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมเช่นการฝึกให้มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน การฝึกให้มีอัธยาศัยไมตรีในการอยู่ร่วมกัน ฯลฯ

๖. ช่วยสร้างเจตคติที่ดีต่อการเรียนและการมาโรงเรียนเพราะในชั้นเรียนมีครูที่เข้าใจนักเรียน ให้ความเมตตาเอื้ออาทรต่อนักเรียน และนักเรียนมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การจัดบรรยากาศในชั้นเรียนจะช่วยส่งเสริมและสร้างเสริมผู้เรียนในด้านสติปัญญา ร่างกาย อารมณ์ และสังคมได้เป็นอย่างดี ทำให้นักเรียนเรียนด้วยความสุข รักการเรียน และเป็นคนใฝ่เรียนใฝ่รู้ในที่สุด

^{๑๒๘} การจัดบรรยากาศชั้นเรียน แหล่งที่มา http://www.sobkroo.com/detail_room_main3.php?nid=1093

๓. ประเภทของบรรยากาศในชั้นเรียน

ศุมน อมรวิวัฒน์ ได้สรุปผลการวิจัยเรื่องสภาพในปัจจุบันและปัญหา ด้านการเรียนการสอนของครูประถมศึกษาไว้ว่าบรรยากาศในชั้นเรียนต้องมีลักษณะทางกายภาพที่อำนวยความสะดวกต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้สร้างความสนใจใฝ่รู้และศรัทธาต่อการเรียนนอกจากนี้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มนักเรียน และระหว่างครูกับนักเรียน ความรักและศรัทธาที่ครูและนักเรียนมีต่อการเรียนที่รื่นรมย์ปราศจากความกลัว และวิตกกังวลสิ่งเหล่านี้จะช่วยสร้างบรรยากาศ การเรียนได้ดี ดังนั้นจึงสามารถแบ่งประเภทของบรรยากาศในชั้นเรียนได้ ๒ ประเภท คือ^{๑๒๕}

๑.บรรยากาศทางกายภาพ

๒.บรรยากาศทางจิตวิทยา

บรรยากาศทั้ง ๒ ประเภทนี้ มีส่วนส่งเสริมการเรียนรู้ทั้งสิ้น

๑) บรรยากาศทางกายภาพ (Physical Atmosphere)

บรรยากาศทางกายภาพหรือบรรยากาศทางด้านวัตถุ หมายถึง การจัดสภาพแวดล้อมต่างๆภายในห้องเรียนให้เป็นระเบียบเรียบร้อยน่าดูมีความสะอาดมีเครื่องใช้และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆที่จะส่งเสริมให้การเรียนรู้ของนักเรียนสะดวกขึ้นเช่นห้องเรียนมีขนาดเหมาะสม แสงเข้าถูกทาง และมีแสงสว่างเพียงพอกระดานดำมีขนาดเหมาะสมโต๊ะเก้าอี้มีขนาดเหมาะสมกับวัยนักเรียน เป็นต้น

๒) บรรยากาศทางจิตวิทยา (Psychological Atmosphere)

บรรยากาศทางจิตวิทยา หมายถึง บรรยากาศทางด้านจิตใจที่นักเรียนรู้สึกสบายใจมีความอบอุ่นมีความเป็นกันเองมีความสัมพันธ์อันดีต่อกันและกันมีความรักความศรัทธาต่อผู้สอนตลอดจนมีอิสระในความกล้าแสดงออกอย่างมีระเบียบวินัยในชั้นเรียน

สรุปได้ว่า การจัดบรรยากาศในชั้นเรียน เป็นสิ่งสำคัญในการช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนและส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถรับผิดชอบควบคุมดูแลตนเองได้ในอนาคตการจัดบรรยากาศมีทั้งด้านกายภาพ เป็นการ จัดสภาพแวดล้อมในห้องเรียนทั้งการจัดตกแต่งในห้องเรียน จัดที่นั่ง จัดมุมเสริมความรู้ต่างๆให้สะดวกต่อการเรียนการสอนทางด้านจิตวิทยาเป็นการสร้างความอบอุ่น ความสุขสบายใจให้กับผู้เรียน ผู้สอนควรจัดบรรยากาศทั้ง ๒ ด้านนี้ให้เหมาะสม นอกจากนี้การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ก่อให้เกิดความสุขแก่ผู้เรียนเป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งที่จะสร้างคุณลักษณะนิสัยของการใฝ่เรียนรู้ การมีนิสัยรักการเรียนรู้ การเป็นคนดี และการมีสุขภาพจิตที่

^{๑๒๕} ศุมน อมรวิวัฒน์,การจัดบรรยากาศในชั้นเรียน ,แหล่งที่มา <http://www.banprak-nfe.com/webboard/index.php?topic=548.0#lastPost> ,[มี.ค.๒๕๕๕]

ดีสามารถอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขทั้งในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งบุคคลสำคัญที่จะสร้างบรรยากาศการเรียนรู้มีความสุขให้เกิดขึ้นได้คือครูผู้นำทางแห่งการเรียนรู้นั่นเอง

๒.๕.๖ ด้านการวัดผลและประเมินผล

การวัดผลและประเมินผลเป็นกระบวนการที่สำคัญอย่างหนึ่ง ของการจัดการศึกษา เพราะการวัดผล และประเมินผลจะแสดงผลการตรวจสอบการเรียนรู้การสอนของผู้เรียนว่าเป็นไปตามผลการเรียนรู้มาตรฐานการเรียนรู้ และจุดหมายของหลักสูตรเพียงใดซึ่งจะเป็นข้อมูลของผู้สอนในการใช้ประกอบการปรับปรุง และพัฒนาผลการเรียนการสอนต่อไปในเรื่องการวัดผลและประเมินผลนี้ ได้มีนักการศึกษาแสดงทัศนะไว้ ดังต่อไปนี้

๑. ความหมายของการวัดผลและประเมินผล

สุราษฎร์ พรหมจันทร์ ให้ความหมายของการวัดและประเมินผลว่า การวัดผล หมายถึง การกำหนดค่าแทนคุณลักษณะที่ต้องการจะวัด โดยใช้เครื่องมือที่มีคุณภาพไปวัดหรือไปตรวจสอบ เช่น ใช้ข้อสอบวัดความสามารถในการแก้ปัญหาในการทำงานของผู้เรียน เป็นต้น ส่วนการประเมินผลนั้น เป็นกระบวนการในการวินิจฉัยตัดสินคุณค่าคุณลักษณะที่ได้วัด มาเทียบกับเกณฑ์ว่าสมควรผ่านหรือไม่ผ่าน สอบได้หรือสอบตกในทำนองนี้ ดังนั้น กระบวนการในการประเมินผล จะต้องทำหลังจากได้มีการวัดผลมาก่อนแล้วเสมอ^{๑๑๐}

อำนาจ เลิศขันธ์ี กล่าวว่า การวัดผล หมายถึง กระบวนการกำหนดรายละเอียดของข้อมูลให้เป็นตัวเลข ภายใต้กฎเกณฑ์ในการกำหนดตัวเลขแทนปริมาณ ของสิ่งที่จะวัดตามคุณลักษณะ ส่วนการประเมินผล หมายถึง กระบวนการตัดสินใจข้อมูลที่ได้จากการวัดผลอย่างมีหลักเกณฑ์^{๑๑๑}

รุ่งชัชดาพร เวหะชาติ กล่าวว่า การวัดผล (Measurement) เป็นกระบวนการที่กำหนดจำนวนตัวเลขให้กับวัตถุสิ่งของหรือบุคคลตามความมุ่งหมายและเปรียบเทียบลักษณะความแตกต่างที่ปรากฏอยู่ในสิ่งที่จะวัดนั้น เช่น การวัดความสามารถทางสมองด้านต่างๆ การวัดคุณสมบัติทางกายภาพ เช่น น้ำหนัก ขนาดของวัตถุ ผลที่ได้จากการวัดเป็นจำนวนตัวเลข จุดมุ่งหมายของการวัดผลนั้น เป็นการตรวจสอบการสอนของครูอาจารย์และการเรียนของผู้เรียน ในด้านการเรียนรู้ ๓

^{๑๑๐} สุราษฎร์ พรหมจันทร์, ยุทธวิธีการเรียนการสอนวิชาเทคนิค, ฉบับปรับปรุง, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐๗.

^{๑๑๑}อำนาจ เลิศขันธ์ี, คู่มือการสร้างข้อทดสอบและการประเมินผลการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : อำนวยการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๗.

ด้าน คือ ด้านความรู้ความเข้าใจ (Cognitive Domain) ด้านทักษะปฏิบัติ (Psychomotor Domain) ด้านเจตคติ (Affective Domain)

สำหรับการประเมินผล (Evaluation) เป็นการพิจารณาตัดสินเกี่ยวกับคุณภาพ คุณค่า ความจริงและการกระทำ บางทีขึ้นอยู่กับการวัดเพียงอย่างเดียว เช่น คะแนนสอบ แต่โดยทั่วไปจะเป็นการรวมการวัดหลายทางๆ โดยอาศัยข้อมูลหรือรายละเอียดจากการสังเกต การตรวจผลงาน การสัมภาษณ์ หรือการทดสอบประกอบการพิจารณา การประเมินผลแต่ละครั้ง จะประกอบด้วยผลการวัดที่ได้จากกระบวนการต่างๆ เกณฑ์การพิจารณา และการตัดสินใจ เป็นการชี้ขาดหรือสรุปผลการเปรียบเทียบผลของการวัดกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้^{๑๓๒}

สมบูรณ์ ชิตพงษ์ การวัดผล หมายถึง การกำหนดสิ่งที่มีความหมายแทนคุณลักษณะคุณภาพ ของสิ่งที่ต้องการวัดโดยสิ่งที่กำหนดนั้นอาจอยู่ในรูปของภาษาตัวเลขสัญลักษณ์ก็ได้ ส่วนการประเมินผล หมายถึง การนำสิ่งที่ได้จากการวัดมาตัดสิน ตีราคา ซึ่งการที่จะตัดสินหรือตีราคาส่งใดได้นั้น จำเป็นจะต้องอาศัยหลักเกณฑ์ที่เกี่ยวข้อง เพราะผลการประเมินจะอยู่ในรูปของความเหมาะสม หรือไม่เหมาะสม ดีหรือเลว ใช้ได้ หรือ ใช้ไม่ได้ เป็นต้น^{๑๓๓}

ภาวิดา ชาราศรีสุทธิ ได้สรุปความหมายของการวัดและประเมินผลว่า การวัดผลเป็นการบอกเชิงปริมาณ หรือการตีค่าเป็นตัวเลขตามกฎเกณฑ์ การประเมินผล คือ กระบวนการพิจารณาตัดสินคุณค่าของวัตถุ คน สิ่งของ หรือการดำเนินงานว่าบรรลุความสำเร็จมากน้อยเพียงใด เก่งหรือไม่เก่ง ดีหรือไม่ดี โดยอาศัยข้อมูลที่ได้มาจากการวัดเป็นหลัก^{๑๓๔}

วนิดา เดชตานนท์ กล่าวว่า การวัดผล หมายถึง กระบวนการในการกำหนดหรือหาจำนวนปริมาณอันดับแทนคุณลักษณะของสิ่งหนึ่งสิ่งใด หรือแทนพฤติกรรมความสามารถของบุคคลโดยใช้เครื่องมือช่วยในการวัดผล การวัดจะอยู่ในรูปของตัวเลข หรือคะแนน หรือบรรยายลักษณะสิ่งนั้นทำให้รู้รายละเอียดเกี่ยวกับสิ่งที่วัดว่ามีจำนวน หรือปริมาณเท่าใด หรือมีลักษณะ

^{๑๓๒} รุ่งรัชดาพร เวหะชาติ, การบริหารงานวิชาการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๕๐), หน้า ๕๕.

^{๑๓๓} สมบูรณ์ ชิตพงษ์, การวัดและการประเมินผลการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, ๒๕๓๖), หน้า ๔๘๕.

^{๑๓๔} ภาวิดา ชาราศรีสุทธิ, การจัดและการบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐), หน้า ๘๐.

อย่างไร เช่น กระดานดำยาว ๓ เมตร ๕๐ เซนติเมตร เด็กชายแดงได้คะแนนวิชาคณิตศาสตร์ ๓๐ คะแนน เป็นต้น^{๑๓๕}

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ กล่าวว่า การวัดผลเป็นกระบวนการ ที่กำหนดจำนวนตัวเลขให้กับวัตถุสิ่งของหรือบุคคลตามความมุ่งหมาย และเปรียบเทียบลักษณะความแตกต่างที่ปรากฏอยู่ในสิ่งที่จะวัดนั้น ๆ เช่น การวัดความสามารถทางสมองด้านต่าง ๆ ผลที่ได้จากการวัดผลจะเป็นตัวเลขเป็นการวัดเชิงปริมาณ^{๑๓๖}

โนรี ใจใส ให้ความหมายว่า การวัดผล (Measurement) คือ กระบวนการที่จะได้มาซึ่งข้อมูล ตามจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอน โดยใช้เครื่องมือ / วิธีการวัดทางการศึกษาได้มากมายหลายวิธี การทดสอบ การสังเกตพฤติกรรมผู้เรียน การสอบถาม / สัมภาษณ์ การดูจากผลงานที่ส่งและจากปฏิกิริยา / การเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนการสอน ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการวัดผลนี้ จะนำไปสู่ขั้นตอนการประเมินผล (Evaluation) ต่อไป การประเมินผล (Evaluation) เป็นกระบวนการนำข้อมูลที่ได้จากการวัดผลมาตัดสินคุณค่า เช่น เมื่อทำการวัดผลในวิชาหนึ่งแล้วนักศึกษาได้คะแนนรวม ๘๖ คะแนน จากคะแนนเต็ม ๑๐๐ คะแนน แล้วนำมาประเมินผล / ตัดสินคุณค่าซึ่งถ้ามีการตั้งเกณฑ์ไว้ ๘๕ คะแนน ถือว่าการประเมินผลอยู่ในระดับดีมาก (A)^{๑๓๗}

เตือนใจ เกตุษา ได้ให้ความหมายของการวัดผลว่า หมายถึง การรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับตัวนักเรียน ซึ่งจำเป็นต้องใช้เครื่องมือหลาย ๆ ชนิด มาวัดดูว่าหลังจากที่นักเรียนเรียนไปแล้ว อาจจะ เป็น ๑ อาทิตย์ ๑ เดือน หรือ ๑ ภาคเรียน เขาสัมฤทธิ์ผลในสิ่งที่เรียนไปแล้วมากน้อยเพียงใด^{๑๓๘}

จากความหมายที่กล่าวมาทั้งหมด สามารถสรุปได้ว่า การวัดผล หมายถึง กระบวนการที่จะกำหนดคุณลักษณะความรู้ความสามารถของนักเรียน โดยการตีค่าเป็นตัวเลข หรือสัญลักษณ์ตามกฎเกณฑ์ที่ตั้งไว้ โดยอาศัยเครื่องมือ และวิธีการวัดหลาย ๆ อย่างประกอบกัน

จันทร์านิ สงวนนาม กล่าวว่า การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ เป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะช่วยตรวจสอบคุณภาพของผู้เรียน ว่าผู้เรียนมีความก้าวหน้าทั้งด้านความรู้ ทักษะ กระบวนการคุณธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ ซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

^{๑๓๕} วนิดา เดชตานนท์, การประเมินผลการเรียน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (นครราชสีมา : ภาควิชาทดสอบและวิจัยการศึกษาคณะครุศาสตร์สถาบันราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๔๐), หน้า ๔.

^{๑๓๖} ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, การบริหารงานวิชาการ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์สื่อเสริมกรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๔), หน้า ๑๖๖.

^{๑๓๗} โนรี ใจใส, คู่มือการวัดและการประเมินผลการเรียนรู้, (สุราษฎร์ธานี : มหาวิทยาลัย สงขลานครินทร์, ๒๕๕๒), หน้า ๑.

^{๑๓๘}เตือนใจ เกตุษา, การประเมินผลการสอน, (กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๑.

หรือไม่เพียงใด ผลการประเมินจะช่วยให้ผู้สอนรู้ข้อบกพร่องหรือความก้าวหน้าของผู้เรียน ทำให้สามารถจัดกิจกรรมการเรียนรู้และวิธีการแก้ปัญหาหรือพัฒนาให้เหมาะสมได้^{๑๓๕}

อเนก เพียรอนุกุลบุตร ให้ความหมายว่า การประเมินผล เป็นการวินิจฉัย ตีราคา บ่งคุณค่าโดยสรุป โดยเปรียบเทียบกับเกณฑ์อย่างใดอย่างหนึ่งว่า ดี เลว เค่น ด้อย ประการใด^{๑๓๖}

อาภรณ์ ใจเที่ยง ได้กล่าวถึงการวัดและประเมินผลว่า เป็นสิ่งที่ช่วยให้ผู้สอนทราบว่าการสอนที่ผ่านมานั้นบรรลุผลหรือไม่ มากน้อยเพียงใด ผู้เรียนเกิดผลสัมฤทธิ์ตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ มีตอนใดหรือจุดประสงค์ข้อใดบ้างที่ยังไม่บรรลุ ทำให้ผู้สอนสามารถแก้ไขข้อบกพร่องได้ตรงจุด การวัดและประเมินนี้มีประโยชน์ทั้งต่อผู้เรียนและผู้สอน ผู้สอนจึงต้องทำการวัดและประเมินผลทุกครั้งการสอน^{๑๓๗}

สุภาพ วาดเขียน และอรพินธ์ โกชนดา ได้อธิบายความหมาย ของการประเมินผล การศึกษาไว้ว่า เป็นการพิจารณาตัดสินเกี่ยวกับคุณภาพ คุณค่าความจริง และการกระทำ บางที่ขึ้นอยู่กับ การวัดเพียงอย่างเดียว เช่น คะแนนสอบ แต่ส่วนมาก มักเป็นการรวมการวัดหลาย ๆ อย่างต่าง ๆ กันเพื่อวินิจฉัยคุณค่าหรือตัดสินคุณลักษณะต่าง ๆ ที่ได้มาจากการวัดหลาย ๆ อย่าง^{๑๓๘}

บุญเลี้ยง ทุมทอง กล่าวว่า การวัดและประเมินผลเป็นเครื่องมืออันหนึ่งที่จะช่วยพัฒนาคุณภาพของนักการศึกษาในระดับการศึกษาต่างๆ เพราะผลจากการวัดจะเป็นพื้นฐานในการตัดสินใจของครูและนักการศึกษา เพื่อใช้ปรับปรุงวิธีการสอน การแนะแนว เป็นต้น ผลของการสอบของนักเรียนที่ไม่ดี ไม่เพียงแต่แสดงความอ่อนของนักเรียนแต่ละคนเท่านั้น เพราะถ้าพิจารณาผลการสอบรวมทั้งโรงเรียนก็จะแสดงถึงความบกพร่องในการสอนไม่ดีของครูด้วย และถ้าพิจารณาผลการสอบรวมทั้งในโรงเรียนก็จะแสดงถึงความบกพร่องในด้านการบริหาร โรงเรียนของครูใหญ่ และคณะผู้บริหารอีกด้วย^{๑๓๙}

^{๑๓๕} จันทราณี สงวนนาม, **ทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการบริหารสถานศึกษา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทบุ๊คพอยท์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๕๔.

^{๑๓๖} อเนก เพียรอนุกุลบุตร, **การวัดและประเมินทางการศึกษา**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : ป.สัมพันธ์พาณิชย์, ๒๕๒๗), หน้า ๓.

^{๑๓๗} อาภรณ์ ใจเที่ยง, **หลักการสอน (ฉบับปรับปรุง)**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรินต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๕๓), หน้า ๘.

^{๑๓๘} สุภาพ วาดเขียน และอรพินธ์ โกชนดา, **การประเมินผลการเรียนการสอน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐), หน้า ๓.

^{๑๓๙} บุญเลี้ยง ทุมทอง, **การพัฒนาหลักสูตร**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทแอคทีฟ พรินท์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๒๗๔-๒๗๕.

กระทรวงศึกษาธิการ ให้ทัศนะว่า การวัดและประเมินผลเป็นกระบวนการเก็บรวบรวม ข้อมูล ร่องรอย หลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการ ความก้าวหน้า และความสำเร็จทางการเรียน ของผู้เรียนอย่างเป็นระบบ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาและเรียนรู้ อย่างเต็มตามศักยภาพ^{๑๔๔}

กรมวิชาการ กล่าวว่า การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ เป็นกระบวนการที่ให้ผู้สอนใช้ พัฒนาคุณภาพการเรียน เพราะจะช่วยให้ได้ข้อมูลสารสนเทศที่แสดงพัฒนาการ ความก้าวหน้า และ ความสำเร็จทางการเรียนของผู้เรียน รวมทั้งข้อมูลที่จะเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิด การพัฒนาและเรียนรู้อย่างเต็มตามศักยภาพ^{๑๔๕}

นิตยา สุวรรณศรี กล่าวว่า การประเมินผล หมายถึง การนำผลของการวัดมาจัดลำดับ คุณภาพ โดยพิจารณาเปรียบเทียบกับเกณฑ์มาตรฐานอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วตัดสินออกมาว่า ต่ำกว่า เกณฑ์ สูงกว่าเกณฑ์ หรือ เก่ง ปานกลาง หรืออ่อนแอไหน แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ^{๑๔๖}

๑. การประเมินผล เพื่อตัดสินผลการเรียน หมายถึง การสอบปลายภาคปลายปี เพื่อพิจารณาให้ระดับคะแนนหรือการให้สอบได้หรือสอบตก การจัดการศึกษาของประเทศไทยที่ ผ่านมานั้นเรื่องนี้มาก

๒. การประเมินผลเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอน หมายถึง การประเมินผล เพื่อต้องการทราบพื้นฐานของนักเรียนทราบความรู้ความสามารถตามจุดประสงค์ของการสอนที่ กำหนดไว้ครูจะประเมินไปควบคู่กับการสอนโดยคำนึงถึงจุดประสงค์เป็นหลักในการประเมิน หลักในการประเมินผล ข้อมูลที่ได้รับจะนำมาเป็นแนวทางในการประเมินผล ให้เกิดผลดีมี ประสิทธิภาพยิ่งขึ้นซึ่งในปัจจุบันใช้การประเมินผลเช่นนี้ ในการจัดการศึกษาในสถานศึกษา

การประเมินผล หมายถึง กลไกที่จะกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาเพราะจะทำให้ได้ข้อมูล ย้อนกลับที่สะท้อนให้เห็นถึงการดำเนินงานที่ผ่านมาว่าบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้มากหรือน้อย เพียงใดต้องปรับปรุงแก้ไขในเรื่องใดบ้างผู้บริหารและผู้สอนที่เข้าใจระบบการประกันคุณภาพอย่าง ถูกต้องจะตระหนักถึงความสำคัญของการประเมินผลไม่กลัวการประเมินผลโดยเฉพาะการประเมิน ตนเอง เป็นการประเมินที่มุ่งเพื่อการพัฒนาไม่ใช่การตัดสินถูก-ผิด ไม่ใช่การประเมินเพื่อประเมิน

^{๑๔๔} กระทรวงศึกษาธิการ, **นิยามคำศัพท์หลักสูตร**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์ การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๒๕.

^{๑๔๕} กรมวิชาการ, **หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔** พิมพ์ครั้งที่ ๑๓ กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๕

^{๑๔๖} นิตยา สุวรรณศรี , **หลักสูตรการจัดการประถมศึกษา**. อุดรดิตถ์ : ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์. (๒๕๔๑, หน้า๑๖๐)

และไม่ใช่ว่าเรื่องที่ทำยาก ไม่ต้องคิดเครื่องมือหรือแบบประเมินมาก แต่เป็นการประเมินในงานที่ทำอยู่เป็นประจำเครื่องมือที่ใช้เป็นสิ่งที่มียอยู่แล้วโดยไม่ต้องสร้างขึ้นใหม่ เช่น สถิติที่เป็นข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของฝ่ายวิชาการ ผลงานหรือการบ้าน การทดสอบย่อยของผู้เรียนในชั้นเรียน เป็นข้อมูลที่ครูมีอยู่แล้วเพียงแต่จัดเก็บให้เป็นระบบมากขึ้นเท่านั้น

ศุวิมล ว่องวานิช กล่าวว่า การประเมินผล E (valuation) หมายถึง กระบวนการตีความหรือตัดสินคุณค่าของสารสนเทศที่รวบรวมมาได้ โดยสารสนเทศที่รวบรวมมาได้จากกระบวนการประเมินนั้น เป็นเสมือนภาพจากกระจกเงาที่สะท้อนให้เห็นภาพผู้เรียนในห้อง เรียนเท่านั้น สารสนเทศเหล่านั้นได้สะท้อนคุณค่าในตัวผู้เรียนที่เราตั้งไว้หรือไม่กล่าวคือ นักเรียนได้เรียนรู้ในสิ่งที่เรามุ่งมั่นให้เขาเรียนหรือไม่ มากน้อยเพียงใด^{๔๖}

สมสกุล รสชาติ กล่าวว่า การประเมินผล หมายถึง กระบวนการที่จะทำให้ทราบถึงประสิทธิภาพของการเรียนการสอนทราบทั้งผลการสอนของผู้สอนทราบผลการเรียนของผู้เรียน และผลสัมฤทธิ์ของหลักสูตร สิ่งสำคัญจากการวัดผลและประเมินผล จะเป็นตัวบ่งชี้คุณภาพของผู้สอนและผู้บริหารด้วยว่าเป็นอย่างไร และนำเอาผลที่ได้จากการวัดการประเมินผลไปปรับปรุงการเรียนการสอน^{๔๗}

สรุปว่า การประเมินผล หมายถึง กระบวนการที่ให้ผู้สอนใช้พัฒนาคุณภาพผู้เรียนในการจัดการเรียนการสอนเพื่อจะได้ทราบพื้นฐานความรู้ของผู้เรียนแล้วนำมาจัดกิจกรรมให้เหมาะสมใช้เป็นข้อมูลในการปรับปรุงการจัดการเรียนการสอนวิธีการสอนเพื่อตัดสินเลื่อนชั้นให้กับผู้เรียน และเพื่อให้การจัดการเรียนการสอนบรรลุจุดมุ่งหมายของหลักสูตร

๒. ความสำคัญของการวัดและประเมินผล

เกษม ขาวคาเขตร์ กล่าวว่า ความสำคัญของการประเมินผลมีดังนี้^{๔๘}

๑. เพื่อปรับปรุงแผนงานและโครงการต่างๆ

^{๔๖} ศุวิมล ว่องวานิช, การวัดและประเมินผลการเรียนรู้แนวใหม่, กรุงเทพมหานครฯ : ศูนย์เอกสารทางวิชาการ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (๒๕๔๖, หน้า ๑๗๑)

^{๔๗} สมสกุล รสชาติ, รูปแบบการบริหารงานวิชาการของงานโรงเรียนสังกัดเทศบาลนครนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต มหาวิทยาลัยนครสวรรค์. (๒๕๔๘, หน้า ๖๗)

^{๔๘} เกษม ขาวคาเขตร์, สภาพและปัญหาการจัดการเรียนการสอนทางไกลผ่านดาวเทียม ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม.,มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่. (๒๕๔๒, หน้า ๑๓)

๒. เพื่อปรับปรุงโครงสร้างขององค์การ

๓. เพื่อปรับปรุงการบริการเพื่อนำไปใช้ประกอบการตัดสินใจเกี่ยวกับนโยบายการบริหารและการปฏิบัติสำหรับบุคคลกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กลุ่มคนในองค์การ ผู้บริหาร โครงการ องค์การที่ให้ทุนสนับสนุน ประชากรทั่วไปและผู้ประเมินผลโครงการและการวัดผลประเมินผล

นภมณฑล ลิขมื่นเปี่ยม, และวลัยพร ศิริภิรมย์ กล่าวว่า การประเมินผลการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี มีความสำคัญมาก จึงได้ทำการวิจัยและจากงานวิจัยได้สรุปผลในส่วนของการวัดผลประเมินผลการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลีไว้ว่า การประเมินผลเป็นกระบวนการหนึ่งในการจัดการเรียนการสอนและเป็นกระบวนการที่สามารถตัดสินคุณภาพคุณค่าหรือกำหนดค่าของวัตถุประสงค์ของโครงการ การศึกษาพฤติกรรมของผู้เรียนหรือความรู้ความสามารถของผู้เรียน อย่างมีหลักเกณฑ์ว่าดี-เลว เก่ง-ไม่เก่งอย่างไร ปัญหาด้านการประเมินผลการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี คือ^{๕๐}

๑. ความเหมาะสมของเครื่องมือวัด และวิธีการประเมินผลที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอน การปฏิบัติงานและผลสัมฤทธิ์ของพระภิกษุสามเณรผู้เรียน การประเมินผลเป็นการตรวจสอบผู้เรียนว่ามีความรู้ความเข้าใจและความสามารถตามจุดประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนดไว้หรือไม่ มีสิ่งใดควรจะต้องปรับปรุงแก้ไขอย่างไรหรือไม่ เกณฑ์การประเมินผล มักวัดความจำมากกว่าความเข้าใจ และการคิดวิเคราะห์ไม่มีเกณฑ์มาตรฐานและเกณฑ์แน่นอน ควรปรับเกณฑ์การประเมินผลโดยใช้วิธีคำนวณสายกลาง จัดระบบให้มีมาตรฐานเดียวกัน โดยเน้นการวัดความเข้าใจและการประยุกต์ใช้มากกว่าวัดความจำ

๒. ความยากง่ายของข้อสอบ ข้อสอบพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ยากเกินไป ขาดการทดสอบความยากง่าย ควรมีการทดสอบความยากง่ายของข้อสอบเพื่อวัดผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนให้ครอบคลุมทุกด้าน ข้อสอบควรเน้นการประยุกต์ใช้และ ควรปรับปรุงการออกข้อสอบโดยให้เล็กรวบรวมการสอบเก็บสะสมได้ในทุกระดับและควรให้ผู้สอนได้ประเมินผลการเรียนพฤติกรรมการเรียนของผู้เรียนหรือองค์ประกอบอื่นๆ ประกอบด้วย

๓. การสอบบาลีสนามหลวงถือเป็นมาตรการสำคัญในการวัดภูมิปัญญาและผลการศึกษาทางด้านพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทยผลการสอบที่ประกาศแต่ละปีมีความหมายกับผู้สอบและสำนักเรียนหรือนักศาสนศึกษาชั้นสังกัดมาก เนื่องจากกองบาลีสนามหลวง ได้กำหนด

^{๕๐} นภมณฑล ลิขมื่นเปี่ยม, และวลัยพร ศิริภิรมย์, แนวทางการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒, กรุงเทพมหานคร : กลุ่มงานศาสนากับการเรียนรู้, ๒๕๔๕,

เกณฑ์การสอบได้ไว้สูงมากแต่ละปีจึงมีจำนวนผู้สอบได้น้อยกว่าผู้สอบตกยิ่งประโยคสูงๆ ยังมีผู้เรียนและผู้สอบได้น้อยลงไปตามลำดับ โดยเฉพาะเปรียญธรรม ๕ ที่เป็นประโยคสูงสุด ในหนึ่งปี มีผู้สอบได้เพียงไม่กี่สิบรูป ยกตัวอย่าง ปีการศึกษา ๒๕๔๕ มีผู้ขอเข้าสอบเปรียญธรรม ๕ จำนวนถึง ๒๗๗ รูป คงสอบ ๒๖๑ รูป และสอบได้เพียง ๔๔ รูป คิดเป็นร้อยละ ๑๖.๘๖ เท่านั้น

ขวาล แพร์ตกุล ได้สรุปความหมาย ของการประเมินผลไว้ว่า เป็นกระบวนการที่ครูนำทุก ๆ รายการที่ทราบจากการวัดไปใช้ คือ ครูนำผลต่าง ๆ จากการวัดผลเหล่านั้นมารวมกัน เพื่อนำไปใช้ในการวินิจฉัยตีราคาคุณค่า และชี้ขาดลงเป็นผลสรุปว่าเด็กคนนั้นมีคุณภาพสูงหรือต่ำสมควรสอบได้หรือตก ซึ่งการประเมินค่าที่ดีต้องตั้งบนรากฐานของการวัดที่ดี^{๕๑}

จากความหมายของการวัดและประเมินผลที่กล่าวมา สรุปได้ว่าการวัดและประเมินผลคือการทดสอบความรู้ ความเข้าใจและความสามารถของนักเรียนที่ผ่านการเรียนการสอนตามเกณฑ์ที่สำนักเรียนกำหนดขึ้น เพื่อตรวจสอบและวิเคราะห์ผลการเรียนการสอน การประเมินผล หมายถึง กระบวนการตัดสินคุณค่าของสิ่งของหรือการกระทำใด ๆ โดยเปรียบเทียบกับเกณฑ์มาตรฐานในแง่ของการเรียนการสอน การประเมินผลการเรียน หมายถึง กระบวนการที่ใช้ตัดสินใจว่าผู้เรียนได้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ตามเป้าหมายของการสอน หรือไม่เพียงใด

การวัดและประเมินผลเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนการสอน การสอนที่สมบูรณ์จะต้องเริ่มที่การตั้งจุดมุ่งหมายของการสอน เตรียมเนื้อหา กิจกรรมและสื่อในเรื่องที่จะสอน สร้างเครื่องมือวัดและประเมินผล ลงมือสอน การวัดและประเมินผลการเรียนการสอนนอกจากจะเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนการสอนแล้ว การวัดและประเมินผลการเรียนการสอน ยังกระทำเพื่อจะได้ทราบ พื้นฐานความรู้ของผู้เรียน ปรับปรุงวิธีการเรียนการสอน และเพื่อตัดสินเลื่อนชั้น ดังนั้น การวัดผลและประเมินผลเป็นกิจกรรมทางวิชาการที่สำคัญยิ่งประการหนึ่ง การเรียนการสอนจะได้ผลดีเพียงไร หรือบรรลุจุดหมายหรือไม่ ย่อมทราบได้จากการวัดผลหรือประเมินผล

หน้าที่ของผู้บริหารในด้านการวัดและประเมินผล คือ การส่งเสริมให้ครูรู้จักหลักการ และ วิธีการวัดผลและประเมินผลนอกจากนั้นตัวผู้บริหารเองต้องมีความรู้ในเรื่องการวัดผล และ ประเมินผลด้วย เพราะจะได้เข้าใจ และสามารถแนะนำครูผู้สอนได้ ผู้บริหารจะต้องช่วยบริการและอำนวยความสะดวกในการจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการสร้างเครื่องมือวัดและประเมินผลต่าง ๆ^{๕๒}

^{๕๑} ขวาล แพร์ตกุล, เทคนิคการวัดผล, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (พระนคร : สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช, ๒๕๑๘), หน้า ๑๔๑.

^{๕๒} ภาวดีดา ธาราศรีสุทธิ, การจัดและการบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐), หน้า ๘๑-๘๒.

สรุปว่า การวัดและประเมินผลเป็นสิ่งจำเป็นในการเรียนการสอน เพราะเป็นวิธีการที่จะทำให้ทราบข้อมูลพื้นฐานของนักเรียนว่าเป็นอย่างไร ทำให้ทราบว่าการเรียนการสอนดีเพียงไรหรือบรรลุจุดมุ่งหมายหรือไม่ ดังนั้น ผู้บริหารต้องมีความรู้ในเรื่องการวัดผลและประเมินผล และอำนวยความสะดวกในการจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการสร้างเครื่องมือวัดและประเมินผลต่างๆ

๓. องค์ประกอบของการประเมินผล

ไพศาล หวังพานิช กล่าวว่า การประเมินผลมีองค์ประกอบหลัก ๓ ประการ คือ^{๑๕๓}

๑. ผลการวัดทำให้ทราบสภาพความจริงของสิ่งที่จะประเมินว่ามีปริมาณเท่าไร มีคุณสมบัติอย่างไร เพื่อใช้เป็นข้อมูลสำหรับนำไปเปรียบเทียบกับเกณฑ์

๒. เกณฑ์การพิจารณาในการที่จะตัดสินว่าสิ่งใดดีหรือสิ่งใดเลว สิ่งใดใช้ได้หรือใช้ไม่ได้นั้น จะต้องเป็นหลักหรือบรรทัดฐานที่ต้องการ โดยนำผลการวัดนั้นมาเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้หรือมาตรฐานที่ต้องการ เกณฑ์การพิจารณาในการประเมินผลการศึกษานั้นคือ จุดมุ่งหมาย ของการศึกษานั้นเอง

๓. การตัดสินใจเป็นการชี้ขาดหรือสรุปผลการเปรียบเทียบระหว่างผลการปฏิบัติ ซึ่งได้รับการวัดกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้ว่าสูงต่ำกว่ากันขนาดไหน ทั้งนี้การตัดสินใจที่ดีต้องอาศัยการพิจารณาอย่างถี่ถ้วนทุกแง่มุมและการกระทำทุกอย่างยุติธรรมโดยอาศัยสภาพและความเหมาะสมต่าง ๆ ประกอบหรือต้องมีคุณธรรมที่ดี

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ กล่าวว่า องค์ประกอบด้านการประเมินผล คือ^{๑๕๔}

๑. ผลการวัดที่ได้จากกระบวนการต่างๆ เช่น จากการสังเกตการตรวจงานการสัมภาษณ์ หรือการทดสอบ

๒. เกณฑ์การพิจารณา เพื่อจะใช้เป็นแนวทางหรือหลักในการพิจารณาว่า เก่ง-อ่อน พอใจ-ไม่พอใจ ผ่าน-ไม่ผ่าน โดยนำผลที่วัดได้มาเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้

๓. การตัดสินใจ เป็นการชี้ขาดหรือสรุปผลการเปรียบเทียบระหว่างผลของการวัดกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้ การวัดผลการเรียนรู้ และจุดมุ่งหมายของการวัดผล เป็นการตรวจสอบการสอนของผู้สอนและการเรียนของผู้เรียน ใน ๓ ด้าน คือ

^{๑๕๓}ไพศาล หวังพานิช, การวัดผลการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๑๔.

^{๑๕๔}ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, การบริหารงานวิชาการ(กรุงเทพมหานคร: ศูนย์สื่อเสริมกรุงเทพมหานคร (๒๕๓๕, หน้า ๑๕๕)

๓.๑ ด้านความรู้ความเข้าใจ (Cognitive domain)

๓.๒ ด้านทักษะการปฏิบัติ (Psychomotor domain)

๓.๓ ด้านเจตคติ (Affective domain)

กรมวิชาการ กล่าวว่า การประเมินผลการเรียนรู้มีองค์ประกอบ^{๕๕} ดังนี้

๑. การประเมินผลระดับชั้นเรียน มีจุดหมายสำคัญของการประเมินระดับ ชั้นเรียน คือ มุ่งหาคำตอบว่าผู้เรียนมีความก้าวหน้าทั้งด้านความรู้ ทักษะกระบวนการ คุณธรรม และ ค่านิยมอันพึงประสงค์ อันเป็นผลเนื่องจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้หรือไม่/เพียงใด

๒. การประเมินผลระดับสถานศึกษาเป็นการประเมินเพื่อตรวจสอบความก้าวหน้าด้านการเรียนรู้เป็นรายชั้นปีและช่วงชั้น สถานศึกษานำข้อมูลที่ได้ไปใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงพัฒนาการเรียนการสอนและคุณภาพของผู้เรียนให้เป็นไปตามมาตรฐานการเรียนรู้ของกลุ่มสาระต่างๆ สถานศึกษาต้องจัดให้มีการเรียนการสอนและจัดให้มีการประเมินผลการเรียนรู้ด้วย

วศิน กาญจนวนิชย์กุล กล่าวว่า การประเมินผลเป็นกระบวนการ การต่อเนื่อง ของการเรียน การสอน แบ่งเป็น ๓ ขั้นตอน^{๕๖} ดังนี้

๑. การประเมินผลก่อนเรียน เพื่อช่วยให้ผู้สอนได้ทราบความสามารถของแต่ละคน เพื่อเป็นข้อมูลในการพิจารณาตัดสินว่าจะมีความสามารถเพียงพอในการศึกษาต่อหรือไม่ ถ้าไม่ดีพอจะได้ทำการปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้นได้

๒. การประเมินผลระหว่างเรียนเมื่อมีการสอนไประยะหนึ่งๆควรจะได้มีการประเมินผลผู้เรียนตามจุดประสงค์ของรายวิชานั้นๆ เพื่อจะได้ทราบว่ามีความรู้เพียงพอหรือจะก้าวหน้าไปข้างหน้าได้หรือยัง

๓. การประเมินผลหลังเรียน เป็นการประเมินผลรวมครอบคลุมจุดประสงค์ต่างๆ หลายจุดประสงค์ เป็นการประเมินเพื่อตัดสินความสามารถ เพื่อดูว่าตั้งแต่ต้นจนบัดนี้ผู้เรียนมีความสามารถตามจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมต่างๆ มากน้อยเพียงใด

สุนันทา สุนทรประเสริฐ กล่าวว่า การประเมินผลมีลักษณะ^{๕๗} ดังนี้

^{๕๕} กรมวิชาการ,หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ พิมพ์ครั้งที่ ๓,กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว (๒๕๔๕,หน้า ๒๔-๒๕)

^{๕๖} วศิน กาญจนวนิชย์กุล การวัดและการประเมินผล. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.(๒๕๔๕,หน้า ๒๖-๒๗)

^{๕๗} สุนันทา สุนทรประเสริฐ การเขียนแผนการสอนแนวปฏิรูปการศึกษาตาม พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ ๒๕๔๒. สุพรรณบุรี : ริมปิง.(๒๕๔๕,หน้า ๕๕)

๑. ประเมินให้ครอบคลุมทุกจุดประสงค์การเรียนรู้ที่ระบุไว้ในแผนการสอน

๒. เลือกวิธีการประเมินผลที่เชื่อถือได้ และเหมาะสมกับพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียนที่ต้องการประเมิน

๓. เลือกใช้วิธีการประเมินที่ง่ายและสะดวกในการใช้ประเมิน

๔. ควรใช้เครื่องมือที่พอเชื่อถือได้ประกอบการประเมินทุกครั้ง

๕. ควรให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมและมีบทบาทในการประเมินผลตนเองด้วยในบางโอกาส

๖. ควรมีข้อมูลหรือสารสนเทศที่แสดงว่าทั้งผู้สอนและผู้เรียนได้นำผลของการประเมินไปใช้ประโยชน์ เพื่อการปรับปรุงการเรียนการสอน

๗. ในกรณีที่เป็นการประเมินผลการเรียนรู้ที่สำคัญ เช่น การทดสอบย่อย การสังเกตที่ต้องใช้เครื่องมือประกอบ การใช้ใบงานให้ทำกิจกรรมต่างๆหรือแบบฝึกหัด ผู้สอนอาจจะระบุไว้ในภาคผนวกได้ ควรคำนึงและยึดถือหลักการประเมินก่อนการเรียน ระหว่างเรียน และหลังเรียนทุกครั้งในการจัดการเรียนการสอน โดยวิธีที่ง่ายและเหมาะสม เช่น ประเมินก่อนเรียน โดยการซักถาม ทำแบบฝึกหัด เล่าเรื่องแสดงความคิดเห็น ทดสอบสมรรถภาพย่อยด้านต่างๆ ทดลองปฏิบัติหรือแสดงออกอื่นๆ ตามลักษณะเนื้อหาวิชาประเมินระหว่างเรียน โดยการสังเกต ซักถาม ทำแบบ ฝึกหัดทดสอบย่อย ตรวจสอบผลงาน ผลการจัดกิจกรรม หรือการแสดงออกในเรื่องต่างๆ สรุปว่า องค์ประกอบด้านการประเมินผล ได้แก่ ผลการวัดที่ได้จากกระบวนการต่างๆ เกณฑ์การพิจารณาและการตัดสินใจ และการประเมินผลเป็นกระบวนการต่อเนื่องของการเรียนการสอน ๓ ขั้นตอน คือ

๑. การประเมินผลก่อนเรียน

๒. การประเมินผลระหว่างเรียนและ

๓. การประเมินผลหลังเรียนหรือการประเมินผลรวม

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ด้านการประเมินผล หมายถึง การเรียนการสอน พระปรีชาธรรม แผนกบาลี เป็นกิจกรรมทางวิชาการที่สำคัญ เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการจัดการเรียนการสอน ที่แตกต่างจากสถานศึกษาของรัฐและเอกชนทั่วไป ได้แก่ สำนักศาสนศึกษาดำเนินการสอนเตรียมความพร้อมของผู้เรียนเพื่อสอบ กองบาลีสนามหลวงเป็นผู้จัดสอบพระปรีชาธรรม แผนกบาลีเมื่อผู้สอบประโยค ๑-๒ ถึงเปรียญธรรม ๕ สอบไม่ผ่าน ครั้งแรกเปิดโอกาสให้มีการสอบครั้งที่สองความสะดวกในการสอบบาลีสนามหลวงระดับประโยค ๑-๒ ถึงเปรียญธรรม ๔ จัดสถานที่ให้สอบทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค การสอบ บาลีสนามหลวงระดับเปรียญธรรม ๕ ถึงเปรียญธรรม ๘ จัดสถานที่ให้สอบเฉพาะ ในส่วนกลาง ข้อสอบบาลีสนามหลวงที่ใช้สอบไม่ครอบคลุม

เนื้อหาวิชาที่เรียนการสอบบาลีสนามหลวงเป็นการวัดความรู้พื้นฐานของผู้เรียน เพื่อตัดสินเลื่อนชั้นให้กับผู้เรียนและการวัดผลประเมินผลปัจจุบันใช้เกณฑ์คะแนนและวิธีการตรวจประโยคบาลีสนามหลวง พ.ศ.๒๕๔๗

๔. หลักการวัดผลและประเมินผลการศึกษา

พิชิต ฤทธิจรูญ แสดงทัศนะว่า เพื่อให้การวัดผล และประเมินผลการศึกษาเป็นไปอย่างถูกต้อง และมีประสิทธิภาพสอดคล้องกับจิตวิทยาการเรียนรู้ควรยึดหลักในการปฏิบัติดังนี้^{๕๔}

๑. วัดให้ตรงกับจุดมุ่งหมาย
๒. ใช้เครื่องมือที่มีคุณภาพ
๓. คำนึงถึงความยุติธรรม
๔. การแปลผลให้ถูกต้อง
๕. ใช้ผลของการวัดและการประเมินให้คุ้มค่า

๕. ความมุ่งหมายของการประเมินผล

พิชิต ฤทธิจรูญ กล่าวไว้ว่า การประเมินผลการเรียนรู้การสอนมีความมุ่งหมายหลายประการ ซึ่งครูสอนอาจเลือกให้ให้ตรงกับความต้องการ ดังนี้^{๕๕}

๑. เพื่อสร้างแรงจูงใจในการเรียน
๒. เพื่อตรวจสอบความรู้พื้นฐาน
๓. เพื่อปรับปรุงการเรียนการสอน
๔. เพื่อวินิจฉัยข้อบกพร่อง
๕. เพื่อตัดสินผลการเรียน
๖. เพื่อจัดตำแหน่งหรือจัดประเภท
๗. เพื่อเปรียบเทียบระดับพัฒนาการ
๘. เพื่อพยากรณ์หรือทำนาย
๙. เพื่อประเมินค่า

ในความคิดของผู้วิจัยคิดว่า แนวคิดเกี่ยวกับการวัดผล และประเมินผลนี้สามารถนำมาใช้กับงานวิจัยนี้ได้ เพราะว่า การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี มีการวัดผลทั้งในระดับชั้นเรียนของแต่ละสำนัก และการประเมินผลในส่วนกลางของแผนกบาลีสนามหลวง

^{๕๔} พิชิต ฤทธิจรูญ, หลักการวัดและประเมินผลการศึกษา, พิมพ์ครั้งที่๒, (กรุงเทพมหานคร : เข้าส์ออฟ เฮอร์มีสส์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑-๑๓.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐-๒๒.

การวัดผล และประเมินผลดังกล่าว เป็นการตรวจสอบคุณภาพของครูผู้สอน และผู้เรียนว่ามีผลของการเรียนการสอนเป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนดไว้ หรือไม่เพียงใด และยังเป็นเครื่องมือที่ผู้สอนจะใช้สำหรับการปรับปรุง และพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

๖. ประโยชน์ของการวัดและประเมินผล

การวัดและประเมินผล เป็นสิ่งจำเป็นในกระบวนการเรียนการสอน มีประโยชน์ในด้านต่างๆ ดังนี้

๑. เพื่อปรับปรุงการเรียนการสอนของครูอาจารย์ ทำให้ครูอาจารย์ทราบว่าผลการสอนของตนเองเป็นอย่างไรและจะได้แก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้น

๒. เพื่อปรับปรุงการเรียนของนักเรียนนักศึกษา นักเรียนนักศึกษาจะได้ทราบว่าตนมีความรู้ ความเข้าใจในบทเรียนหรือไม่เพียงใด ซึ่งจะเป็แนวทางในการปรับปรุงตนเอง

๓. เพื่อปรับปรุงระบบการบริหารงานในสถานศึกษาทำให้ทราบสภาพที่แท้จริงของหลักสูตร โครงการสอนบันทึกการสอน ที่นำมาสู่การปฏิบัติว่า ประสบปัญหาอย่างไรจะได้แก้ไขปรับปรุงอย่างไร

๔. เพื่อเป็นข้อมูลทางการศึกษาทั่วไป เช่น ผลการเรียนการศึกษาสำเร็จตามหลักสูตรเป็นแนวทางในการทำงานและศึกษาต่อ

๕. เป็นหลักฐานด้านการศึกษาของสถานศึกษาในด้านการรับนักศึกษา ผลการเรียนและการสำเร็จตามหลักสูตร

๖. เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์สถานศึกษาในด้านผลการเรียน และการสำเร็จการเรียน ของนักเรียนนักศึกษา^{๑๖๐}

สรุปว่า การวัดและประเมินผลทำให้ผู้สอนและผู้เรียนทราบข้อบกพร่องของตนเอง ผู้สอนก็ทราบว่าผลการสอนของตนเองเป็นอย่างไร ผู้เรียนก็ทราบว่าตนเองมีความรู้ ความเข้าใจเพียงใด ซึ่งจะเป็ข้อมูลในการปรับปรุง พัฒนาทั้งผู้สอนและผู้เรียน

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องเรื่อง การจัดการเรียนการสอนของครู โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี เขตยานนาวา-สาทรและบางคอแหลม กรุงเทพมหานคร มีผู้ทำวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้มีจำนวนมากพอสมควร ผู้วิจัยได้รวบรวมผลงานวิจัยที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องมาประกอบการศึกษาวิจัย ดังต่อไปนี้

^{๑๖๐} ปรีชาพร วงศ์อนุตรโรจน์, การบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๖๖-๑๖๗.

พระมหาธีรสุข ทุมมสารโ ได้ศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง “การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี : กรณีศึกษานักเรียน วัดโมลีโลกยาราม เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร” พบว่า ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี สำนักเรียนวัดโมลีโลกยาราม เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร ทั้ง ๕ ด้าน คือ ด้านหลักสูตร เนื้อหาของหลักสูตรมีมากเกินไปและซ้ำซ้อนกันทำความเข้าใจได้ยาก ไม่เหมาะสมกับผู้เรียนในปัจจุบัน คิดเป็นร้อยละ ๓๐.๕ รองลงมา คือ เห็นว่า หลักสูตรขาดการปรับปรุงแก้ไขให้ทันสมัย เป็นหลักสูตรเดิมที่เรียนกันมาแต่โบราณ การเรียนเน้นการท่องจำมากกว่าการคิดวิเคราะห์ จึงทำให้ผู้เรียนนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิตประจำวันได้น้อย คิดเป็นร้อยละ ๕๘.๓ ตามลำดับ ด้านการจัดการเรียนการสอน การจัดครูสอนในแผนกบาลียังขาดระบบ และมาตรฐานที่ชัดเจน ครูสอนมีไม่เพียงพอ ขาดแผนการเรียนการสอนที่ชัดเจนและได้มาตรฐานเดียวกัน มักใช้ระบบพี่สอนน้อง คิดเป็นร้อยละ ๔๐.๕ รองลงมา คือ บุคลากรที่เข้ามาบวชเรียน มีจำนวนลดลง คิดเป็นร้อยละ ๒๕.๓ งบประมาณที่ใช้สำหรับการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนมีไม่เพียงพอ เวลาในการเรียนการสอนน้อยเกินไป สถานที่เรียนมีไม่เพียงพอและขาดความเหมาะสม คิดเป็นร้อยละ ๒๐.๖ ตามลำดับ ด้านสื่อการเรียนการสอน ได้แก่ สื่อสมัยใหม่สำหรับช่วยในการเรียนการสอนมีไม่เพียงพอ ที่มีอยู่ที่ขาดคุณภาพไม่สามารถสร้างแรงจูงใจให้กับผู้เรียนได้อย่างเต็มที่ คิดเป็นร้อยละ ๕๐.๓ รองลงมา คือ นักเรียนมีโอกาสใช้สื่อมากขึ้นไป และมีไม่เพียงพอสำหรับอาจารย์สอนทำให้ผู้เรียนได้รับประโยชน์ไม่เท่ากัน คิดเป็นร้อยละ ๓๑.๓ ตามลำดับ ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ได้แก่ กิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียนมีน้อยเกินไป มีเพียงการเรียนในห้องเรียนเท่านั้น คิดเป็นร้อยละ ๔๐.๕ รองลงมา คือ นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอนน้อยเกินไป คิดเป็นร้อยละ ๒๘.๓ และขาดกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับสิ่งที่ได้เรียนมา จึงทำให้ผู้เรียนได้รับประโยชน์จากการเรียนบาลีน้อยเกินไป คิดเป็นร้อยละ ๑๕.๒ ตามลำดับ ด้านการวัดผลและประเมินผล ได้แก่ ผู้เรียนให้ความสนใจต่อการวัดผลประจำเดือนน้อยเกินไป ขาดการเตรียมตัวและความกระตือรือร้น คิดเป็นร้อยละ ๕๒.๓ รองลงมาคือ การกำหนดเวลาในการวัดผลยังไม่แน่นอนตายตัวจึงทำให้ผู้เรียนเตรียมตัวได้ยาก และผู้เรียน นำผลของการวัดในแต่ละครั้งไปปรับปรุงการเรียนของตนเองน้อยเกินไป คิดเป็นร้อยละ ๑๖.๔ ตามลำดับ ในภาพรวมมีการปฏิบัติงานอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า มีการปฏิบัติงานอยู่ในระดับมาก ได้แก่ ด้านการวัดผล และประเมินผล และมีการปฏิบัติงานในระดับปานกลาง ๔ ด้านโดยในด้านที่มีระดับการปฏิบัติงานสูงสุด ได้แก่ ด้านกิจกรรม

การเรียนการสอน รองลงมาคือ ด้านการจัดการเรียนการสอน และด้านที่ผู้บริหารและครูสอนมีความคิดเห็นค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ด้านสื่อการเรียนการสอนตามลำดับ ^{๑๖๑}

พระมหาบัณฑิต ปณฺธิตเมธี ได้ศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง “การบริหารสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี กรุงเทพมหานคร” พบว่าสภาพปัญหาของสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีส่วนใหญ่ เป็นปัญหาเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน การจัดหลักสูตรที่ไม่ยืดหยุ่น การสอบและการประเมินผล รวมทั้งปัญหาการขาดการสนับสนุนในเรื่องงบประมาณ ครูผู้สอน ขาดเทคนิควิธีการสอน และการขาดนักเรียนที่สนใจศึกษาอย่างจริงจัง เป็นต้น การบริหารสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีใน ๕ ด้าน คือ ด้านสภาพทั่วไปของนักเรียน ด้านหลักสูตร ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ด้านสื่อการเรียนการสอน และด้านการสอบและประเมินผลโดยภาพรวมอยู่ที่ระดับปานกลางกล่าวคือมีสภาพการบริหารจัดการที่พอใช้ค่อนข้างดีโดยมีค่าเฉลี่ย ๓.๔๗ จากระบบ ๕ คะแนน การเปรียบเทียบความคิดเห็นจำแนกตามตำแหน่งพบว่า ตำแหน่งหน้าที่ที่แตกต่างกันส่งผลให้ผู้บริหารอาจารย์ใหญ่และครูผู้สอนมีความคิดเห็นแตกต่างกันในด้านสภาพทั่วไปของสำนักเรียน และด้านการสอบและประเมินผล ส่วนด้านหลักสูตร ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน และด้านสื่อการเรียนการสอน พบว่าไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ^{๑๖๒}

พระนิมิต กลิ่นดอกแก้ว ได้ศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง “สภาพและปัญหาการจัด การเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของสำนักศาสนศึกษา จังหวัดนครสวรรค์” พบว่า สภาพการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของสำนักศาสนศึกษา ในจังหวัดนครสวรรค์ อยู่ในระดับมาก ส่วนปัญหาการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของสำนักศาสนศึกษา ในจังหวัดนครสวรรค์ อยู่ในระดับปานกลาง สภาพการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของสำนักศาสนศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์ จำแนกตามสภาพการปฏิบัติงานไม่แตกต่างกัน จำแนกตามวุฒิการศึกษาสูงสุดแผนกบาลี ในภาพรวมไม่แตกต่างกัน ส่วนด้านกิจกรรมการเรียนการสอนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จำแนกตามจำนวนปี/พรรษาที่บรรพชา / อุปสมบทแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในภาพรวม และด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ด้านปัจจัยที่สนับสนุนต่อการเรียนการสอนจำแนกตามสังกัดศาสนศึกษาแตกต่างกัน

^{๑๖๑} พระมหาธีรสุข ธรรมสาโร(อุปไชย),การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี: กรณีศึกษาสำนักเรียนวัดโมลีโลกยาราม เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,(บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔),

^{๑๖๒} พระมหาบัณฑิตปณฺธิตเมธี, “การบริหารสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,(บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑.

อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในภาพรวม และทุกรายด้านจำแนกตามระยะเวลาที่ศึกษาในแต่ละชั้นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในภาพรวม และด้านหลักสูตร ด้านผู้สอน ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน และด้านปัจจัยที่สนับสนุนการเรียนการสอนและจำแนกตามการสนับสนุนของเจ้าสำนักศาสนศึกษา เกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในภาพรวม และทุกรายด้าน^{๑๖๓}

นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม และวลัยพร ศิริภิรมย์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “แนวทางการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒” ผลการวิจัยพบว่าการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี มีสภาพปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะดังมีข้อสรุปสาระสำคัญๆ ต่อไปนี้^{๑๖๔}

๑. ด้านหลักสูตร หลักสูตรมีเนื้อหาสาระที่เก่าเกินไปและภาษาที่ใช้ในหนังสือเป็นภาษาที่เข้าใจยากโดยเฉพาะเนื้อหาสาระในแผนกบาลีเน้นการจาและการแปลมากกว่าความเข้าใจขาดการประยุกต์ใช้ไม่เหมาะสมกับบุคลิกภาวะของผู้เรียนจึงควรปรับปรุงภาษาที่ใช้ให้เป็นภาษาที่เข้าใจง่ายจัดระบบเนื้อหาให้ง่ายต่อการเข้าใจมีการอธิบายให้ชัดเจนควรจัดเวลาสอนต่างๆ ให้ทันสมัยและควรเพิ่มวิชาการทางโลก เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้หลากหลาย มีความแตกฉานสามารถเชื่อมโยงประยุกต์ใช้และมีความสนใจ อยากเรียนมากยิ่งขึ้น เวลาเรียน การจัดเวลาเรียนยังไม่เป็นระบบ ไม่นั่นนอน มีเวลาเรียนน้อยเกินไป จึงไม่สามารถทำความเข้าใจได้อย่างลึกซึ้ง จึงควรเพิ่มเวลาเรียนหรือขยายเวลาเรียนให้มากขึ้น โดยอาจปรับเวลาเรียนเป็นคาบจัดให้เรียนตลอดทั้งปีและมีการสลับเปลี่ยนเรียนวิชาอื่นด้วยวิธีการเรียนการสอนเน้นการท่องจำและการแปลไม่ค่อยมีการประยุกต์ใช้และขาดการคิดวิเคราะห์ จึงควรเน้นทักษะ ทั้ง ๔ ด้านคือ ฟัง พูด อ่าน เขียน โดยปรับวิธีการเรียนการสอนให้ผู้เรียนได้คิดวิเคราะห์ สังเคราะห์มากขึ้น สามารถนำมาประยุกต์ใช้ กับชีวิตได้และปรับปรุงวิธีการเรียนการสอนให้เกิดศรัทธาในการเรียน และเพิ่มกิจกรรมการเรียนการสอนให้มากขึ้น

๒. ด้านกระบวนการเรียนการสอน ผู้สอนไม่เพียงพอมักใช้ระบบพี่สอนน้อง ผู้สอนขาดความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งขาดประสบการณ์ ไม่สามารถประยุกต์ใช้กับสภาพจริง ขาดการศึกษาอบรมและขาดขวัญกำลังใจ ซึ่งผู้สอนควรเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีคุณวุฒิและ

^{๑๖๓} พระนิมิต กลั่นดอกแก้ว, “สภาพและปัญหาการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของสำนักศาสนศึกษาจังหวัดนครสวรรค์”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๔๕).

^{๑๖๔} นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยมและวลัยพร ศิริภิรมย์, “แนวทางการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒”, (กลุ่มงานศาสนากับการเรียน สกศ, ๒๕๔๕).

มีประสบการณ์ทางโลกด้วย เพื่อสามารถเชื่อมโยงเหตุการณ์ในปัจจุบันเปรียบเทียบกับอธิบายและประยุกต์ใช้และควรอบรมวิชาครูพัฒนาเทคนิควิธีการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนได้เข้าใจอย่างแท้จริง อีกทั้งเป็นการเสริมสร้างขวัญกำลังใจแก่ผู้สอน หนังสือ ตารางประกอบการเรียนเป็นตำราเก่าเกินไป ขาดการปรับปรุงและภาษาที่ใช้ยาก จึงควรมีตำราสากลที่เป็นมาตรฐานเดียวกันโดยคณะสงฆ์รับรองอย่างเป็นทางการเพื่อใช้เป็นหลักสูตรกลางและจัดเกล่าสำนวนต่างๆให้ทันสมัยสามารถเข้าใจง่าย และควรส่งเสริมให้มีการผลิตตำรา หรือคู่มือประกอบการเรียนให้มากขึ้น โดยสื่ออุปกรณ์ประกอบการสอน มีการใช้น้อย หรือแทบไม่มี ควรจัดสรรงบประมาณในการสนับสนุน ส่งเสริมจัดทำและพัฒนาสื่อที่น่าสนใจและใช้อย่างแพร่หลาย อาคารสถานที่มักใช้ศาลาการเปรียญ ซึ่งมีเสียงรบกวน และบรรยากาศไม่เอื้อต่อการเรียนรู้ คับแคบ ไม่ปลอดโปร่ง แสงสว่างไม่เพียงพอทั้งภายในและภายนอก มีบรรยากาศ และสิ่งอำนวยความสะดวกที่ไม่เอื้อต่อการเรียนรู้

๓. ด้านการวัดผลประเมินผล เกณฑ์การวัดและประเมินผล มักวัดความจำมากกว่าความเข้าใจและการคิดวิเคราะห์ไม่มีเกณฑ์มาตรฐานและเกณฑ์แน่นอน ควรปรับเกณฑ์การวัดและประเมินผลโดยใช้วิธีดำเนินสายกลางจัดระบบให้มีมาตรฐานเดียวกันโดยเน้นการวัดความเข้าใจและการประยุกต์ใช้มากกว่าวัดความจำ ความยากง่ายของข้อสอบยากเกินไป ขาดการทดสอบความยากง่าย ควรมีการทดสอบความยากง่ายของข้อสอบ เพื่อวัดผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนครอบคลุมทุกด้าน ข้อสอบควรเน้นการประยุกต์ใช้และควรปรับปรุงการออกข้อสอบโดยให้เล็กลงให้มีการสอบเก็บสะสมได้ในทุกระดับ ทั้งนี้ควรให้ผู้สอนได้ประเมินผลการเรียนพฤติกรรมการเรียนของผู้เรียน หรือองค์ประกอบอื่นๆ ประกอบด้วย

ทวิ บุญมี ได้ทำวิจัยเรื่อง“ศึกษาสภาพการจัดหลักสูตรการจัดการเรียนการสอน และผลการจัดการเรียนการสอนประเพณีวัฒนธรรมแผนกบาลีของคณะสงฆ์ จังหวัดเชียงใหม่”ผลการวิจัยพบว่า^{๑๖๕}

๑. ครูและนักเรียนพระปริยัติธรรมส่วนใหญ่ยังไม่ทราบวัตถุประสงค์ของหลักสูตรพระปริยัติธรรมอย่างชัดเจน นักเรียนส่วนใหญ่ต้องการให้มีการปรับปรุงหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพปัจจุบัน

๒. การเรียนการสอนประเพณีวัฒนธรรมแผนกบาลี ครูส่วนมากไม่ได้แจ้งวัตถุประสงค์การเรียนการสอนให้ทราบ ครูมักจะใช้วิธีบรรยายในการสอนเป็นหลัก และมักใช้กระดาน และชอล์กเป็นอุปกรณ์การสอน นักเรียนขาดความสามารถในการปฏิบัติ

^{๑๖๕} ทวิ บุญมี, “ศึกษาสภาพการจัดหลักสูตรการจัดการเรียนการสอน และผลการจัดการเรียนการสอนประเพณีวัฒนธรรมแผนกบาลีของคณะสงฆ์ จังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๕).

๓. ผลการเรียนรู้การสอนยังไม่เป็นที่น่าพอใจ และประกาศนียบัตรยังไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมภายนอก

๔. ครูสอนพระปริยัติธรรมยังไม่ได้รับการสนับสนุนจากคณะสงฆ์และทางราชการอย่างเพียงพอ

๕. การร่วมมือระหว่างวัด และโรงเรียนในการจัดหาแหล่งความรู้ เช่น หนังสือเพื่อการค้นคว้ามีน้อยมาก

กรมการศาสนา ได้ทำวิจัยเรื่อง“การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี” ผลการศึกษาสรุปได้ ดังนี้^{๑๖๖}

๑. สำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี มีอยู่กระจายทุกภูมิภาคของประเทศ จำนวนสำนักเรียน และผู้เรียนแผนกบาลี สูงสุดได้แก่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้มีจำนวนน้อยที่สุด

๒. จำนวนผู้เรียนในชั้นประโยค ๑-๒ มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ ๕๕ ผู้เรียนมีช่วงอายุตั้งแต่ ๑๐- ๓๕ ปีขึ้นไป สัดส่วนครูต่อนักเรียน เท่ากับ ๑:๑๐

๓. โครงสร้างการบริหารของสำนักเรียนมีรูปแบบที่หลากหลาย ขึ้นอยู่กับขนาด และความพร้อมของแต่ละสำนัก การจัดการเรียนการสอน การบริหาร และการกำหนดกฎเกณฑ์ระเบียบต่าง ๆ ในการดำเนินงานการศึกษาขึ้นอยู่กับ ผู้บริหารของแต่ละสำนักเรียน ยกเว้น ในเรื่องหลักสูตรการวัดผลการศึกษา มีแม่กองบาลีสนามหลวงเป็นผู้รับผิดชอบ

๔. คุณภาพการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ผู้เรียนที่ผ่านการสอบในแต่ละระดับสังคมยอมรับว่าเป็นบุคคลที่มีคุณภาพ โดยเฉพาะผู้สำเร็จเปรียญธรรม ๕ ประโยค มีวิทยฐานะชั้นปริญญาตรี ตามพระราชกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการศึกษาพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๒๓ แต่อย่างไรก็ตามยังต้องปรับปรุง ในเรื่องประสิทธิภาพการจัดการศึกษาเกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษา เพราะพบว่าในแต่ละปีมีจำนวนผู้ขาดสอบค่อนข้างสูง คิดเป็นร้อยละ ๓๓ - ๔๐ และผู้เรียนสอบตกในแต่ละชั้นมีจำนวนสูงมาก ซึ่งในปี พ.ศ. ๒๕๔๑ มีผู้เรียนสอบได้เฉลี่ยทุกระดับเพียงร้อยละ ๒๒ เท่านั้น

๕. ปัญหาอุปสรรคการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีที่สำคัญ ได้แก่ การขาดแคลนงบประมาณ บุคลากร (ครูสอน) เอกสาร ตำรา คู่มือครู เทคนิคการสอนของครู

^{๑๖๖} กรมการศาสนา, “การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี”, กรมการศาสนา ๒๕๔๒).

การนิเทศตรวจเยี่ยม การประสานความร่วมมือช่วยเหลือระหว่างสำนักเรียน รวมไปถึงระบบการวัดผลการศึกษา

พระมหาบุญชัย ปกสุตรเมธี (จูแวน) ได้วิจัยเรื่องการดำเนินการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี โดยรวม พบว่า อยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน โดยเรียงลำดับด้านการวัดผลและประเมินผล มีระดับการปฏิบัติมากที่สุด รองลงมาคือ ด้านการจัดการเรียนการสอน และลำดับสุดท้ายคือ ด้านการบริหารหลักสูตร ผลการเปรียบเทียบระดับการปฏิบัติการดำเนินการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี จำแนกตามสถานภาพของอาจารย์แตกต่างกัน ได้แก่ อายุ วิทยฐานะทางโลก วิทยฐานะทางธรรม ประสบการณ์ในการสอน และการจัดชั้นที่สอน มีความคิดเห็นต่อการปฏิบัติการดำเนินการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีไม่แตกต่างกัน ทั้งโดยรวมและรายด้าน^{๑๖๗}

พระมหาอานนท์ ขยานนุโท (เหล็กดี) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องปัจจัยที่สัมพันธ์กับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี วัดสามพระยา กรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยด้านหลักสูตรโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และปัจจัยด้านพฤติกรรมการสอนของครูผู้สอนโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง^{๑๖๘}

บุรทิน ขำภีรัฐ วิจัยเรื่อง สภาพและปัญหาของการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ในสำนักเรียนส่วนกลาง ผลการวิจัยพบว่า การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี เริ่มมีเมื่อพ.ศ. ๒๔๘๔ โดยพื้นฐานมาจากการศึกษาพระไตรปิฎกและการศึกษาภาษาบาลี มีเป้าหมายของการศึกษาเพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ความเข้าใจภาษาบาลี เพื่อให้สามารถศึกษาพระไตรปิฎก ให้เข้าใจและเป้าหมายอันดับรอง คือ เพื่อเป็นพื้นฐานการศึกษาในระดับสูงขึ้น สภาพของหลักสูตร ผู้บริหารและผู้เรียนมีความเห็นว่ามีเหมาะสมและครอบคลุมเป้าหมายของการศึกษาส่วนผู้สอนมีความเห็นว่าเนื้อหาไม่ทันสมัยไม่สอดคล้องกับสังคมยุคโลกาภิวัตน์สภาพของการบริหารทั้งผู้บริหารและผู้สอนมีความเห็นว่ามีกำหนดขั้นตอนการวางแผนการดำเนินงานไว้ชัดเจนสภาพของงบประมาณผู้บริหารเห็นว่ามีไม่เพียงพอและงบประมาณส่วนใหญ่ได้มาจากสำนักงาน

^{๑๖๗} พระมหาบุญชัย ปกสุตรเมธี (จูแวน), “ศึกษาสภาพการดำเนินงานการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของสำนักเรียนในเขตกรุงเทพมหานคร”, **ปริญญานิพนธ์ กศ.ม.**, (การบริหารการศึกษา : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๑), หน้า ๑๖๔.

^{๑๖๘} พระมหาอานนท์ ขยานนุโท (เหล็กดี), “ปัจจัยที่สัมพันธ์กับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี วัดสามพระยา กรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (การบริหารการศึกษา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๗๗-๗๘.

พระพุทธศาสนาแห่งชาติ สภาพของอาคารสถานที่ ผู้บริหาร ผู้สอน และผู้เรียน เห็นว่ามีเพียงพอ สภาพของการเรียนสอน ผู้บริหารและผู้สอนมีความเห็นว่า ผู้สอนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและวิธีการสอนที่ผู้สอนใช้มากที่สุดคือ อธิบาย และการจัดสภาพของสื่อ ผู้บริหารและผู้สอนพบว่าไม่มีเพียงพอ สภาพของการวัดและประเมินผล ทั้งผู้บริหารและผู้เรียนตอบว่า การวัดและประเมินผลทั้งระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน วัดเมื่อสิ้นปีตอนสอบบาลีสนามหลวงด้านปัญหาของการศึกษา พบว่า ผู้เรียนเห็นว่ามีปัญหามากที่สุด คือ เนื้อหาวิชาภาษาบาลีเข้าใจยาก ด้านผู้สอนเห็นปัญหามาก คืองบประมาณมีไม่เพียงพอและหน่วยงานราชการไม่ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณอย่างจริงจัง ด้านผู้สอนและผู้เรียนเห็นว่า ที่เป็นปัญหามากคือการเรียนการสอนที่ใช้วิธีท่องจำ และด้านที่ผู้บริหารและผู้สอนเห็นว่า เป็นปัญหามากคือ ประชาชนทั่วไปมองไม่เห็นความสำคัญและประโยชน์ของการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ส่วนด้านที่ทั้งผู้บริหาร ผู้สอนและผู้เรียน เห็นว่าเป็นปัญหามากคือ มีผู้เรียนสอบตก ด้านความต้องการทางการศึกษาของผู้เรียน พบว่าส่วนใหญ่มีความต้องการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาในมหาวิทยาลัยต่างๆ ไป รองลงมาคือ ศึกษาขั้นกว่าเฉพาะด้าน เช่น ภาษาคอมพิวเตอร์ เป็นต้น และต้องการศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยสงฆ์ จึงควรมีการเพิ่มงบประมาณการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีให้เพียงพอกับความจำเป็น ผู้สอนส่วนใหญ่มีความเห็นว่าการเรียนการสอนควรเน้นความเข้าใจมากกว่าการจำ และผู้เรียนส่วนใหญ่มีความเห็นว่าการวัดและประเมินผลควรมีการสอบซ่อม^{๑๖๕}

สมชาย ไมตรี ได้ศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาของพระสงฆ์ในประเทศไทย : กรณีศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี” พบว่าร้อยละ ๖๘.๕ เห็นว่า ระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในปัจจุบัน มีความเหมาะสมปานกลาง ร้อยละ ๒๒.๕ เห็นว่า มีความเหมาะสมมากและร้อยละ ๘.๒ เห็นว่า มีความเหมาะสมน้อย ซึ่งค่าเฉลี่ยความเห็นจะอยู่ที่ ๓.๑๕ คือ มีความเห็นเหมาะสมปานกลาง จากการศึกษาความสัมพันธ์ด้านตัวแปร พบว่าตัวแปรอิสระส่วนมากมีความสัมพันธ์กับตัวแปรตาม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ มีเพียง ๓ ตัว ที่ไม่มีความสัมพันธ์กับตัวแปรตาม คือ ความเป็นกรรมการตรวจข้อสอบบาลีสนามหลวง การตั้งเป้าหมายในการจบการศึกษาบาลี และความคิดในการลาสิกขา ด้านความคิดเห็นของนักเรียนบาลีในการปรับปรุงระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ได้นำเสนอผลการศึกษาเป็น ๒ ส่วน คือ ความคิดเห็นในการปรับปรุงระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี และการหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระและตัวแปรตาม ซึ่งผลการศึกษาปรากฏว่าผู้ตอบแบบสอบถามส่วนมาก หรือร้อยละ ๘๓.๔ เห็นด้วยในการปรับปรุงระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ร้อยละ ๑๖.๑

^{๑๖๕} บุรทิน จำภิรัฐ, สภาพและปัญหาของการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลีในสำนักเรียนส่วนกลาง. วิทยานิพนธ์ ค.ม., จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร,(๒๕๓๕),

ตอบว่าไม่แน่ใจ ร้อยละ ๐.๐๕ ตอบว่าไม่เห็นด้วย สรุปได้ว่าพระภิกษุสามเณรที่เป็นนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี จะเห็นว่าระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในปัจจุบันมีความเหมาะสมอยู่ในระดับปานกลาง แต่เมื่อศึกษาในประเด็นที่ว่าด้วยความเห็นในการปรับปรุงระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีแล้ว กลับมีความเห็นด้วยอย่างมาก ซึ่งความเห็นนี้ยังสะท้อนให้เห็นจากความคิดเห็นทั่วไปตามที่กล่าวแล้ว^{๑๑๐}

นายธานี สุวรรณประทีป ได้วิจัยเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จเปรียญธรรม ๕ ประโยคของผู้เรียนบาลี ในกรุงเทพมหานคร พบว่า ปัจจัยด้านหลักสูตร มีความสำคัญในระดับปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ย ๓.๐๖ และปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จมากที่สุด คือ ควรมีการวัดผลประเมินผลหลักสูตรให้ทันสมัยเสมอ อยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย ๓.๗๖ รองลงมาคือ ควรมีการปรับปรุงพัฒนาหลักสูตรอยู่เสมอ ค่าเฉลี่ย ๓.๕๐ และเข้าใจวิธีการทำคะแนนให้ผ่านเกณฑ์ที่กำหนดได้ ค่าเฉลี่ย ๓.๓๔ จัดอยู่ในระดับปานกลาง ปัจจัยด้านการจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษา มีความสำคัญปานกลาง โดยมีเฉลี่ย ๒.๕๓ และปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จมากที่สุด คือ มีการตรวจงาน (แบบฝึกหัด และแก้ไขข้อผิดพลาด) ค่าเฉลี่ย ๓.๓๑ รองลงมาคือ เทคนิคการสอนของผู้สอนค่าเฉลี่ย ๓.๑๒ และความเป็นกันเองระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน ค่าเฉลี่ย ๓.๑๑ ส่วนข้อที่มีผลต่อความสำเร็จในระดับน้อยที่สุด คือ ผู้สอนจัดกิจกรรมนำเข้าสู่บทเรียน ค่าเฉลี่ย ๒.๕๑^{๑๑๑}

พระมหาสรพงษ์ การุญ ได้ทำการวิจัยศึกษาเรื่องปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี : กรณีศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี วัดตากฟ้า อำเภอดากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ ผลการวิจัยพบว่า ความสำเร็จในการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี วัดตากฟ้า อำเภอดากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์มาจาก

๑. ด้านปัจจัยนำเข้า ๑) ผู้บริหาร ซึ่งมีลักษณะเป็นพระนักบริหาร นักพัฒนา นักการศึกษา มีความสามารถในการวางแผนงาน มีความเสียสละ ตัดสินใจด้วยความยุติธรรม ๒) ครู มีความสามารถในการพัฒนาตนเอง มีความรับผิดชอบ เข้าใจหลักสูตร และเป็นแบบอย่างที่ดี ๓) หลักสูตร ครูเตรียมหลักสูตรก่อนใช้และประเมินผล ๔) อาคารสถานที่ที่มีการจัดอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมอย่างดี ๕) สื่อการเรียนการสอน มีการนำสื่อมาใช้งานได้เหมาะสม

^{๑๑๐} สมชาย ไมตรี, “การศึกษาของพระสงฆ์ในประเทศไทยกรณีศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี งานวิจัยค้นคว้าอิสระ”, (รายงานการวิจัย : สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๓๕), หน้า ๑๒๖.

^{๑๑๑} นายธานี สุวรรณประทีป, “ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จเปรียญธรรม ๕ ประโยคของผู้เรียนบาลี ในกรุงเทพมหานคร”, สารนิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (พุทธศาสนาและปรัชญา : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๗๓.

๒. ด้านกระบวนการ ๑) ผู้บริหารโรงเรียน มอบงานตามถนัด ตรวจสอบงาน ประชุมแนะนำครู จัดหางบประมาณ อาคารสถานที่ อุปกรณ์เพียงพอ และแก้ปัญหารวดเร็ว ๒) ครู เตรียมเนื้อหาเหมาะ ใช้สื่อในการเรียนการสอนดี มีรายงานผล และให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม ๓) มีการ นิเทศครูเป็นการภายใน ประเมินผลโดยเยี่ยมชั้นเรียน และแนะนำรายบุคคล^{๑๒}

จากผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องสามารถนำมาสรุปให้เข้ากับการวิจัยในครั้งนี้ได้ดังต่อไปนี้ ด้านหลักสูตร มีผลการวิจัยของ**พระมหาบัณฑิต ปณฺธิตเมธี** พบว่า หลักสูตรที่ใช้ในการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ยังขาดความยืดหยุ่น ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ**ทวี บุญมี** ที่พบว่า ครูและนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ส่วนใหญ่ยังไม่ทราบวัตถุประสงค์ของหลักสูตร อย่างชัดเจน และนักเรียนส่วนใหญ่ต้องการให้ปรับปรุงหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพในปัจจุบัน และยังสอดคล้องกับผลการศึกษาวิจัยของ**สมชาย ไมตรี** ที่พบว่า ร้อยละ ๖๘.๕ เห็นว่า ระบบ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในปัจจุบัน มีความเหมาะสมปานกลางร้อยละ ๒๒.๕ เห็นว่า มีความเหมาะสมมากและร้อยละ ๘.๒ เห็นว่า มีความเหมาะสมน้อยและสอดคล้องกับประเด็น ความคิดเห็นในการปรับปรุงระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ที่พบว่า ผู้ตอบ แบบสอบถามร้อยละ ๘๓.๔ เห็นด้วยในการปรับปรุงระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ร้อยละ ๑๖.๑ ตอบว่าไม่แน่ใจมีเพียงร้อยละ ๐.๐๕ ที่ตอบว่า ไม่เห็นด้วย และยังสอดคล้องกับ ผลการวิจัยของ**พระมหาบัณฑิต ปณฺธิตเมธี** พบว่า การจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนก บาลี ขาดความยืดหยุ่นรวมไปถึงการวัดและประเมินผลที่ใช้หลักเกณฑ์และมาตรฐานเดียวกัน ทั้งหมด ครูสอนก็ขาดเทคนิควิธีการสอนที่จะทำให้นักเรียนเกิดความสนใจในการศึกษาอย่างจริงจัง ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ**ทวี บุญมี** ที่พบว่า การเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ครูสอนส่วนมากไม่ได้แจ้งวัตถุประสงค์ของการเรียนการสอนให้นักเรียนทราบ ครูมักใช้วิธีบรรยาย ในการสอนเป็นหลัก มีเพียงกระดานและชอล์กเป็นอุปกรณ์ในการสอนและยังสอดคล้องกับ ผลการวิจัยของกรมการศาสนาที่พบว่า ปัญหาอุปสรรคการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ที่สำคัญ คือ การขาดแคลนงบประมาณ บุคลากร (ครูสอน) เอกสารตำราคู่มือครู การสอนของครู และระบบการวัดและประเมินผลการศึกษา

จากการจัดการเรียนการสอนแนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ เรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี พอสรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลีนี้นี้ มีขอบเขตเนื้อหาที่สำคัญครอบคลุมในเรื่องต่อไปนี้ คือ ๑) หลักสูตร ๒) การจัดการ

^{๑๒} พระมหาสรพงษ์ การุณ, “ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติ ธรรมแผนกบาลี : กรณีศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี วัดตากฟ้า อำเภอดงพญาเย็น จังหวัดนครสวรรค์”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (การบริหารการศึกษา : มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๕๑).

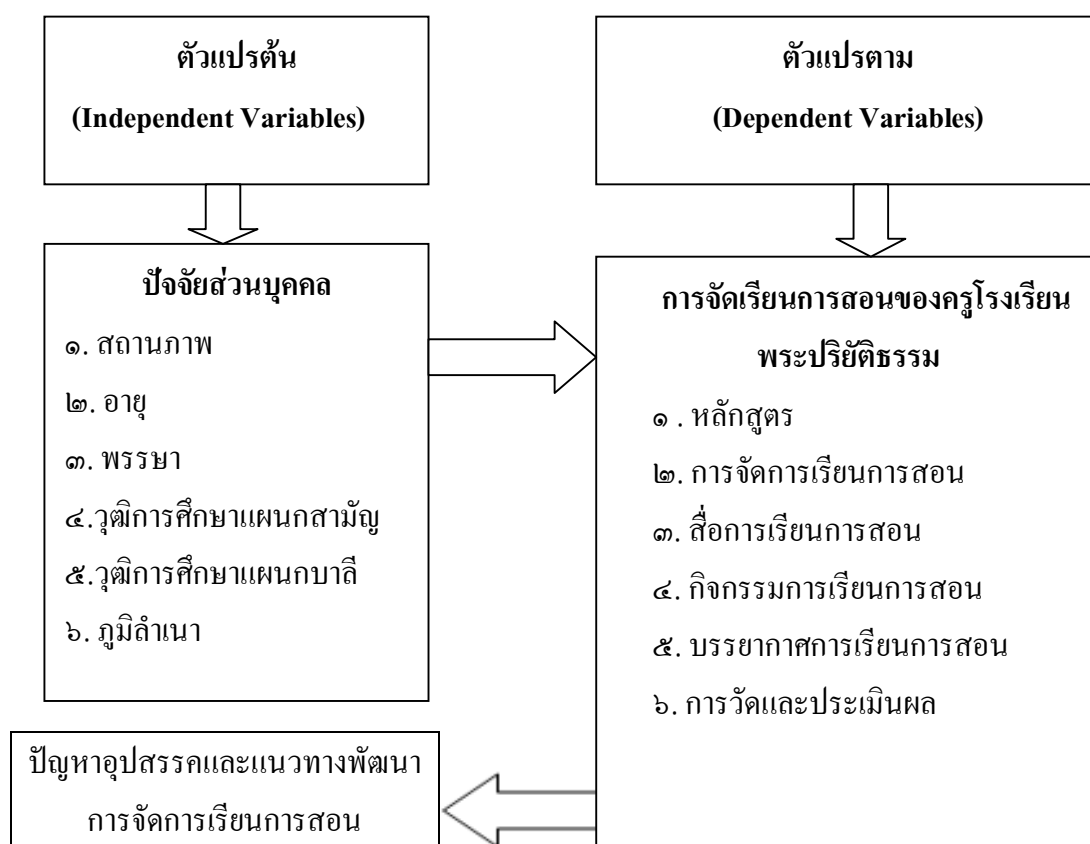
เรียนการสอน ๓) สื่อการเรียนการสอน ๔) กิจกรรมการเรียนการสอน ๕) บรรยากาศการเรียนการสอน และ ๖) การวัดและประเมินผล

๒.๓ กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การศึกษาการจัดการเรียนการสอนของครู โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ผู้วิจัยได้ศึกษาทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Conceptual Framework) ประกอบด้วยตัวแปรต้น (Independent Variables) และตัวแปรตาม (Dependent Variables) ดังนี้

ตัวแปรต้น (Independent Variables) คือปัจจัยส่วนบุคคลของประชากรในการวิจัย ได้แก่ นักเรียน ซึ่งประกอบด้วยสถานภาพ อายุ พรรษา วุฒิการศึกษาสูงสุดแผนกสามัญ วุฒิการศึกษาสูงสุดแผนกบาลี และภูมิลำเนาเดิม

ตัวแปรตาม (Dependent Variables) คือการจัดการเรียนการสอนของครู โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี แยกเป็น ๖ ด้าน คือหลักสูตร การจัดการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน กิจกรรมการเรียนการสอน บรรยากาศการเรียนการสอน และการวัดและการประเมินผล ดังปรากฏในแผนภูมิที่ ๒.๒ ดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๔ แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย